

Tartalom

MÉCSÉS A TE IGÉD

SZABÓNÉ MÁTRAJ MARIANNA / Tanúk a zárójelből	121
--	-----

TANULMÁNYOK

KARL SCHWARZ / Házasság a megtűrttség és a kicsikart ígéret között	122
FÓNYAD PÁL / Hitvallásunk az egyháztörténet tükrében	126

KITEKINTÉS

NÉMETH PÁL / Az iszlám II.	131
----------------------------	-----

FIGYELŐ

HAFENSCHER KÁROLY / Nyugdíjas evangélikus lelkész örömei és bánatai	135
ANDORKA ESZTER / Hogy jobban értsük az Újszövetség iratait, s általuk magunkat is...	139
ZSUGYEL ADÉL / Kende B. Hanna: Harry Potter titka	141
FRENKL RÓBERT / Február 21-én lett volna hetven éves Szépfalusi István	144

FÓRUM

SZABÓ-PAP GABRIELLA / Iskolalelkész, kész?	146
--	-----

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

TUBÁN JÓZSEF / Húsvét ünnepe után 1. vasárnap (Quasi modo geniti)	148
KISS MIKLÓS / Húsvét ünnepe után 2. vasárnap (Misericordias Domini)	149
LACKNER PÁL / Húsvét ünnepe után 3. vasárnap (Jubilate)	151
MAGASSY ZOLTÁN / Húsvét ünnepe után 4. vasárnap (Cantate)	153
SOLYMÁR MÓNICA / Húsvét ünnepe után 5. vasárnap (Rogate)	154
CSELOVSZKY FERENC / Igehirdetés ötvenedik vasárnapján	156
FERENCZY ANDREA / Böjti áhítat Hamvazószerdán	158
MENYES GYULA / Lk 9,10-16	159

SZABÓNÉ MÁTRAI MARIANNA

Tanúk a zárójelből

Márk evangéliuma végén zárójelben szerepel az a 12 vers (Mk 16,9–20), amelyet később illesztettek az evangélium sajátos, nyugtalanítóan tűnő befejezéséhez. Szembejönnek velünk itt, a zárójelben a többi evangéliumból ismert tanúk. A magdalai Mária és az emmausiak, majd pedig a tizenegy. Ők, akik találkoztak a Feltámadottal.

Mária a gyászoló és síró követőknek viszi a hírt (10. v.), hogy látta őt – de a sírók és gyászolók nem hisznek neki. Azt hiszem, én se hinnék. Minimum két férfi esküje kell hozzá. Ez a törvény, különben bárki mondhatna bármit. Mi meg jól tesszük, ha őrizzük ezt a törvényt, átadjuk a következő generációknak, gondoskodunk megtartásáról és sértetlenségéről. Ha nem tennénk, hova jutnánk? Bárki állíthatna bármit. Komolytalan emberek is. Link alakok is. Hiteltelen álkeresztények is. Valószínűleg ezt gondolnám, és nem hinnék Máriának. Mert nem felel meg a jogszerű feltételeknek. Mert nem két férfi, csak egy nő. S talán azért sem, mert hét ördögöt űzött ki belőle Jézus hajdanán. Vagyis múltja van. Ha én ülnék a sírók és gyászolók között, és ő jönne egy ilyen méretű és természetű hírral, azt hiszem, ugyanolyan gyorsan és ugyanolyan negatívan reagálnék, mint a többiek.

Csakhogynem jön két férfi is! Ők épp vidékre mentek. Útközben szegődött hozzájuk, de más alakban. Ő volt – állítják –, mégis más. Feltámadott. Nekik hinni kéne. Ők ketten vannak, és férfiak. Ők eleget tesznek az előírásnak. Mért ódzkodom mégis? Magam sem tudom. De azon kapom magam, hogy lázasán gyűjtöm a kifogásokat. Ők nem a 12 közül valók. Csak a tágabb körből. Úgy csapódtak hozzá. Természetesen közénk tartoznak, hisz Jézus körül mindenki elfér, ez alapszabály, ezt ő tanította nekünk, és mindig is ragaszkodott hozzá. Természetesen – mint tanítványa – én is ragaszkodom. Csak valahogy mégis másképp fordulok a tizenkettőhöz. Nem is beszélve a háromról, akik vele voltak a hegyen. Esetleg a négyről, igen, róluk, a két testvérpárról, akiket először szólított meg a Mester. Bárhogynézünk, azért mégis van belső kör és külső. Régi kipróbált emberek és lelkes újak. Ha választanom kell, nem lehet kérdés. Ez érthető. Emberek vagyunk. Ha én ülnék a sírók és gyászolók között, és ők ketten jönnének egy ilyen méretű és természetű

hírral, azt hiszem, ugyanolyan gyorsan és ugyanolyan negatívan reagálnék, mint a többiek.

Csakhogynem lesz más, és soha nem lesz más. Hogy „Lát-tuk!” és hogy „Megjelent!” csak ők néhányan mondhatják el. Ők, akik látták, és akiknek megjelent. Mi meg válogathatunk. És válogatunk is! Azóta is. Kétezer éve, minden nemezedelek, hogy hiszünk nekik, vagy nem. Méltóak a bizalmunkra, vagy nem. Hitelesek a mi mércénk szerint, vagy nem. Gyanítom, akárhányan mondanák, egy se lenne tökéletesen hiteles, támadhatatlan és makulátlan valamennyiünk mérlegén. Félek, hogy rosszul és rosszra pazaroljuk a figyelmünket és az energiánkat. A hírre kellene koncentrálni!

Nem tudom, lehet-e. Reális cél-e, hogy megszabaduljunk a lelkünk mélységes mélyén fészkelő bizalmatlanságtól, gondolkodási sémáktól, adottságoktól, az ítéletalkotás öröklött és pályában tanult módjaitól. Ki tudjuk-e irtani azt az ellenállást magunkból, ami mindig újra szembeállít a hírral és a hírhezóval? Tartok tőle, hogy ez nem lehetséges. Jézus azonban megjelenik a tizenegynek. Mint minden evangélium húsvét utáni történetében. Érdekes azonban arra figyelnünk, ahogyan ez a zárójelben megfogalmazódik. „... szemükre vetette hitetlenségüket, keményszívűségüket, hogy nem hittek azoknak, akik látták őt, miután feltámadt.” (14. v.) Figyelemre méltó, hogy Jézus ragaszkodik ahhoz az úthoz, amelyen evangéliumát elindította – és nem „cseréli ki” a tanúkat. De a tizenegyet sem „cseréli ki”. Sőt, szerteküldi őket a világba az evangélium hírével – meg hát azzal az erővel, amit tőle kapnak, a Feltámadottól, saját bizalmatlanságuk, előítéleteik, sémáik és hitetlenségük helyébe. Sőt velük megy, és megerősíti az ígéhirdetést a nyomában járó jelekkel (20. v.).

Ennyink van, és ennyi elég. A sose makulátlan tanúk, a saját betonkemény belső ellenállásunk, meg Jézus, aki mindig alkalmatlan tanúira bízta magát, és kiábrándítóan méltatlan tanítványait ruházta fel erejével. Kedves Tanítványok, akik a háromhoz, a négyhez, a tizenkettőhöz, a hetvenkettőhöz vagy a még szélesebb – és ezért már nagyon gyanús – körhöz tartozunk! Félek, hogy rosszul és rosszra pazaroljuk a figyelmünket és az energiánkat. A Mesterre kellene koncentrálni!

KARL SCHWARZ

Házasság a megtúrtság és a kicsikart ígéret között

Az első előadónak¹ az a feladata, hogy a Türelmi Rendeletet mint a Habsburgok új valláspolitikájának kiindulópontját méltassa.² Egy következő lépésben a további fejleményeket fogom felvázolni, ahogy azok Klemens Maria Hofbauer és a romantika horizontján föltűntek, különös tekintettel a korszak egyik fő problémájára, a vegyesházasságokra. A harmadik szakasz az eredményeket gyűjti csokorba és alkalmazza a mai kérdésfelvetésekre.

A jozefinista politikát a protestánsokkal, vagy ahogy akkor mondták: az akatolikusokkal szemben a tolerancia fogalma írja le. Az új politika igényt formált „az igazi keresztény türelemre” mint egyik gyökerére: az a nagy haszon, ami az igazi keresztény toleranciából származik a vallásra és az államra, tehát ez a haszonelvűség indította a császárt, hogy az örökös tartományaiban élő krüpto-protestánsokat kivezesse az illegalitásból.

A tolerancia nem az erény egyik kategóriája, nincs pozitív konnotációja, hanem jogi fogalom, mely a német-római birodalom vallási jogrendjéből ered.³ Az 1648-as vesztfáliai békében az áll, hogy azok az alattvalók, akiknek vallási hovatartozása az 1624-es „normál évben” nem adható meg, „elnéző türelemmel” kezeltessenek (*patienter tolerantur*), és számukra a magán vallásgyakorlat (*devotio domestica*) engedtesse meg. A toleranciának ezt a korlátozó felfogását tartotta szem előtt a császár kortársa, Johann Wolfgang von Goethe, amikor híres maximáját (Nr. 875) megfogalmazta: a tolerancia csak átmeneti állapot lehet, melynek befogadáshoz kell vezetnie, mert „megtúrni annyi, mint megsérteni”.

A jozefinista tolerancia tehát a birodalmi jogra vezethető vissza, egy jelentős ponton azonban túllép ennek szű-

kös határain. Azzal a záradékkal, mely szerint a lutheránuson és reformátuson kívül nem vehető föl további felekezet a birodalomban, II. József szuverén módon járt el. Türelmi Rendeletébe a görög-keletieket is bevette, s bécsi Szt. György-gyülekezetük ráadásul nyilvános vallásgyakorlattal is rendelkezett.⁴ Ezzel szemben a cseh testvérek nem kaphattak részt a toleranciából, vérző szívvel választaniuk kellett az ágostai és a helvét hitvallás között. Ez szimbolikai következményekkel járt, melyek Csehországban ma is érezhetőek.⁵

II. József a számára adott keretek között mozgott. A kánonjog a kivétel és a szabály sémájának alapján megadta az uralkodónak a jogot, hogy elkerülhetetlen szükségszerűségből (*in casu inevitabilis necessitatis*) – ha a vallás nagyobb kára másfépp nem hárítható el – az igaz tanítástól eltérő alattvalóinak megengedheti a szabad vallásgyakorlatot.⁶

A jozefinista szabályozás pontosan megfelelt a kivétel és a szabály viszonyának, a *minus malum* elvét követte, s különbséget tett a *religio vera* és a *religio falsa* között. Míg földekre van még a porosz állásponttól, mely a toleranciát ugyan még nem a közömbösséggel azonosítja, de már elmozdul egy törvényes vallási pluralizmus irányába, mint ez felismerhető II. Frigyes király széljegyzetéből (Berlin, 1740. június 22.): „Minden vallást tolerálni kell, s az államnak csak arra kell ügyelnie, hogy egyik se okozzon kárt a másoknak, hisz mindenkinek a saját felfogása szerint kell üdvözölnie.”⁷

Mária Terézia keresztet vetett az ilyen politika előtt. Azal vádolta fiát, hogy a deklaráltan felvilágosult porosz király példáját követi. 1777-ben József, mikor anyjának a krüpto-protestánsokkal szembeni szigorúsága miatt le akart

¹ Előadás a Klemens Maria Hofbauer szimpóziumon. Bécs, 2001. június 13-án. Megjelent Gustav Reingrabner professzor 65. születésnapjára ajánlva: *Amt und Gemeinde* 52 (2001) 218–226. old.

² Vö. Gustav Reingrabner: *Die Idee der Toleranz und ihre Verwirklichung*. In.: *Schriftenreihe Evangelischer Bund in Österreich*. Heft 142 (1996) 3–20. old.; Peter F. Barton (Hg.): *Im Zeichen/Lichte der Toleranz*. Wien, 1981.

³ Karl Schwarz: *Die Toleranz im Religionsrecht des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation*. In.: *Brandenburg-Preußen und in Österreich*. In.: *ÖAKR* 35 (1985) 258–281. old.

⁴ Ernst-Christoph Suttner: *Die Toleranzgesetzgebung Joseph II. und die Orthodoxie im Habsburgerreich*. In.: *Im Zeichen der Toleranz*. 93–100. old.

⁵ Amadeo Molnár: *Das Toleranzpatent und der tschechische Protestantismus*. In.: *Im Zeichen der Toleranz*. 324–329. old.

⁶ *Synopsis Juris Ecclesiastici Publici et Privati, quod per terras haereditarias Augustissimae Imperatricis Mar. Theresiae obtinet*. Vindobonae, 1776. P. III. n. 146. old.

⁷ Heribert Raab (Hg.): *Kirche und Staat*. München, 1966. 194. old.

mondani társuralkodói címéről, nagy igyekezettel próbálta a királytól kiengesztelni, és saját igazhitűségét bizonygatni.⁸

Mária Terézia világosan berendezett világával szemben, aki még személyesen felelősnek érezte magát alattvalói örök üdvösségéért, és Aquinói Szt. Tamás államtana értelmében olyan hajóskapitánynak tekintette magát, akinek első feladata a rakományt (alattvalóit) épségben a tulajdonos (Isten) által megadott célkikötőbe vinni⁹, egy ilyen ókeresztény/skolasztikus felfogással szemben József egy lépéssel tovább ment. Az uralkodásra készülő trónörökös tanítója, Christian August Beck (1720–1781) megismertette a korai német felvilágosodás természetjogi iskolájával, többek között Samuel von Pufendorf (1632–1694) felismerésével, miszerint az államot nem a vallás kedvéért alapították.¹⁰ De ha az állam nem a vallásért jött létre, ebből többek között az következik, hogy az alattvalók lelki üdvéről való gondoskodás nem tartozik az állam legitim feladatai közé. II. Józsefnél ezek a következtetések még nagyon óvatosan fogalmazódnak meg, mégis kicsengenek anyjával 1777 karácsonya táján váltott lendületes leveleiből. Először azt igyekezett tisztázni, hogy a tolerancia fogalma semmiképp nem téveszthető össze a közömbösséggel. Mindent meg fog tenni, hogy alattvalói mind az ő és anyja hitvallási nézeteit osszák, és „a jó vallási egység” (ez akkoriban biztonságpolitikai alapkövetelmény volt) helyreálljon. Ez azonban nem volt elérhető sem misszióval¹¹, sem Erdélybe való kitelepítéssel¹² (utoljára 1776-ban¹³). És mivel, mint egy egyháztörténeti munka csattanósan megfogalmazta, „a kormány tanácstalan, az államhatalom tehetetlen, minden rendelet eredménytelen, minden büntetés hatástalan és a rekatolizáció kilátástalan” volt,¹⁴ ezért az

ajtó résnyire nyílt a szabály alól való kivétel előtt. A kivételnek (ezek voltak az akatolikusok) a szabályhoz kellett igazodnia. Talán a történelem fintorának tekinthető, hogy éppen a Türelmi Rendelet kedvezményezettjei, a kirekesztően és negatívan definiált akatolikusok egy speciális antikaticizmusban találták meg önazonosságukat.

A Rendeletet bevezető pátoszt, a tolerancia alapvetését közelebbi végrehajtási utasítás követi, mely nagyon szűk korlátok között írja körül a türelmet. Ezekre a korlátokra tekintettel nem hiába beszéltek „még nem teljes” toleranciáról. Ezek a korlátozások a magán vallásgyakorlatban (*exercitium religionis privatum*)¹⁵ és az uralkodó vallás előjogaiban (*prærogativa*) fejeződnek ki a leginkább jellemzően. A türelem nem egy akatolikus egyházra, csupán akatolikus hívőkre vonatkozik. Az uralkodó különös kegyből (nem a birodalmi jog alapján!) engedélyezi számukra az övétől eltérő hitvallást, ám csak individuálisan.¹⁶ Ezt az érvelést természetesen pár évtizeddel később kiszorította a *tolerantia necessaria* fogalmával operáló természetjogi szemlélet.¹⁷ A természetjog a toleranciában örök jogot (*jus perpetuum*) látott, melyet a császár, tekintet nélkül az „igazi és egyedül üdvözítő” egyházzal szembeni alapvető köteletségére (*advocatio ecclesiae*), nem sérthetett meg.

A magán vallásgyakorlat volt a közigazgatás számára a kulcsfogalom. Világossá tette, hogy az akatolikus gyülekezetek nem jelenhettek meg láthatóan. A falu temploma maradt a római katolikus templom (kivéve Sziléziát és Galíciát, melyet a régebbi birodalmi jog alapján nyilvános vallásgyakorlattal rendelkeztek). Az akatolikusok mégis, ha legalább száz családot kitettek, imaházat (harang, torony és utcai bejárat nélkül) és iskolát építhettek, lelkészt és tanítót tarthattak. A nyilvánosság jelei azonban nem adattak meg számukra.¹⁸

Kívülről nézve érintetlenül maradt minden a régiben: az anyakönyvet vezető hivatalos személy (*parochus ordinarius*) továbbra is a katolikus plébános volt, akinek akkor is járt a stóla, ha akatolikus lelkész végezte a kazuális szolgálatot.

A jozefinista évtizedben az osztrák örökös tartományokban 27 gyülekezet alakult, kettő Bécsben (a svéd/dán és a holland követségi kápolnából), a többiek főként Felső-Karinthiában, Salzkammergutban és a Dachstein körül voltak, csupa falusi, parasztok alkotta gyülekezet.¹⁹ Hogy milyen

⁸ Heinrich Lutz: *Das Toleranzpatent von 1781 im Kontext der europäischen Aufklärung (1781)*. In.: Politik, Kultur und Religion im Werdeprozess der frühen Neuzeit. Aufsätze und Vorträge. Klagenfurt, 1982. 292–306. old., 296kk. old.

⁹ Gustav Reingrabner: *Häresie und Ketzer als Problem für die österreichischen Regenten im 18. Jahrhundert*. In.: JGPrÖ 112 (1996) 35–55. old.

¹⁰ Christoph Link: *Toleranz im deutschen Staatsrecht der Neuzeit*. In.: Im Zeichen der Toleranz. 17–38. old.; Uő.: *Christentum und moderner Staat*. In.: L. L. Vallauri / Gerhard Dilcher (Hg.): *Christentum, Säkularisation und modernes Recht*. Baden-Baden/Milano, 1981. 853–872. old., 855kk old. Uő.: *Naturrechtliche Grundlagen des Grundrechtsdenkens in der deutschen Staatslehre des 17. und 18. Jahrhunderts*. In.: Das Naturrechtsdenken heute und morgen. Gedenkschrift René Marcic. Berlin, 1983. 77–95. old., 80k old.

¹¹ Peter G. Tropper: *Staatliche Kirchenpolitik, Geheimprotestantismus und katholische Mission in Kärnten*. Klagenfurt, 1989.

¹² Erich Buchinger: *Die „Landler“ in Siebenbürgen, Vorgeschichte, Durchführung und Ergebnis einer Zwangsumsiedlung im 18. Jahrhundert*. München, 1980. Gustav Reingrabner: *Zwangsumsiedlung aus religiösen Gründen: Die Transmigration*. In.: Amt und Gemeinde 35 (1984) 45k old. Martin Bottesch / Franz Grieshofer / Wilfried Schabus (Hg.): *Die Siebenbürgischen Landler*. Köln/Wien/Graz, 2001.

¹³ Dieter Knall: *Zu den letzten alpenländischen Transmigrationen aus der Steiermark nach Siebenbürgen*. In.: Amt und Gemeinde 51 (2000) 152–162. old.

¹⁴ Reinhold Joseph Wolny: *Die josephinische Toleranz unter besonderer Berücksichtigung ihres geistlichen Wegbereiters Johann Leopold Hay*. München, 1973. 65. old.

¹⁵ Karl Schwarz: *Exercitium religionis privatum. Eine begriffsgeschichtliche Analyse*. In.: ZSRG.K 74 (1988) 495–518. old.

¹⁶ Inge Gampl: *Staat – Kirche – Individuum in der Rechtsgeschichte Österreichs zwischen Reformation und Revolution*. Wien/Köln/Graz, 1984. 99. old.

¹⁷ Erika Weinzierl: *Der Toleranzbegriff in der österreichischen Kirchenpolitik (1965)*. In.: *Ecclesia semper reformanda*, Beiträge zur österreichischen Kirchengeschichte im 19. und 20. Jahrhundert. Wien/Salzburg, 1985. 153–168. old. Peter Landau: *Zu den geistigen Grundlagen des Toleranzpatents Kaiser Josephs II.* In.: ÖAKR 32 (1981) 187–203. old.

¹⁸ Rudolf Leeb / Erwin Herold: *Das österreichische josephinische Toleranzbethaus*. In.: JGPrÖ 107/108 (1991/92) 3–23. old.

¹⁹ Peter F. Barton: *Auswirkungen des Toleranzpatentes auf dem Boden des heutigen Österreichs*. In.: Im Zeichen der Toleranz. 469–500. old. Oskar Sakrausky: *Der österreichische Protestantismus*. In.: Religion und Kirche in Österreich. Wien, 1972. 63–81. old.

szigorúan betartották a Rendelet pontjait, megmutatja a református Henriette von Nassau-Weilburg hercegnőnek, a császár sógornőjének (1797–1829) esete²⁰, akinek kedvéért a Dorotheergasséban található református imaház átmenetileg utcai bejáratot kaphatott, de amint a hercegnő meghalt, ezt a közvetlenül az utcára nyíló ajtót haldéktalanul befalaztatták.

Különös nehézségek adódtak az akatolikus hitvallásra való konkrét jelentkezésekből. Karinthiában a Rendelet kiadása után a lakosság mintegy 4.6 %-a jelentkezett²¹, ami ellenlépésekhez vezetett. 1782. december 15-én jelent meg egy rendelet, ami szerint december 31-vel mint jogvesztő határidővel le kell zárni az akatolikusok jelentkezését²², a vallásukról később nyilatkozóknak át kellett esniük egy költséges, hat hetes vallásoktatáson a helyi plébánosnál²³, melyet az gyakran önkényesen meghosszabított. A 19. század küszöbén, a római katolikus restauráció korában az áttérés nehézségei még inkább nőttek, az akatolikus közösségbe való belépés gyakorlatilag lehetetlenné vált, míg a katolikus konverziókat az állam is támogatta.²⁴

A következőkben a címnek megfelelően a jozefinista vegyesházasság-jogra térek ki. Ez ugyan a türelmi törvénykezésnek csak egy szelete, ám olyan, mely a protestáns gyülekezetek életét jelentősen sújtotta, s melyben tükröződik a tolerancia ambivalenciája és törekeny volta. Bár a tolerancia az akatolikusok sajátos házasságfelfogására is kiterjedt²⁵, mégsem változtathatta meg a római katolikus plébános parókusi jogait és hivatali illetékességét.

A felekezeti vegyesházasság a római katolikus egyházzajognak és a klérus egyedüli illetékességének volt alárendelve, különösen pedig az ún. tridentí formának, azaz érvényesen csak római katolikus lelkész által két tanú jelenlétében volt megköthető. Így írta elő a tridentí zsinat „Tametsi” dekrétuma, hogy a titkos házasságokat visszaszorítsa. Ezek tömegével voltak akkoriban, hisz a katolikus szentségtan értelmében a felek pap hiányában is kiszolgáltatják egymásnak a szentséget. A tridentí forma kötelezettségét a protestáns országok azonban elutasítot-

ták. Az ebből eredő jogi bizonytalanságot XIV. Benedek pápa „Matrimonia” nyilatkozata (1741) oldotta fel, melyben a nem katolikus házasságokat és a protestáns országokban kötött vegyesházasságokat felmentette a tridentí forma kötelezettsége alól. Ha egy felekezeti vegyesházasság a tridentí előírás figyelmen kívül hagyásával „kötöttet, vagy a jövőben, amitől Isten óvjon, kötöttet, erre nézve Őszentsége kinyilvánítja, hogy ha más kánoni akadály nem vetődik föl, az ilyen házasság érvényesnek tekintendő”²⁶. Ez a szabályozás később Magyarországra is kiterjedt (1840).

Ausztriában mégis fennmaradt a vegyesházasságok tridentí formai kötelezettsége, bár éppen ezen mutatkozott meg az állami törvénykezés és a kánonjog egymásnak feszülése²⁷. A jozefinisták felosztották a házasságot a szerződésre, melyre nézve az állami szabályozás volt kompetens, és a szentségre, melyet tisztán egyházi ügyként kezeltek. Ezen elmélet alapján vehette kezébe a felvilágosult abszolutista állam a házasságjogot, jóllehet alapjában a katolikus házasságjogot követte, és a lelkészeket is igénybe vette mint a házaspár nyilatkozatát elfogadó állami tisztviselőket.

A kánonjog szerint a felekezeti vegyesházasság esetében akadályt jelent a *mixta religio*, amely alól csak püspöki diszpenzáció menthet föl. Ez a felmentés azonban csak azzal a feltétellel adatott meg, hogy a katolikus fél megígérte, nem hagyja el a katolikus hitet, valamint minden születendő gyermekét katolikusként keresztelteti és neveli.²⁸ A Türelmi Rendelet ezekkel a reverzálisokkal szemben megszabta (6. pont), hogy a katolikus apát minden gyermeke követi vallásában, míg a felekezeti fordított esetben a *sexus sexum sequitur* alapelv érvényesül, tehát a fiúk az akatolikus apát, a lányok pedig a katolikus anyát követik vallásukban.

Ez természetesen konfliktusokhoz vezetett. Hisz még ha a császár meg is tiltotta állami részről a reverzálisok szedését, ez nem akadályozta meg, hogy a diszpenzáció feltételül mégis a tiltott reverzalist követeljék, vagy az akatolikus felet erre „ösztönözzék”²⁹. A katolikus lelkésznek a kánonjoghoz kellett-e magát tartania, vagy mint a felek nyilatkozatát elfogadó állami tisztviselő (*assistentia passiva*) eltekinthetett-e ettől? A pap személyében súrlódtak egymással az ellentétes állami és egyházi igények, és megterhelték lelkiismeretét.

Kiindulási alapnak tekinthetjük, hogy a Türelmi Rende-

²⁰ Monika Posch: *Henriette von Nassau-Weilburg. Eine Protestantin im Hause Habsburg*. In.: Peter Karner (Hg.): *Die evangelische Gemeinde H.B. in Wien*. Wien, 1986. 72–81. old.

²¹ Gustav Reingrabner: *Protestanten in Österreich*. Wien/Köln/Graz, 1981. 184. old. Peter G. Tropper: *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum*. Klagenfurt, 1996. 219. old.

²² Gampl, Staat. 101. old. 18. j.

²³ Reingrabner, Protestanten. 75. ábra: „Bestätigung über die Absolvierung des zum Übertritt erforderlichen Unterrichtes in der katholischen Religion”.

²⁴ Eduard Winter: *Romantizmus, Restauration und Frühliberalismus im österreichischen Vormärz*. Wien, 1968. 49kk old. Karl Schwarz: „Aus einer spannungsgeladenen Geschichte... zu einer freien Partnerschaft”. Einige Streiflichter zu den interkonfessionellen Beziehungen in Kärnten zwischen Toleranzpatent und 2. Vatikanischen Konzil. In.: Carinthia I 190 (2000) 275–310. old.

²⁵ Joseph Helfert: *Die Rechte und Verfassung der Akatholiken in dem Österreichischen Kaiserstaate*. Prag, 1843. 95kk old.

²⁶ Silvia Hell: *Ehethologische Aspekte unter besonderer Berücksichtigung konfessionsverschiedener/verbindender Ehen*. In.: Tradition – Wegweisung in die Zukunft, FS für Johannes Mühlsteiger SJ. Berlin, 2001. 35–56. old. 37. old.

²⁷ Bruno Primetshofer: *Rechtsgeschichte der gemischten Ehen in Österreich und Ungarn (1781–1841)*. Wien, 1967.

²⁸ Karl-Theodor Geringer: *Die Konfessionsbestimmung bei Kindern aus gemischten Ehen in der Zeit zwischen dem Konzil von Trient und dem Ende der Glaubenskriege*. In.: Fides et Ius, FS für Georg May. Regensburg, 1991. 303–316. old.

²⁹ Gampl, Staat. 176. old.

let nem szüntette meg a reverzálisokat, sem Magyarországon, sem Ausztriában. A *sexus sexum sequitur* elv csupán felhatalmazta az akatolikus apát fiai akatolikus nevelésére minden jogi garancia nélkül. Két rendelet is hangsúlyozta (1785, 1788), hogy a katolikus klérusnak joga van emlékeztetni a katolikus házasságot a gyermeknevelést érintő lelkiismereti kötelezettségére³⁰. Ennek esetenkénti érvényesíthetősége viszont kétséges volt.

Mi a helyzet azonban a vegyesházasságokkal, melyek tiltott módon nem a római katolikus plébános, hanem az akatolikus „vallási tanító” előtt kötöttek? Többnyire a reverzálisok követelése indított erre a tilos eljárásra. Érvényes volt egy ilyen minden előírásnak fittyet hányó házasság? Az udvar törvényszéki bizottsága rendszeresen szembesült ilyen esetekkel, s arra a többségi határozatra jutott, hogy az ilyen tiltott módon létrejött házasság nem érvénytelen, mert az akatolikus lelkigondozó tanúként jelen lehet a házasságkötésnél. Ám maga a katolikus pap sem több nyilvános tanúnál, amennyiben csak a házassági szerződés megkötéséről van szó, s nem az állam illetékességét nem érintő szentségről. Azaz a házasság két vagy három tanú előtt (köztük egy akatolikus lelkész előtt) tett nyilatkozatát érvényesnek, bár nem megengedettnek, ismerték el.

Az egyháznak és az államnak a vegyesházasságok példáján megfigyelhető konfliktusa nem oldódott fel. Az 1830-as években Rómával kezdett tárgyalások³¹ ugyan felszabadították a magyarországi vegyesházasságokat a tridentin formai kötelezettség alól (1840), Ausztriában viszont megmaradt a katolikus házasságkötési formula (az 1811-es Általános Polgári Törvénykönyv 77. §-a szerint), abban az értelemben, hogy a katolikus papnak mindenképp jelen kellett lennie, akkor is, ha nem adtak reverzális, s az esketésnél nem lelkészként, hanem állami hivatalnokként működött közre.

ÖSSZEFOGLALOM AZ EREDMÉNYEKET

Az akatolikusok korlátozott vallásszabadsága a magánvallásgyakorlatban fejeződik ki a leginkább jellemzően. Ezzel szemben a jozefinista tolerancia magyarázatra szoruló fogalom, s jelentésváltozása miatt nem alkalmas az akatolikusok helyzetének kielégítő leírására.

A tolerancia csak az akatolikus hívők egyéni meggyőződési szabadságára, nem pedig egy akatolikus egyház területi vallásszabadságára vonatkozott. Az ún. türelmi gyülekezeteket egy központi konzisztórium irányította, melynek élén 1859-ig egy katolikus elnök állt, mert egyházfői

minőségében csak egy katolikus képviselhetette az uralkodót.

A jozefinista türelmi rendelkezés legfontosabb ütközési pontja a vegyesházasságok szabályozása és a gyermekek vallásos nevelése volt. Bár meg akarták szüntetni a kánonjog által megkövetelt reverzálisokat, ezek megmaradtak, mint az akatolikus házasság „önkéntes felajánlása”. A romantika korában, mikor a katolikus egyház szorosabb kapcsolatra törekedett a Szentszékkel, s megpróbálta le rázni a jozefinista gyámkodást, a katolikus gyermeknevelés megkövetelése az egyház öntudatának erősödését jelentette az állami házasságjoggal szemben.

Különösen keserűen éltek meg az osztrák akatolikusok a római katolikus egyháznak a másféle megoldásokkal szemben (Magyarország, Németország) teljesen elutasító magatartását. Amit ez egy kiegyensúlyozott felekezeti szerkezet esetén kész volt megengedni, tudniillik a vegyesházasságok felmentését a tridentin formai kötelezettség alól, arról az örökös tartományokban hallani sem akart. Ez azzal az eredménnyel járt, hogy az akatolikus gyülekezetek lélekszáma 1781 és 1848 között csökkent.

BEFEJEZÉS

A történelem tanítása: az Osztrák Evangélikus Egyház fennmaradásához sok elem járul hozzá, melyek nem feltétlenül ragadhatóak meg statisztikailag. Statisztikailag nézve valószínűleg mégis haladó intézkedés volna, ha a római katolikus egyház lemondana a reverzálisokról.³² A kérdéses házasságok példáján méretik le ökumenikus elkötelezettségünk komolysága. Ha ezeket a házasságokat valóban „felekezeteket összekapcsolónak”³³ tekintjük, akkor elengedhetetlen az egyoldalú ígéretek intézményes kicsikarásának a megszüntetése. A felekezeteket összekapcsoló házasságokért érzett közös felelősség, ami a megbékélt különbözőség útját járó ökumenikus együttműködés célja, nem fér meg ilyen „adminisztratív bizalmatlansággal”. Nem látunk inkább lehetőséget az ilyen házasságokban „megmutatni a hit befogadó karakterét” és – kérdezi Gustav Reingrabner – „nem jó alkalom az ilyen házasság arra, hogy megmutassuk a hasonló a hasonlóval (*par cum pari*) elv becsületességét és valóságosságát?”³⁴

Fordította: Csepregi Zoltán

³⁰ Primetshofer, Rechtsgeschichte. 61. old.

³¹ Bruno Primetshofer: *Die Frage der gemischten Ehen in den Reformplänen des Wiener Erzbischofs Vinzenz Eduard Milde und des Apostolischen Nuntius Pietro Ostini (1832–34)*. In.: Ars boni et aequi, Gesammelte Schriften. Berlin, 1997. 3–24. old. Christoph Link: *Staat und Kirche in der neueren deutschen Geschichte*. Frankfurt/Main, 2000. 51. old.

³² Wolfgang Lutz / Johanna Uljas-Lutz: *Konfessions-verbundene Familien als vordringliches Lernfeld einer Minderheitskirche*. In.: Michael Bünker / Thomas Krobath (Hg.): *Kirche: Lernfähig in die Zukunft? FS für Johannes Dantine*. Innsbruck/Wien, 1998. 313–323. old.

³³ Silvia Hell: *Die konfessionsverschiedene Ehe. Vom Problemfall zum verbindenden Modell*. Freiburg i.B., 1998.

³⁴ Gustav Reingrabner: *Kein „Unglück“, wohl aber eine Aufgabe – Zur Bedeutsamkeit der Ehen von Personen, die verschiedenen Kirchen angehören*. In.: Heinz Stroh (Hg.): *Tagungsprotokoll „Konfessionsverbundene Ehen und Familien – ein Testfall der Kirchen für die Kunst des Dialogs und für die Glaubwürdigkeit ihrer ökumenischen Praxis“*. Deutschfeilitz, 2001.

Hitvallásunk az egyháztörténet tükrében*

Mielőtt a hitvallás, illetve a hitvallások keletkezését, fejlődését és hatását tárgyalnánk, szükséges a hitvallás fogalmának a végiggondolása, hiszen a „hitvallás” nemcsak keresztény fogalom, hanem más vallásokban is használják. A napi sajtóban is előfordul, pl. amikor valakinek vagy valamely politikai csoportnak a politikai hitvallásáról van szó. Tartalmilag a „hitvallás” átöleli egész egyéni és társadalmi életünket anélkül, hogy ezt sokszor tudatosan észrevennénk. A „meggyőződés” fogalma nem fedi teljesen, de megközelíti a „hitvallást”. Hitből és meggyőződésből kiállunk önmagunk és hittársaink mellett. A történelemben, mint a jelenben is, sokan hajlandók a halált vállalni hitükért és meggyőződésükért. Ez a vallási hitért vagy politikai meggyőződésért elszentvedett mártírhálál. Következetes hitvallásra és meggyőződésre szükség van a keresztény egyházban ugyanúgy, mint a társadalmi és a politikai életben. A kettő közötti különbség az, mint ezt majd alább még kifejtem, hogy ugyan mindkettőt lehet elvetni és levetni, de amíg a hitvallás elhagyása egyenlő a vallási közösségből való kiszakadással, addig megmaradva a politikai vagy szellemi közösségen belül a meggyőződést modifikálni lehet.

Vallástörténetileg a hitvallás a vallási élet középpontja. Visszatérő ismételtetése, recitálása az istenség imádatának kifejező eszköze, különösen közösségi összejövetelekkor, ünnepélyes és nyilvános kiállítás egy vallási tézis és vallási közösség mellett. Legismertebbek az egyszómondatos hitvallások, amelyek röviden és tömören összefoglalják a hitvalló hitét. Így pl. a keresztény hitvallás summája: „Hiszek Jézus Krisztusban!” vagy „Hiszek a Szentháromság egy igaz Istenben!” Az unitáriusok hitvallása szintén hitüket foglalja össze: „Egy az Isten!” Az iszlámé: „Nincs más isten Allahon kívül. Mohamed Allah prófétája!” A buddhizmusé: „Buddhában van menedékem!” – A „hitvallás” lényegi szintjét elhagyja viszont az, aki számára a hitvallás már nem az olyan személyes hit kifejezése, amely ugyanakkor vallási közösségi hit is, hanem egyedül elméleti eszmefuttatások tárgya. Tehát a „hitvallás” feltételezi a hitvalló személyes hitét mint legfőbb kritériumot. Ez természetesen nem zárhatja ki a hitvallás tartalmáról folytatott elemzéseket.

Mi a „hitvallás” jelentősége a kereszténységben?

A hitvallás természetesen a bibliai megalapozottságú keresztény hit rövid, néhány mondatos összefoglalása. Legismertebb az Apostoli Hitvallás (Credo), amelyet istentiszteleteinken közösen mondunk el mint a közös hit nyilvános és ünnepélyes megvallását.

A keresztény hitvallás nem imádság. Téves az, amikor

a lelkész így szólítja fel az istentiszteleten résztvevőket: „Imádkozzuk el az Apostoli Hitvallást!” Hitvallás és imádság között különbség van. Az imádságban Istenhez fordulunk Jézus Krisztus által, a hitvallásban pedig megvallom Isten és ember előtt, hogy ezt miért teszem.

Ezért a hitvallást Isten dicséretére mondjuk el. A tartalom nem kitalált mondatok gyűjteménye, hanem Isten kinyilatkoztatásának emberi szavakban való összefoglalása. Mint ilyen a hívő ember válasza Isten cselekedeteire és ígéjére.

Ugyanakkor tömör állásfoglalás is, mert nyilvános jellegével a hitvalló elhatárolja magát azoktól, akik mást hisznek és vallanak. Mint majd látjuk, a hitvallások keletkezésének egyik oka a mást hívőktől és a mást tanítóktól való elhatárolás is volt.

Talán feltűnt már valakinek, hogy istentiszteleteken itt ott vannak olyan résztvevők, akik az Apostoli Hitvallást nem mondják teljes egészében végig, hanem kihagynak belőle részeket azzal a megindokolással, hogy ezeket a részeket ők nem hiszik, mint pl. Jézus Krisztus istenfiúságát vagy a feltámadást. Szekták, szektásodó, de még az egyházban lévő csoportok és több szélső pietista csoport is egyes elveti a hit szövegben való összefoglalását, így valamennyi ismert hitvallást, különösen is az Apostoli Hitvallást. Ezáltal önmagukat különítik el a keresztény egyházaktól.

A nyilvános hitvallás feletti kritika akkor fogadható el, ha az csak egy automatikusan felmondott és kívülről betanult szöveg hit nélkül, anélkül, hogy értenénk a tartalmát. A hitet nem lehet tanítani, azt mások példáján, saját életünk tapasztalata alapján, főleg azonban Isten ajándékaaként tehetjük magunkévá. **A hitvallás tartalmát viszont meg kell ismernünk ahhoz, hogy tudjuk, mit is hiszünk, ill. mit nem hiszünk.** Hitvallásunkat örököltük elődeinktől, akik a hitvallásukért sokszor megküzdöttek. A továbbiakban ismerkedjünk meg ezért a keresztény hitvallás kialakulásával és történetével.

A hitvallásnak vannak megnyilvánulási formái, amelyek fontosak a keresztény életben:

Szóban és írásban, mint pl. a már említett Apostoli Hitvallás, amely a bibliai hit szóbeli, majd írásbeli hagyományozása során írásos formát kapott, és mindmáig érvényben van. A reformáció egyházainak hitvallási iratai is idetartoznak.

Cselekedetekben: a keresztény életvitel és magatartás már önmagában hitvallás.

Szimbólumok, jelek és képek (képzőművészet) a hitvallásnak látható megnyilvánulási formái. Pl. a feszület, amely a keresztény hit centrumát, Krisztus kereszthalálát és feltámadását szimbolizálja.

Az egyházzene mint az igehirdetés egyik lehetősége, szintén hitvallás. Gondoljunk csak énekeink egy részére,

* Előadás az Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencián. Holzhäusen (Siegen), 2001. április 10.

amelyekben a Szentháromság Istent, vagy külön-külön az Atyaistent, a Fiút (Krisztust) és a Szentlelket dicsőítjük.

Csak néhány *bibliai példát* említek, hiszen nem feladatom most a hitvallás bibliai tárgyalása. A Bibliában találunk számos ránk hagyott szóbeli, majd írásos hitvallást.

Az *Ószövetségben*, amely tulajdonképpen egészében maga is egy hitvallás, az Isten képben való ábrázolásán kívül megtaláljuk a hitvallás megnyilvánulási formáit: szóban és írásban pl. a prófétáknál. Maga Isten is hitvallást tesz pl. a Tízparancsolat bevezetőjében: *Én, az Úr, vagyok a te Istened, aki kihoztalak Egyiptom földjéről...* (2Móz 20,2). A zsoltsárokból is találunk megénekelt hitvallásokat (Zsolt 8; 19; 139 stb.).

Az *Újszövetségből* – nagyhét lévén – kiemelem a római katona hitvallását Jézus keresztye alatt: *Bizony, Isten Fia volt ez!* (Mt 27,54), Péter hitvallását: *Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia* (Mt 16,16). A nyilvános hitvallásnak van hatása is, amely a hallgatókat Krisztus követésére indítja, mint pl. Péter prédikációja (ApCsel 2,14kk). Pál apostol Athénban, az Areopágosz közepén állva hitvallást tesz Istentől, *aki teremtette a világot és mindazt, ami benne van, aki mennynek és földnek Ura, nem lakik emberkéz alkotta templomokban..., ő ad mindenkinek életet, lehetetet és mindent.* (ApCsel 17,24kk)

Az *Újszövetségből* kiindulva az ősegyház és az óegyház folytatta és elmélyítette a hitvallás gyakorlatát.

Szóban és írásban: a keresztelezésre készülők (katekumének) oktatásban részesültek, majd megfelelő és alapos felkészítés után bevezették őket az ünnepélyes keresztelezési istentiszteletre. Ott a keresztelezés előtt többek között válaszolniuk kellett arra kérdésre, hogy miért kívánják a keresztséget. Válaszuk ez volt: Mert hiszek Jézus Krisztusban. Következő kérdés: Ki számodra Jézus Krisztus? Válasz: Hiszek Jézus Krisztusban, aki Isten Fia. Ez a keresztelezési hitvallás lett később az Apostoli Hitvallás magva (verbum abbreviatum), amely hitvallás az egész bibliai hit és tanítás summája, ahogy Augustinus mondta¹.

A keresztyén hitvallás felelet az evangéliumra, amelynek hirdetése és megvallása a Krisztus-hívők közösségében feladat. Így értelmezték az Apostoli Hitvallást (Kr. u. 390-től) mindazok, akik azt összeállították olyan zivataros időkben, amikor valóban a hit magvának megtartása állt veszélyben a Szentháromság-tagadókval való viták során.

Az Apostoli Hitvallás mellett még kettő nagy hitvallás alakult ki, az Athanasium (keletkezési ideje ismeretlen) és a Nicaeno-Konstantinopolitanum (Kr. u. 381. ill. 451.). E három az evangélikus egyháznak is alaphitvallása.

A keresztyényüldözések idején a hitvallásnak igen fontos szerepe volt a Római Birodalomban. A haláláig kitartó és példaadó hitvallók élete és mártírhalála önmagában megtérésre hívó igehirdetés volt. Az ilyen nyilvános hitvallásnak a történelemben mindmáig, tehát a jelenben is, sokszor nagyobb hatása van, mint az írott szövegnek. Tertullianus

egyházatyája (kb. Kr. u. 160–220) rövid mondása találóan összefoglalja ezt a tapasztalatot: „A mártíromság a keresztyénység magva.” („Martyrium est semen Christianorum.”)².

A keresztyénység első századaiban (is!) számos tévtan bukkant fel. Ezekre reagálva meg kellett abban állapodni, hogy mi is a hit és a keresztyén igazság normája (regula fidei és regula veritatis). Az írásos hitvallás ebben segítség volt. A Kr. u. 5. században kezdett kialakulni az a római katolikus egyházban ma is érvényes tanítás, amely szerint ki kell egészíteni mindazt a hittételt, amely a Szentírásból ugyan levezethető és nem elegendő a tévtanítások ellen minden olyan tézissel, amely a hagyomány során kialakult (Lerinumi Vicentius, Kr. u. 450 előtt)³. Így a bibliai alapú hitvallás összemósódott a tradícióval, a hagyománnyal. A reformáció hitvallásai, amelyekről alább még szó lesz, igyekeztek visszaállítani a biblikus hitvallás teljes és osztatlan tekintélyét, mellőzve azokat az egyházi tanokat, amelyek a hagyomány útján alakultak ki.

A képekben, szimbólumokban és egyéb ábrázolásokon található számos hitvallás közül csak néhányat említek⁴.

A feszület: Krisztus kereszthalála.

A hal és annak görög neve ιχθυς, a már említett keresztelezési hitvallás szimbólikus ábrázolása. ιχθυς ennek a rövid hitvallásos mondat szavainak a kezdőbetűit foglalja össze: Jézus Krisztus Isten Fia.

A galamb a Szentlélek ábrázolása.

Kb. a 3. századtól található *a hajó, a horgony, a bárka, a jó pásztor*.

A középkorból a huszitizmust említem meg, amely az úrvacsora két szín alatti kiszolgálását is hirdette (sub utraque), így a kehely az ún. kelyhesek (utraquisták) látható hitvallása lett.

A reformáció – Zwinglit kivéve – nem ábrázolásellenes, de redukálta a szimbólumokat. A protestáns vizuális hitvallás két máig is használatos jelképe a Biblia és a kehely. A reformáció lényege a hit eredeti forrásához, azaz a Bibliához való visszatérés. Ennek jegyében a biblikus hitvallás ismét nagy jelentőséget kapott. Luther mindent a Krisztus-hithez és a krisztusi hitvalláshoz kötött („Was Christum treibet.”⁵). Luther szerint minden már meglévő hitvallás csak akkor vehető át és használható, ha azt kontextusában és saját idejéből kiindulva értelmezzük⁶. Luther hármass elve érvényesült a reformációi tanítás kialakulásában: sola scriptura, solus Christus, sola fide.

Mi tehát a hitvallási irat?

A reformáció idején és következményeként kialakultak a hitvallási iratok. Ezek olyan teológiai iratok, amelyek célja a hit alapjainak és tartalmának összegezése, később pedig az egységes egyházi tanítás kialakításának eszközei voltak (status confessionis). A teológiai álláspontok tiszt-

² Tertullianus: *Apologeticum* 50,13.

³ MPL 50,637kk.

⁴ *Symbole*. RGG³ VI. 541. kk old.

⁵ WA DB 7,384.

⁶ *Von Konzilien und Kirchen*, 1539.

¹ *De doctrina christiana*.

tázása végett pl. zsinatokra vagy országgyűlésre készített teológiai iratokat azok szerzői és a teológiai szimpatizánsai aláírták annak jeléül, hogy azonosítják magukat az irat tartalmával. A beadás, a felolvasás és a megvitatás után elfogadásra, elvetésre vagy modifikálásra került sor. Az elfogadott iratok hitvallási iratok rangjára emelkedtek, mégpedig a 16. század második felétől kialakuló területi egyházak többségében irányadó jelleggel.

A hitvallási iratok szerkezete nagyjából azonos: cikkely címe (pl. úrvacsora) – hittétel kifejtése – a másként tanítók elvetése („damnamus”) ⁷. Például az Ágostai Hitvallás (Confessio Augustana, 1530). X. cikkelye: „Az úrvacsora. Az úrvacsoráról azt tanítják, hogy Krisztus teste és vére valóságban jelen van és kiosztásra kerül az úrvacsorával élőknek. Egyúttal elvetik azokat, akik másképpen tanítanak” ⁸. Másik példa a II. Helvét Hitvallás XI. fejezete: „Jézus Krisztus igaz Isten és ember, a világ egyetlen üdvözítője. Hisszük továbbá és tanítjuk, hogy Istennek Fiát, a mi Urunkat, a Jézus Krisztust öröktől fogva eleve elrendelte és kijelölte az Atya e világ megváltójának. Hisszük azt is, hogy nemcsak akkor született, mikor Szűz Máriától testet öltött magára, sem nem csupán e világ fundamentumának felvettetése előtt, hanem az egész örökkévalóság előtt, mégpedig az Atyától, kibeszélhetetlen módon. [...] Utálattal elvetjük tehát Ariusnak és minden arianusnak az Isten Fia elleni kárhózatatos tanítását, különösen pedig a spanyol Servet Mihálynak és minden követjének káromlásait, amelyeket Isten Fia ellen a Sátán általuk mintegy a pokolból hozott el és szemérmetlenül és istentelenül hinteget szerte a világba.” ⁹

A lutheránus hitvallási iratok autorizált gyűjteménye a Konkordia Könyv (Liber Concordiae, 1580), amelyet azonban nem mindegyik lutheránus egyház ismer el (a magyarországi igen) ¹⁰.

Természetesen vannak olyan hitvallási iratok is, amelyek területi zsinatok és tanácskozások eredményei. Így pl. Erdélyben, Csehországban, Karintiában, Szászföldön stb. ¹¹

A hitvallási iratok a tanítás olyan mértékei, amelyeket a Biblia alapján állapítunk meg (norma normata).

A Biblia pedig a hitnek és az egyház egész tanításának egyedüli mérvadója, azaz mindent a Biblia alapján kell mérlegelni (norma normans).

Az ökumenikus párbeszédben még ma is ez a reformátori tézis az elsődleges áthidalhatatlan választóvonal. Róma továbbra is fenntartja azt a dogmát, amely szerint a Biblia és a hagyomány a hit alapja. Az 1993-ban a Biblia interpretációjáról kibocsátott dokumentum ismételtlen megerősíti

ezt a felfogást, amikor is a bibliatudományok és az igehirdetés alapkövévé teszi a Szentírás és a hagyomány feladhatatlan összefonódását ¹².

Milyen viszonyban áll azonban a hitvallási irat mint a teológiai irányvonal összegzése és a tanítási kötelezettség, amely utóbbi vonatkozhat protestáns egyházakban is az igehirdetésre és az egyházi tanításra? Ez a kérdés protestáns egyházakban nem olyan szigorú, mint a római katolikus egyházban a zsinatok által kibocsátott dogmák kötelező jellege, mégis megtalálható a tanítási és a kutatási szabadság megtartása mellett olyan tanítási kötelezettség is, amely feladata a hitvallásos egyház teológiai irányának őrzése. Lutheránus egyházban nem képzelhető el pl. a predestináció helvét tanítása vagy a református egyházakban nem képzelhető el az Ágostai Hitvallás úrvacsorai tanításának átvétele és tanítása. Még egyszer utalok a „norma normata” és a „norma normans” már fent kifejtett összefüggésére. Először Melanchthon, fejtette ki 1550 körül a hitvallási iratok szükségességét mint a tanítás summarizációját (corpus doctrinae).

Az 1580-as évektől kezdődően szorgalmazták a kialakulóban lévő protestáns területi (partikuláris) egyházak teológiai állásfoglalásuk rendszerezését, hiszen a hitvallási iratok alapján fő vonalaiban befejeződött a teológiai körvonalak megvonása. 1530-tól, azaz az Ágostai Hitvallás közzétételétől, a hitvallás (confessio) egyházi fogalom lett. 1648-tól (vesztfáliei béke) pedig a hitvallásos egyház fogalma alakult ki. Mindez a római katolikus trienti zsinat (1545–1563) kötelező dogmái hatásának tükrében is érthető: a Tridentinum meghatározta és részben mindmáig meghatározza dogmái által Róma tanítását, s magát a római egyházat is egy hitvallásos egyházzá tette. ¹³ Mindegyik konfessionális egyháznak célja volt az, hogy a hitvallási iratok, illetve a dogmák által megteremtse és megtartsa a belső egyházi egységet.

A lutheri orthodoxia Melanchthon nyomán a teológiai tanítás egységesítéséhez és szisztematizálásához, valamint a másként tanítókkal folytatott polémiához szükségesnek tartotta a hitvallási iratokat. A pietizmus mint az ortodoxiára következő reakció az egyén hitét (Spener: „Herzensglaube”) tartotta a megszentelődés szükséges eszközének. Tulajdonképpen itt kezdődött a keresztyén hit individualizálása.

A felvilágosodás a hitvallási iratokat úgy tekintette, mint a keresztyén egyházak tanításának összehasonlítására szolgáló iratokat. ¹⁴

⁷ Kivétel a Confessio Bohemica 1575. Ld. Alfred Eckert – Pál Főnyad: *Confessio Bohemica* 1575. In: Peter F. Barton – László Makkai: *Confessiones ecclesiarum evangelico-reformatarum*. A. C. et H. C. Europae Centro-Orientalis tempore reformationis III/1 1564–1576. Budapest, 1987. 309. kk. old.

⁸ *Konkordia Könyv. Az evangélikus egyház hitvallási iratai*. I. kötet. Budapest, 1957. 26. old.

⁹ *II. Helvét Hitvallás*. MRVSZ, 2000. Budapest. CD-ROM.

¹⁰ *Konkordia Könyv. Az evangélikus egyház hitvallási iratai*. I–II. kötet. Budapest, 1957.

¹¹ Ld. fent Peter F. Barton – László Makkai: *Confessiones ecclesiarum...*

¹² *Die Interpretation der Bibel in der Kirche*. Dokumentum der Päpstlichen Bibelkommission. 23. April 1993. különösen is a B. fejezet: Interpretation innerhalb der Tradition der Bibel.

¹³ A kötelező tanítói jellegű dogma római felfogás szerint is a Szentírásból fakad, mert a dogma Istentől ered és ezért igazság, amelyet mindkinek hinnie kell (omnia credenda). Kálvin szerint a dogma a lelkiismeret zsarnoka (Institutio IV, 8k). A későbbi protestáns ortodoxia szerint is a dogma Isten Igéjét értelmező tanítás.

¹⁴ Gustav Friedrich Oehler: *Lehrbuch der Symbolik*. Tübingen, 1876. 12. old.

A 19. században létrejött egyházi uniók magukkal hozták a hitvallási iratok fontossága kérdésének újbóli felvetését.

A porosz unió pl. nem konfesszionális egyházak hitvallásos uniója, hanem szervezeti unió¹⁵. Magyarországon is voltak kísérletek a két nagy protestáns egyház (evangélikus és református) szervezeti uniójának bevezetésére.

A történet-kritikai kutatások eredményei alapján kétségbe vonták a hitvallási iratok néhány kijelentését.

A teológiai liberalizmus elvetette pl. az Apostoli Hitvallást mint a keresztény hit summáját.¹⁶

A liberalizmussal és az uniós törekvésekkel szemben az egyházak egyre erősebben kialakították „hitvallási erősítő-ményeiket”, és félreérthetetlenül a konfesszionális alapok szükségességét hirdették. Ezáltal megnehezedett a felekezeti egyházak egymáshoz való közeledése.

A 20. században a harmadik birodalom kezdetekor Barmenben, 1933-ban szólaltak fel először közösen lutheránusok, reformátusok és uniáltak, amikor is a Barmeni Nyilatkozatot megfogalmazták. Ennek a hitvallásnak a 2. tézise tudatosan kimondja a keresztény hit követőit összefogó hit-tételt a kialakuló diktatórikus államhatalommal szemben, amely szerint Jézus Krisztus mindenki számára a bűnbocsánat Isten általi ígérete, és Jézus Krisztusban felszabadít a világ istentelen kötődöttségeiből.¹⁷ A Barmeni Nyilatkozat a hitvalló egyház hitvallása lett, és ez által politikai jelentőséget is kapott.

1945 után Barmen ellenére a felekezeti egyházak hitvallásos alapon nemzetközi szövetségekbe tömörültek. Így alakult meg a Lutheránus Világszövetség és a Református Világszövetség, mindkettő genfi székhellyel. Németországban a lutheránus egyházak hitvallásos alapon létrehozták szövetségüket „Vereinigte Lutherische Kirche Deutschlands” név alatt. Ugyanakkor azonban megalakult a németországi egyházak szövetsége is „Evangelische Kirche in Deutschland” néven, amelybe beletartoznak a lutheránus, a református és az uniált egyházak. Az uniált egyházak pedig az ún. „Evangelische Kirche der Union” (EKU) egyházszervezetben tömörülnek. Tehát a hitvallási alap fontossága egyrészt megmaradt, másrészt történelmi és teológiai közös tapasztalatok alapján sikerült hitvallásokat átfogó szervezetet is létre hozni.

A 20. század a protestáns egyházak közötti ökumené százada.

A reformáció óta aktuális, nem lezárt kérdés az úrva-

csorai egység kérdése. Közös megegyezést nem lehetett elérni bármely próbálkozás ellenére a 16. században és aztán sem. Magyarországon az ún. Nagygyerezsdi Egyezmény (1833) alapján a lutheránus és a református egyház úrvacsorai közösségre lépett, és ezt azóta is gyakorolja. Európai szinten 1957-ben Arnoldshainban jöttek össze a reformáció egyházainak képviselői, de nem sikerült egyezséget kötniük.¹⁸ Az 1973-ban Leuenbergben létrejött egyezség „Leuenbergi Konkordia” néven létrehozta végre az európai egyházak úrvacsorai közösségét, amelyet időközben már több mint 80 egyház írt alá. Az 1993. évi s eddig végleges egyezség kimondja, hogy a lutheránus, a református, az uniált és az előreformációi (valdensek és a cseh testvérek) egyházak közösségét az evangélium hirdetése és a szentségek kiszolgáltatása alapozza meg, anélkül, hogy valamelyik egyház feladná saját hitvallási és teológiai fundamentumát, mert az egyházak egyedüli és közös fundamentuma Jézus Krisztus (2. tétel). A „Leuenbergi Konkordia” nem akar egy új hitvallás lenni (12e tétel), hanem az isteni igazság közös keresésének új fóruma (37b tétel). A máshogyan tanítók elvetése, a híres „damnamus”, már nem érvényes (17. tétel). Az óegyházi hitvallások képezik az egyház-közösség megdönthetetlen alapját (12e tétel).

Vannak kísérletek az óegyházi hitvallások, különösen is az Apostoli Hitvallás újrafogalmazására, amelyek azonban nem szüntetik meg a közösen elfogadott alaphitvallásokat –, így pl. Dorothe Sölle hitvallása 1968-ból: „Hiszek Jézus Krisztusban, akinek igaza volt, amikor »mint egyetlen, aki nem tehet semmit«, úgy mint mi, és a körülmények megváltoztatásán dolgozva abban tönkrement... Hiszek Jézus Krisztusban, aki feltámadásával életünket feltámasztja, hogy szabadokká legyünk... az ő forradalmának előrevitelére az ő birodalmában.”¹⁹ – vagy más hitvallások. Ezek liturgiai használata egyáltalában nem elfogadott, habár itt-ott előfordul.

Az ún. „Kein anderes Evangelium” mozgalom 1967 óta apologetikus jellegű, és úgy véli, hogy az egyházakon belüli hitvallásos eltorzításokat kellene korrigálnia: „Valljuk az evangéliumot, amely szerint Isten a kereszten meghalt Jézust a halottakból testben feltámasztotta... Ezért el kell vetni azt a tévtanítást, amely szerint Jézus teste elenyészett volna, ő maga pedig csak szellemben támadt volna fel, és személytelenül csak az Igében élne tovább.”²⁰

A római katolikus egyház felvette a hitvallás fogalmát teológiai kifejezésnek, amely ott a hit aprobeált (engedélyezett) magyarázata.²¹

A reformáció egyházainak ilyen nagyfokú egymáshoz való közeledése felveti természetesen az egyes felekezeti egyházakon belüli tanítási kötelezettség kérdését, amely eddig még nincs teljesen rendezve.

¹⁸ *Konkordie reformatorischer Kirchen in Europa* (Leuenberger Konkordie). Frankfurt am Main, 1993.

¹⁹ Dorothee Sölle: *Stellvertretung*. Stuttgart-Berlin, 1972.

²⁰ Walter Künneth: *Theologie der Auferstehung*. München, 1968.

²¹ LThK II. 114. kk. old.

¹⁵ A. Adam: *Unionen im Protestantismus*. RGG³ VI. 1140. kk. old.

¹⁶ Theodor Zahn: *Der Kampf um das Apostolikum*. Nürnberg, 1893.

¹⁷ „Wie Jesus Christus Gottes Zuspruch der Vergebung aller unserer Sünden ist, so und mit gleichem Ernst ist er auch Gottes kräftiger Anspruch auf unser ganzes Leben; durch ihn widerfährt uns frohe Befreiung aus den gottlosen Bindungen dieser Welt zu freiem, dankbarem Dienst an seinen Geschöpfen. Wir verwerfen die falsche Lehre, als gebe es Bereiche unseres Lebens, in denen wir nicht Jesus Christus, sondern anderen Herren zu eigen wären, Bereiche, in denen wir nicht der Rechtfertigung und Heiligung durch ihn bedürften.” Theologische Erklärung zur gegenwärtigen Lage der Deutschen Evangelischen Kirche. Karl Barth: *Texte zur Barmer Theologischen Erklärung*. Zürich, 1984. 3. old.

Milyen jogi következményei vannak a hitvallási kötelezettségnek, ha abból a téziséből indulunk ki, hogy a hitvallás egy egyház látható és bizonyítható külső jele? Mi minősít egy egyházat olyképpen, hogy felismerhető legyen az egyháztagok számára, de a kívülállók számára is, így pl. az állam számára is, mint konfesszionális (felekezeti) egyház?

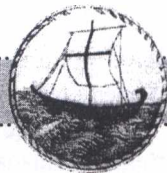
Minden közösség ellenére minden egyháznak megvan és megmarad a saját tanítási jellege, amely a hitvallási iratokban található, s ezek valóban felismerhetővé tesznek egy egyházat, még akkor is, ha egyházon belüli csoportok elvetik a hitvallásokat, illetve a hit summáját, pl. elvetik az Apostoli Hitvallást. Az Ágostai Hitvallás 1555 óta (augsburgi vallásbéke) ill. 1648 óta (vesztfáliai béke) a lutheránus egyházak államjogilag elismert hitvallása, mint a lutheránus egyházak teológiai irányának mérve.

A felekezeti egyházak megnevezése a hitvallási alap külső ismertetője. Ausztriában a két protestáns egyház megnevezése ezt fejezte ki: Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház, ill. Helvét Hitvallású Evangélikus Egyház.

Összefoglalásul először is ismételtelen ki kell jelteni, hogy a hitvallási iratok az isteni igazság keresésének és a hit megfogalmazásának eszközei, de nem olyan merev kötelező jelleggel, mint a római katolikus egyházban. A gyülekezet és az egyház nem hirdetheti az ígét teológia nélkül, hiszen minden Istenről tett kijelentés és gondolat már önmagában teológia a szó értelmében, azaz Istenről szóló beszéd. Protestáns felfogás szerint a teológiának mint az evangéliumról szóló beszédnek és gondolkodásnak számtalan útja van az igazság felé. Az igazságot azonban – Pál apostol nyomán – csak töredékeiben ismerhetjük fel. Nem birtokolhatjuk teljes egészében. Ezért a

hitvallási iratok aktualitását is mindig felül kell vizsgálni, sok korabeli teológiai felismerés már elveszítette aktualitását, s így csak mint teológiatörténeti dokumentáció marad fenn további nemzedékek számára is²². Ha a hitvallási iratokat úgy tekintjük, mint lehetőséget korunk szellemi és vallási életében felvetődő kérdésekre való válaszadás keresését, akkor mindig kutatnunk kell a hitvallási iratokban olyan kijelentések után, amelyek a Szentírás alapján ma is fennállnak. Jelenkorunk hajlamos a szünkretizmusra, ez érezhető keresztény egyháztagok gondolkodásán is. Gondolok például olyan kijelentésekre, amelyek szerint a nagy monoteisztikus vallások között alig lenne különbség. Ebben a kérdésben vizsgálni kell a isteni kinyilatkoztatásról szóló kijelentéseket. Amíg a reformációi hitvallások Jézus Krisztusról az óegyházi hitvallásokkal azonosan tanítanak, addig ma Jézus Krisztus emberi és isteni eredetét ismét kétségbe vonják, mégpedig azok, akik őt nem isteni kinyilatkoztatásnak tartják, részben azért, hogy megteremtsék azt a vélt közös nevezőt a más monoteisztikus vallásokkal, amely alapján nemcsak párbeszédet vélnek folytatni, hanem úgy gondolják, hogy ezáltal közös hitbeli fundamentumot is meg tudnak teremteni. Így felvetődik ismét a teológiai polémia szükségességének kérdése is. Az ökumenikus párbeszédben is újból és újból tisztáznunk kell, hogy mi az egyház és azon belül az egyházi hivatal. Ezért a hitvallási iratok, amelyek polemikus jellegűek is, a kérdések közös tisztázásában segítséget tudnak nyújtani.

²² Ilyenek pl. az Ágostai Hitvallás utolsó cikkei, amelyek a reformáció korabeli visszaéléseket tárgyalják (A papok házassága. A mise. Szerzetesi fogadalmak. stb.)

NÉMETH PÁL

Az iszlám II*

HITVALLÁS ÉS AZ ISTENTISZTELET RENDJE

A Korán általában nélkülözi a reflexív gondolatiságot, nem tartalmaz teológiai megfontolásokat, kijelentései nem alkotnak tudatosan építkező logikus szerkezetet, az összefüggéseket inkább az intuíció (inspiráció) létesíti, mint a céltudatos összekapcsolás és a dolgok belső logikáját követő gondolkodásbeli fegyelmezettség. A vallási témák, gondolatok, rendelkezések, az ezeket illusztráló eseményekre való visszaemlékezések és emlékeztetések sokszor töredékesen, utalásszerűen és elszórtan, egymással keveredve, meglepetésszerűen és váratlanul jelennek meg, egyes esetekben többszörösen megismételve önmagukat. Ezért a Koránt időben és tekintélyben követő, de attól jól elkülönülő kanonizált prófétai hagyományban nagy hangsúlyt kap a gondolati reflexió, a megértésre törekvő igyekezet, a dolgok összefüggéseit feltáró és megvilágító tudatosság.

A legtekintélyesebb hagyományok között több olyat is találunk, amely megkísérli az iszlám legfontosabb vallási alkotórészeit, hittételeit, istentiszteleti és erkölcsi kötelességeit tömören és rend szerint előadni. A „negyven” legfontosabb hagyományt tartalmazó gyűjtemény (An-Nawawíj: *Negyven hagyomány*) második darabja ugyanolyan összefoglaló és summázó szerepet tölt be, mint a kereszténységben az *Apostoli Hitvallás* („Apostolicum”). Az iszlám teológiai rendszerét és istentiszteletét bemutató nagy összefoglalások tematikájukban és a tárgyalás sorrendjében ezt a hagyományt veszik alapul. A hagyomány szövegének irodalmi megformálása láthatóan didaktikus módszert követ. A túlnani világból érkező Gábrriel arkangyal, akinek közvetítésével a Korán is lebecsáttatott, kikérdezi Mohamedet az iszlámról. Az egész úgy hat, mint egy konfirmációs vizsga. Mohamed válaszai tökéletesek és mindjárt „mennyei megerősítést” is kapnak.

‘Omar ibn al-Khattábtól idézik: „Egyik nap éppen Isten küldötténél ültünk, amikor hirtelen megjelent előttünk

egy férfiú vakítóan fehér ruhában, haja koromfekete volt, nem látszott rajta utazásnak nyoma, és senki sem ismer-te közülünk. Leült a Próféta mellé, térdeit az ő térdeihöz il-lesztette, kezét az ő combjaira helyezte, majd így szólt: Óh, Mohamed! Mondd meg nekem: mi az iszlám? Isten küldöt-te így válaszolt: Az iszlám tanúságtétel arról, hogy nincs más isten az Egyetlen Istenen kívül, és hogy Mohamed Is-ten küldötte, továbbá hogy megtartsd az istentiszteletet, megfizessz a közösségi adót, tartsd meg a ramadán-havi böjtöt, és végezd el a zarándoklatot a Szent Házhoz, ha le-hetőséged nyílik az út megtételére. Az így szólt: Helyesen feleltél. Mi pedig csodálkoztunk rajta, hogy valaki kérdést tesz fel neki, és mindjárt helyesli is a válaszát. Aztán ezt kérdezte: Akkor mondd meg nekem: mi az igaz hit? Ő így válaszolt: Az, hogy higgy Istenben, angyalaiban, kinyilat-koztatott könyveiben, küldötteiben, az utolsó ítélet napjá-ban, és higgy az eleve elrendelésben, akár üdvösségre, akár kárhozatra. Helyesen feleltél – mondta, majd tovább kérde-zett: Mondd meg nekem: Mi a jócselekedet? Erre ezt felelte: Az, hogy szolgálj az Istent úgy, mintha látnád, mert ha nem is láthatod őt, ő biztosan lát téged. Most pedig beszélj nekem arról – kérdezett tovább –, mikor jön el a végső óra! Ezt fe-lelte: A kérdezett sem tudhatja jobban, mint a kérdező. De ak-kor mik lesznek a jelei közelségének? – folytatta a kérdést. Ő ezt válaszolta: Az, hogy a szolgáló úrnőjét szüli, és azt lá-tod majd, hogy a ruhátlan és mezítlábas szegény pásztorok magas épületeket emelnek. Erre eltávozott. Én pedig gondo-lataimba merültem. Majd így szólt (a próféta) hozzám: Óh, ‘Omar! Tudod-e, ki volt a kérdező? Isten és az ő küldötte tud-ja – válaszoltam. Gábrriel arkangyal volt az – felelte –, el-jött hozzátok, hogy tanítson titeket a vallásotokra.”

Maga az iszlám szó meghódolást jelent. A teremtmény hódolatát a mindenség Ura előtt. Belenyugvást egy olyan akaratnak a beteljesedésébe, amelynek nem tehetünk fel kérdéseket, ha nem értjük indítékait, és amelyet nem von-hatunk felelősségre, ha céljai rejtve maradnak értelmünk előtt. Az iszlám a feltétlenség vallása. Az ember feltétlen hódolata a feltétlen hatalmú Isten előtt. Ezért a muszlim első kötelessége, hogy hitét nyilvánosan megvallja. A hit-vallás vagy bizonyágtétel (*shaháda*) szövege egyszerű: „Bi-

* A tanulmány első részét ld. Lp. 2002/89kk. old. A befejező részt következő számunkban közöljük.

zonságot teszek arról, hogy nincs más isten az Egyetlen Istenen kívül, és hogy Mohamed Isten küldötte."

A második fő kötelesség a napi öt istentisztelet (*szalá*). Magyarul imának is szokták mondani. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a *szalá* szót helyesebb „istentiszteletnek” fordítani, mert meghatározott rendje, liturgiája van. Az istentiszteletet lehet gyülekezettel (*ma`a-l-dzsamá`a*) és egyedül tartani. Minden alkalommal rituális tisztálkodást (*wudú*) kell végezni. Tiszta vízzel vagy szükség esetén homokkal is történhet (*tajammum*). A kézfejek, a száj, az orr, az arc meg- ill. kimosása után az alkart könyékig meg kell mosni, a fejet vizes kézzel végig kell simítani, majd a fülek kimosása, a tarkó megmosása után a lábfejek lemosása következik. Az istentiszteletet arccal Mekka irányába fordulva (*qibla*) kell tartani. Az előírt szövegeket határozott és jellegzetes mozdulatok kísérik. Mindenekelőtt a hívő egyenes testtartást vesz fel, karjai nyugalmi helyzetben a test mellett lógnak, sarkai négy ujjnyi távolságra vannak egymástól, elől a hüvelykujjakkal ez a távolság valamivel nagyobb. Tekintete előre, a földreborulás (*szudzszúd*) helyére szegeződik. Magában elgondolja a szándékot (*níja*), hogy ő most az iszlám rendelkezése szerint istentiszteletet tart, utána kezeit felemeli, hüvelykujjait előre néző nyitott tenyérrel a fülei mögé helyezi és ezt mondja: Alláhu akbar! (Isten a legnagyobb!) Utána mellkas alatt jobb kezét a bal kézfejre helyezi és a következő magasztaló imát mondja: „Magasztallak Téged, Istenem, Tiéd a dicsőség, áldott a Te neved, mindenek felett való a Te hatalmad. Nincs más isten rajtad kívül!” Majd így folytatja: „Istennél keresek oltalmat a kövel megdobált Sátán ellen.” Ezt követően elre-citálja a Korán élén álló (al-Fátiha) szúrát: „A könyörülő Irgalmas Isten nevében. Dicsőség Istennek, a Mindenség Urának, a könyörülő Irgalmazónak, az utolsó ítélet napja bírójának! Csak Téged imádunk, segítségért Hozzád fohászunk: Vezess minket a helyes útra, azoknak útjára, akikre kegyelmed árasztod, nem azokéra, akiket haragod átka sújt, sem azokéra, akik tévelyegnek. Ámen.”

Utána egy rövid fejezet következik a Koránból, de lehet egy hosszabb koránvers vagy három rövidebb is. Ezután a hívő Alláhu akbar-t mond. Majd meghajlás következik. A hívő nyújtott lábbal kb. derékszögben előrehajol, nyújtott karokkal, szétnyitott ujjakkal tenyerével a térdére támaszkodik, arccal a föld felé fordul, a fej a hát vízszintes vonalát követi, tekintete a lábfejre esik. Ebben a testhelyzetben legalább háromszor mondja: „Magasztos az én hatalmas Uram!” Majd felegyenesedik ezekkel a szavakkal: „Meghallgatja Isten azt, aki dicsőíti Őt. Urunk, Istenünk, Tiéd a dicsőség.” Ezután következik az istentisztelet legjellegzetesebb mozdulata: a földre borulás (*szudzszúd*). Összezárt lábbal, térdein és lábujjain támaszkodva a hívő a homlokával a földet érinti, karjait összezárt tenyerével támasztja meg feje mellett két oldalt a földön, könyökeit távol tartva a testétől. Ezután ülő helyzetbe kuporodik. A bal lábfejére ül, jobb lábát maga mellett behajlítva tartja. Közben ezt mondja: Alláhu akbar! Kezeit valamivel a térd

fölött a combjára helyezi, fejét enyhén lehajtva maga elé néz. Majd ismét a földre borul az előbbi módon s közben Alláhu akbar-t mond, aztán háromszor ezt mondja: „Magasztaltassék az én magasságos Uram!” Ezután még meghajlások és földreborulások következnek Korán-idézetek, Istent és a Prófétát magasztaló szavak kíséretében. Az istentisztelet befejező mozzanataként a hívő ülő helyzetben fejét a jobb, majd a bal válla fölé fordítva ismételten ezt mondja: „Békeség néktek és Isten kegyelme!” Ezzel az istentisztelet véget ér, de a kegyes muszlimok még az olvasó (*miszbaha*) segítségével Istent magasztaló formulákat ismételtetnek: „Alláhu akbar” (Isten a legnagyobb!), „Al-hamdu lilláh” (Dicsőség Istennek!), „Szubhán-Alláh” (Magasztaltassék Isten!). Egy-egy mondat 33-szor ismételtetnek meg az olvasó 3x11-es beosztása szerint.

A heti gyülekezeti istentiszteletet péntek délből tartják a nagymecsetben. Ilyenkor prédikációt (*khutba*) is hallgatnak a hívek, és a prédikáció végén fohászknak az uralkodóért (államfőért). A napi öt istentisztelet időpontját a müezzin (*muaddzin*) hangja adja tudtul a mecsettornyokból (*mi`dzana*), amellyel istentiszteletre hívja (*adzán*) a híveket. Az istentisztelet liturgia szavai, a szavakat kísérő mozdulatok az iszlám lényegét, az Isten előtti testi-lelki meghódolást juttatják ki- fejezésre.

A muszlimok harmadik fő kötelessége a közösségi adó, a *zaká* megfizetése, amely lényegében véve a társadalmi szolidaritás biztosítása, az egyik legősibb szociálpolitikai intézmény. Minden hívőnek jövedelme meghatározott hányadát (2,5–10%) a szegények és rászorulóknak megsegítésére kell fordítani. Ez nincs kinek-kinek a lelkiismeretére bízva, hanem törvény által szabályozott kötelezettség. Természetesen mindenkinek lehetősége van ezen felül még önkéntes alamizsnálkodásra is. Arra azonban a törvény nem ad lehetőséget, hogy a gazdagok kisebb összegek látványos juttatásával lelkiismeretüket elaltassák. A szolidaritás intézményét mint jogi kötelességet (*tasrí` ilzámíj*) az iszlám világában annyira komolyan vették, hogy volt idő, amikor a megtrúrt vallások (*ahlu-dz-dzimma*) elesettjein is segített az iszlám állam a fejadó (*dzsizja*) elengedésével és más juttatásokkal.

A negyedik kötelesség a ramadán-havi böjt (*szaum, szijám*). A mozgó holdév kilencedik hónapjában minden muszlim napkeltétől napnyugtáig teljes böjtre van kötelezve: nem ehethet, nem ihat, nem dohányozhat, tartózkodnia kell a házaselettől. Ez igen komoly megpróbáltatást jelent különösen akkor, ha ramadán hónap a forró nyári időszakra esik. A ramadán-havi böjt olyan szigorú önuralmat követel, melyhez hasonlóra még a legelszántabb keresztény aszkéták is csak ritkán vállalkoznak.

Az ötödik fő kötelesség, amelyet azonban csak a kedvező feltételek mellett kell teljesíteni: a *mekkai zarándoklat*. A zarándoklat központja a mekkai kocka alakú szentély, a Ka`ba. Falának keleti sarkába építve, a föld szintjétől kb. másfél méter magasan található a híres Fekete Kő (*alhadzsaru-l-aszwad*). Ez az a kő, amelyet a zarándokok meg szok-

tak csókolni. A kő mégsem lehet a hívek babonás tiszteletének tárgya. A hagyomány szerint `Omar kalifa is megcsókolta a Fekete Kővet, de közben ezt mondta: „Tudatában vagyok annak, hogy te puszta kő vagy, sem ártani nem tudsz, sem pedig használni. Ezért ha nem láttam volna, hogy a Próféta is megcsókolta, bizony meg nem tenném.” Van még egy másik szent kő is, a szentély nyugati sarkába illesztve, szintén másfél méter magasságban, ezt úgy hívják: „a Boldogságos Kő” (*al-hadzsaru-l-asz`ad*), de ezt a követ a zarándokok nem csókolják meg, hanem csak futólag megérintik.

Maga a zarándoklat rendkívül összetett, és sok jelképes cselekményből áll, amilyen például a Kába-szentély futólépésben való többszöri körüljárása (*tawáf*), a hétszeres futás (*sza`j*) Szafá és Marwa között, az `Arafát síkján való megállás (*wuqúf*). A zarándoklat összetettsége és bonyolultsága miatt a legtöbb zarándok vezetőre (*seikh, dalíl, mutawwif*) szorul, az ő segítségével járja be a zarándoklat állomásait (*Mekka, Miná, Muzdalifa, `Arafát*) és végzi el az előírt kultikus cselekményeket. Ezek az orientalisztikai kutatások szerint a régi arab pogányságban gyökereznek, mi azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt az alapvető ténytet, hogy Mohamed az egész zarándoklatot, annak kultikus helyszíneit és előírásait rendre az Ábrahám tradíció személyeivel (Ábrahám, Ismáel, Hágár) és a velük történt eseményekkel hozza kapcsolatba, és ezáltal az ősi sémi monoteista prófétizmus üdvtörténeti jegyeivel látja el őket. A zarándokok a jelképes cselekmények által mintegy résztvevői lesznek azoknak az üdvtörténeti eseményeknek, melyeket ősatyáik az Isten szabadító tetteiként éltek át és tapasztaltak meg. A zarándoklatban ezért mindenki saját tapasztalataként élheti át a hit hőseinek hitét, s az Isten jelenlétében egymás mellé kerül a király, az alattvaló és minden rendű-rangú ember, hisz mindnyájan Isten szolgái.

Bár nem tartozik az iszlám öt fő vallási összetevője közé, fontossága miatt mégis hatodikként ide szokták sorolni. Ez a *dzsihád*, a „szent háború” kötelessége. Maga a *dzsihád* szó nem jelent feltétlenül háborút, inkább vallási-missziói buzgóságot, küzdelmet, erőfeszítést jelent az iszlám igazságának érvényesítése és terjesztése érdekében. A muszlimok a *dzsihád* intézményének értelmét sohasem szűkítették a „szent háború” gyakorlatára. Van egy Mohamednek tulajdonított mondás, mely szerint „minden vallási közösségben van szerzetesség; az én gyülekezetem szerzetessége a *dzsihád*.”

A „szent háború” valójában csak a *dzsihád* rendkívüli, külső körülmények által kikényszerített, szélsőséges megnyilvánulása. Alapjában véve az igaz hit terjedésének a külső társadalmi-politikai feltételeit hivatott biztosítani; azoktól a kényszerítő hatásoktól akar megszabadítani, amelyek fogva tartják az emberek értelmét, érzelmi világát és lelkiismeretét s ezzel megakadályozzák abban, hogy az igaz vallás követője legyen. Amikor a *dzsihád* „háború” formájában jelentkezik, sohasem támadó, hanem mindig védekező jellegű, általa a már meglévő iszlám érdekeit kívánják biztosítani és megvédelmezni.

VALLÁSI ÜNNEPEK

Az iszlám vallás két vallásjogilag elismert és kötelező ünnepet ír elő hívei számára. Ezeken kívül vannak olyan vallási ünnepek is, amelyeket inkább emléknapiaknak (Mohamed próféta születésnapja; Mohamed éjszakai elragadtatásának ünnepe; „az elrendelés éjszakája”; a Medinába való kivándorlásának emléknapija stb.) hívhatunk, ezeknek a megtartása nem általános, és vallásjogilag kövessé vagy egyáltalán nem szabályozott.

A legfontosabb vallási ünnep az ún. „áldozati ünnep” (*`id al-adhá*), amelyet *Dzú-l-hiddza* hónap 10. napján tartanak: azon a napon, amikor a mekkai zarándokok a Miná melletti völgyben áldozatot mutatnak be. Az iszlám világban még a következő nevekkkel jelölik ezt az ünnepet: *`id al-qurbán* („áldozati ünnep”), *`id an-nahr* („az áldozati állat levágásának ünnepe”), *al-`id al-kabír* („a nagy ünnep”), Indiában *baqar`id* vagy *baqra`id*, a törököknél *büyük bairam* vagy *qurbán-bairam*.

Az ünnephez tartozik a *Dzú-l-hiddza* 10-ét követő három nap (*ajjám at-tasríq*) is. Az eredetileg a mekkai zarándokok számára előírt áldozat mint *szunna* („követendő hagyomány”) érvényes minden muzulmánra, de csak akkor kötelező (*wádzsib*), ha valaki a teljesítésére fogadalommal (*nadzsir*) szánta el magát. Az áldozat bemutatása az iszlám vallásjog szerint „szunna muakkada” *‘ala-l-kifája*”, ami azt jelenti, hogy minden szabad muszlim számára kötelező, aki megengedheti magának, hogy egy áldozati állatot megvásároljon. Személyenként egy bányát kell áldozni, de legfeljebb hét személy áldozhat tevét vagy szarvasmarhát is. Az állatnak megfelelő életkorúnak és hibátlanul kell lennie. Maga az ünnep istentisztelettel (*szalát al-`id*) kezdődik és az azt követő három nap (*ajjám at-tasríq*) utolsó napján naplementével zárul. Az áldozat bemutatása a következő feltételek teljesítése esetén érvényes vallásjogilag: 1. Mindenekelőtt el kell hangzania a „taszmijá”-nak, tehát ennek a mondatnak: „A könyörülő és irgalmas Isten nevében”. 2. Áldást kell mondani a Próféta-ra („szalá’ *‘ala-n-nabij*”). 3. Arcal Mekka irányába kell fordulni (*qibla*). 4. Háromszor kell megismételni az „Alláhu akbar” dicsőítő formulát a „taszmija” előtt és után. 5. Könyörgés az áldozat elfogadásáért. Amennyiben az áldozat bemutatása fogadalom alapján történt, akkor az állat húsát teljes egészében jótékonyági célra kell fordítani, ha önkéntes áldozatról van szó, akkor pedig kétharmad részét kell a rászorulóknak juttatni.

A másik kanonikus ünnep az *`id al-fitr*, a ramadán havi böjtölés abbahagyásának ünnepe. Így is nevezik: *al-`id asz-szaghír* („a kis ünnep”), a törököknél *kücsük bairam* vagy *seker-bairam*. Sawwál hónap 1-jét követően 3 napig tartják. Rendkívül vidám hangulata van. A muszlim családok ilyenkor meglátogatják egymást, ajándékokat adnak egymásnak, felkeresik szeretteik sírjait.

A síita muzulmánok ezeken kívül megünneplik még Huszein vértanúságát, a kербelai gyásznapot muharram

hónap 10-én. Az ünnepi készülődés már a hónap elsején megkezdődik s 10-ére éri el tetőpontját. Körmenetekkel és passiójátékokkal teszik az amúgy is komor ünnepi hangulatot még gyászosabbá.

Az iszlám világban a vallási naptár ma is holdévekben és holdhónapokban számol. Az ünnepek időpontját is a hold egyes fázisainak megjelenése alapján határozzák meg. A mai napon (Kr. u. 2000. november 25.) például az iszlám vallási naptár szerint – Mohamed Medinába való kivándorlásától (*hidzsra*) holdévekben számolva – 1421. *sa`bân hónap 29.* van. Ma éjjel greenwichi idő szerint 23 óra 12 perckor (mekkai idő szerint holnap hajnali 2 óra 12 perckor) lesz újhold, amely legelőször holnap (november 26-án) lesz látható. A ramadán-havi böjt tehát legkorábban november 27-én, hétfőn kezdődhet el. A következő újhold a 2000. december 25-én, hétfői napon greenwichi idő szerint 17 óra 23 perckor, mekkai idő szerint 20 óra 23 perckor lesz. Ez legelőször december 26-án, kedden lesz megfigyelhető, tehát az *`id al-fitr* legkorábban december 27-én, szerdán kezdődhet el.

AZ ISZLÁM AZ EMBERI TÁRSADALOM EGÉSZÉT SZABÁLYOZÓ RENDSZER

Mohamed az egyetlen prófétai személyiség, aki nemcsak hirdette az általa isteni kijelentésként felismert vallási igazságokat, nemcsak vállalta a szenvedést és az üldöztetést miattuk, hanem meg is tudta valósítani, életbe is tudta léptetni őket. Nála a vallás nemcsak az isteni akaratnak a meghirdetése, hanem annak evilági viszonyok közötti megvalósítása is. Mohamed Mekkában bejelenti és kitarással hirdeti, hogy mi az igénye Istennek az emberrel szemben. Medinába való áttelepedése után azonnal hozzáfog egy olyan társadalmi berendezkedés kialakításához, amely minden területen igyekszik ennek az igénynek a lehető legnagyobb mértékben megfelelni. Az iszlám ezért nemcsak a hívő szívekben talált visszhangra, hanem gyökeresen és tudatosan átformálta az emberi életet, szabályozta a társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokat is. Már Mohamed életében az iszlám a korabeli társadalom egészét egyetemlegesen meghatározó tényező, államalkotó erő, gazdasági, társadalmi, politikai viszonyokat megalapozó, alakító, átformáló lelki-szellemi hatalom volt. Ezért az iszlámból eleve hiányzik a vallás és az állam kettőssége. Eleve hiányzik minden dichotómia lehetősége, amely elvben megkülönböztetné és szembe állíthatná egymással a szent és a profán, a vallási és a világi, az egyházi és a politikai érdekeket. Személyes hit és közösségi élet, gondolkodás és cselekvés, közösségi magatartás és társa-

dalmi szerkezet nem különíthetők el és nem kerülhetnek szembe egymással. Ezért történhetett meg, hogy az általánossá váló lelki-szellemi ébredés eredményeként az 1970-es évektől az iszlám mint a harmadik világ ideológiája és a harmadik világ szocializmusa lépett fel, és „társadalmi rendszerként” azonosította önmagát, tehát úgy, mint harmadik út és mint ilyen, az egyetlen lehetőség a gyarmatosító imperializmus és a saját szocialista rendszerét propagáló és exportáló szovjet világhatalom mellett.

Mivel az iszlámban nagyobb hangsúly esik a helyes cselekvésre (ortopraxis), mint a helyes tanra (ortodoxia), ezért a teológia helyét a vallásjog tudománya foglalja el. Az iszlám országok egyetemlein a hittudományi karok ill. teológiai fakultások megfelelője a vallásjogi kar.

Az iszlám vallásjog rendszere a jogalkotás forrásaira támaszkodik. Az első és mindent eldöntő jogforrás a Korán. Amire nézve a Koránban egyértelmű eligazítást találunk, arról nem lehet vitát nyitni. Rangban követi a Koránt a prófétai hagyomány, a szunna. Ha valamire nézve nem található szabály a Koránban, akkor a szunnához, a Próféta szavaihoz és cselekedeteihez kell fordulni iránymutatásért. A Korán és szunna együtt alkotják az ún. hagyományozott forrásokat, melyeket élesen megkülönböztetnek az emberi véleményalkotáson (idzstihád) alapuló jogforrásoktól. Ezek a következők: 1. a hozzáértők egyetértése, az idzsmá` (consensus prudentium), 2. az analógia (qijász), 3. célszerűség elve (isztihszán), de erről az utóbbiról megoszlanak a vélemények, vannak akik elvetik, vannak, akik az analógiával azonosítják, vagy annak egyik minősített formáját látják benne.

A jogi döntésekben érvényesülnie kell az alapvető emberi érdekeknek. Ezek rangsorba állítva a következők: a vallás, az élet, az értelem, az utódok, a vagyon érdeke. Lássunk néhány példát. A vallás érdekében minden egyéb érdeket fel kell áldozni, akár az életet is (például Isten útján harcolva a szent háborúban). Az utódok érdeke megkívánja, hogy muszlim nő törvényes férjén kívül más férfi előtt le ne vetközzék, ezt azonban mégis megteheti (például betegség esetén az orvos előtt), ha életének érdeke ezt megkívánja.

Az iszlám jog rendszere négy elfogadott irányzat (madzhab) vagy ún. jogi iskola gyakorlata révén érvényesül. A köztük való különbség nem lényegbevágó; nem annyira az elvekben van, mint inkább az alkalmazás módjában és gyakorlatában. A nagy iszlám egyetemeken mind a négy iskola joggyakorlatát előadják. Az irányzatok az alapító vallástudósok nevét viselik: Abú Hanífa (699–767), Málík ibn Anasz (712–795), as-Sáfi`ij (767–820), Ahmed ibn Hanbal (780–855). Újabban a négy szunnita jogi irányzat mellett ötödiként szokták említeni a Dzsa`far asz-Szádik (700–765) nevéhez fűződő síita vallásjogi felfogást.

HAFENSCHER KÁROLY

Nyugdíjas evangélikus lelkész örömei és bánatai*

Ti, én Örömöm és Koronám! Pál apostol kedvenc gyülekezetét így szólítja meg a Filippi levélben. Hadd szólítsam meg ugyanígy a jelenlevőket is. Nyugdíjasokat és néhány aktív lelkésztestvért (püspökök, esperesek). Az *öröm* az apostolnál nem absztrakt fogalom, hanem szereteteinek gyülekezete, a *korona* vagy koszorú, a sztefános, küzdelmei eredménye, talán István vértanúra is emlékezés, talán reménységeinek tárgya (2Tim 4,8). Én is tanú-társakat szólítok meg most. Két élménnyel kezdem. Zuglóban prédikáltam ádvent első vasárnapján. Ötvenkét évvel ezelőtt kezdtem ott szolgálatomat káplánként, nagyon vártam a találkozást. Nagyon készültem. A szószékről letekintve döbbenet láttam, hogy 4–5 emberen kívül már senkit nem ismerek. Ez már nem ugyanaz a zuglói gyülekezet volt, akiket ismertem egykor. Minden szubjektív élményt kihagytam a prédikációból, csak a törzsszöveg maradt...

Két nap múlva meglátogattam Scholz Lászlót, első princípálisomat. Örültünk egymásnak. Beszélgetés közben elmondta, azokkal is szeretne találkozni s beszélgetni néha, akik már nincsenek itt: Bánkúti, Weltler, Ruttkay Gyula, Zalánfy Aladár. Sójajtvá monda. De már nincsenek itt. Ez is különös élményem marad. Itt most különös állapotban vagyok. Ez az összevont LMK már nem ugyanaz, mint amit én ismertem. Nekem még eszembe jut a Pesti MELE a Deák téri sekrestyében, régi arcok, ismert hangok és mozdulatok. 1947-ből, 1949-ből, aztán 1954-től, majd 1957-től, és én is szeretnék még azokkal beszélgetni, akik nincsenek már itt. 1989-től, nyugdíjba menetelemtől kezdve is mennyi változás történt a Pesten szolgálók között! Új arcok ugyanabban a szolgálatban. És most ti, velem együtt nyugdíjasok. Köszönöm, hogy hívtatok, itt kezdtem 1949-ben, és itt végzem 2001-ben.

Elfogadott címem sem öndicsőítést, sem panaszdzalt nem jelent. Inkább margójegyzetet, marginális helyzetben levő egyik szolgatársatok szavát. Nem igénylem, hogy mindenki mindent elfogadjon, legfeljebb annyit kérek, hogy *interaktív* eseménynek tartsuk ezt az alkalmat. Gondolkozunk és beszéljessünk együtt. Az aktív korban lé-

vő szolgatársaktól fölösleges most kérem: szeressétek a nyugdíjasokat, ne féljete a nyugdíjasoktól, aktivizáljátok a nyugdíjasokat, hiszen most is éppen ez történik. Beszélgetésünk közben tágulhat a látásunk, és ismét mélyülhet a barátságunk.

A NYUGDÍJAS ÁLLAPOT TERMÉSZETRAJZA (EGY-KÉT AXIÓMA)

Maga a *nyugdíj* szó két csonka szó összetétele. Első fele nyugalomra utal, csendes, békés állapotot sejtet, a munka után édes a pihenés képzetét. A *díj* szó a dolog finánciális részére utal. Szótárakban ezt olvassuk: meghatározott életkort elért, vagy rokkanttá nyilvánított dolgozó, aki nyugdíjban részesül. Nyugdíjas, aki nyugdíjra jogosult, nyugdíj alappal rendelkezik, jogos igénye van nyugellátásra a Nyugdíj Intézettől vagy a Nyugdíj Osztálytól. Más nyelvben jobb ízű ez a kifejezés: Ruhestand, Pension stb. Nem annyira pénzügyekre orientált, mint a magyar. Nyelvünkben olyan materiális meghatározás ez, mint az Úrnapja helyett a vásárnap. Gondolkozunk azonban más irányban, nem a szót, hanem az *állapotot* figyelve. A nyugdíjas állapot nem betegség, ezért nem is gyógyítható. Egy idő múlva elmúlik, ha nehezen is. A nyugdíjas is elmegy egyszer: öregotthonba vagy az örök otthonba távozik. Karinthy morbid mondata ma már egyik részében sem érvényes: „tele vannak a kávéházak, a temetők meg üresek”. Fiatal állástalan értelmiségiek véleménye volt ez az 1930-as gazdasági válság éveiben. A nyugdíjas is volt ember fiatal korában, most már csak nyugdíjas. Szakmától, foglalkozástól függetlenül, orvosi rendelőkben, személyi igazolványban ez a megjelölése: *nyugdíjas*. A nyugdíjas is volt *szakember* fiatalabb korában, most már csak nyugdíjas, akár orvos, mérnök, ügyvéd, szerelő, tanár, pedellus vagy éppen lelkész volt. Magyarországon minden negyedik-ötödik ember nyugdíjas. A nyugdíjasnak is volt véleménye, amit meghallgattak, véleménye most is van, de nem mindig hallgatják meg. Példát mondok: rendszeresen hívnak telefonon közvélemény kutatók. Nem tudom, hogyan kerültem listájukra. Érdeklődnek újságolvasásomról, a

* Elhangzott a budai és pesti közös nyugdíjas LMK ülésén.

piacgazdaság mai állásáról, megjelent könyvekről, társadalmi közérzetemről. Amikor visszakerdezek, nem baj-e, hogy feleséggel együtt nyugdíjasok vagyunk, már nem válszolgálnak. „Ja bocsánat!” – mondják, vagy egyszerűen leteszik a kagylót, ami a non-verbális kommunikáció vélemény nyilvánításának egyik módja. A nyugdíjas *hibrid* lény, sem feljebbvalója, sem alattvalója nincsen. Természetesen nem résztvevője a döntést hozó testületeknek, sőt már nem is végrehajtó közege. Még a kispadon sem ül tartalékban, legfeljebb a lelátón szurkolóként.

Az öregedésről szóló régebbi gerontológiai cikkek mint ha derűsebben írtak volna erről az állapotról: *örögszünk, de győzzük*. Ma már csak az első szó van érvényben. Ezek után mindenki maga formálhatja meg nyugdíjas szerepéről alkotott véleményét. Tudom, hogy más talán a helyzet egy gazdagabb országban. *Svédországban* pl. ma három részre osztják az ember életét időben: 1–25. évig, 25–65. évig, 65–90-ig. Slágertéma lett napjainkban: mivel töltjük utolsó 25 évünket? Dolgozni már nem kell, pénzünk van elég... Egészen frissen kapott könyvem címe: *A lazítás dicsérete* (Langsamhets löv). Utazás, új párok kapcsolatok, élénk társasági élet, jótekonkodás stb. tölti ki az utolsó két és fél évtizedet. Ez nem a mi világunk, térjünk tehát vissza Magyarországra.

A NYUGDÍJAS EVANGÉLIKUS LEKÉSZEKRŐL. SZÚKÍTUK A KÖRT

Életkor: 60, 65, 70, 75, 80 vagy még tovább. Ez a kor-sor máshogyan alakul az evangélikus, a református, a római katolikus egyházban. Másutt nagyobb a lelkészhiány, mint nálunk, a szolgálati évek így kitolódnak.

Vegyünk szemügyre néhány lelkész típust, nézzünk körbe vagy tükörbe. A fehér haj, a kopasz fej még nem uniformizál. *Sokfélék vagyunk*. Amit rajzolok, lehet, hogy karikatúra, de lehet, hogy éppen így ismerünk magunkra.

Aki mindent tud, sőt mindent jobban tud, „mert az én időmben, bezzeg a mi időnkben máshogy volt”. Az aranykor volt, még az átkos is áldott volt, mert a miénk volt. Külön veszélyes ez a típus, ha a paróchián maradó nyugdíjas gyomlálni akar, vagy mindenáron kitanítani az utódot, sajtóban, zsinaton, LMK-n is felismerhető ez a típus ellendrukkerként.

Egészen más típus a *magyar nemes nyugdíjas változata*: nem írok, nem olvasok, én nyugdíjas lelkész vagyok. Írtam én már, olvastam én már eleget, kifulladtam, pihe-nem. „Két inzulin injekció között egy rossz rádió- vagy TV-hírt hallgatom” – mondta egy volt körzeti orvos osztálytársam érettségi találkozáson. Van ilyen a lelkészek között is.

Fórum-hiányban szenvedők. Hiánybetegség ez. Ha az illető mégis kap fórumot, nem bírja abbahagyni a beszédet. Észre sem veszi magát. Hol van ez a Gettysburg-i ajánlat-tól: Stand up, speak up, shut up. (Állj fel, beszélj, fogd be a szád) Ez az amerikai homiletika rövid summázata.

A túlbuzgó, hiperaktív nyugdíjas. Ez nemcsak mai iskoláskorban jellemző típus-jelenség, nyugdíjasok között is előfordulhat. Panaszkodnak, hogy megint nincs idejük, többet vállalnak, mint amit fizikailag és lelkileg bírnak, de hajtaniuk kell, mert kegyetlenül kemény a főnökük.

Akik már nem vallásosak. Szögre akasztották a Luther kabátot, istentiszteletre, bibliaórára már nem járnak. Vagy már nincs mit tanulniuk fiatal kollégáktól, vagy így váltak normális szekuláris emberekké.

Mit törődöm a hazával s a hazának száz bajával! E típus egyházas változata ez: Mit törődöm az egyházzal és az egyháznak száz bajával! Nem érdekel az egész. S közben belülről szabadulni sem tudnak egyházi témáktól.

Reprezentálók. Hívásra vagy hívás nélkül megjelennek. Bizonyos sértődöttséggel jelzik, ha kihagyták a névsorból. Ezek az örökös igazgató lelkészek vagy esperesek, pedig ezek a titulusok beosztást jelölnek s nem kitörölhetetlen jelleget. Családjuk még a sírkőre is felvési a titulust. Életükben még az elől ülést szeretik, vagy hátul „szerényen” leülve várják a szót: „barátom, ülj feljebb”.

A kutatók. Pozitív típus ez. Gyülekezettörténeti, egyháztörténeti adatok után kutatva csak az egyház múltja érdekli őket. Van közöttük *kutató bíró* is, aki néha hívatlanul ítéli el volt kollégáját, csálhatatlan bíróként, pedig nem a mi dolgunk ítéletet tenni.

Kultúr-szomjasok: színház, hangverseny, napi- heti-, havi-lapok, feltéve, ha bírják anyagilag. Kíváncsiság gyötri őket. Érdekeséggé fedeztem fel nemrégiben, hogy Madách az *Ember tragédiájában* Ádámot öreg korában űrkutatóként ábrázolja. Még kíváncsi az öreg Ádám, s csak a Föld visszahúzó szelleme vonja meg a határt.

Aki mindig betegek és csak betegek főfoglalkozásban. „Itt fáj, ott fáj” a beszédtemájuk. A legjobb orvost, a legkülönbé-
lebb orvosságot igénylik és ajánlják. „Valami baj lehet” – mondta egy ismerősöm –, „mert 25 évvel ezelőtt még nem éreztem ilyen magasnak az emeletemet.” Sik Sándor igazi önéletrajzával ír egyik versében Assisi Ferenc szavait idézve a számár testről és a cinke lélekről: „Ma ballábam eszi a köszvény, tegnap a jobbikat. Tegnap a gyomrom járta a bolondját, ma meg a májам dagad. Majd szétveti fejem a fájás, csontig hasít a derekam, csoda-e, ha ez emberekre rávicсорítom a fogam? Száz éve már, hogy nem aludtam, hogy enni nem tudok, hogy hm-hm-nél nem mondanak mást a tudós doktorok. Szól a cinege: Számár testvér, ugyan ne légy már oly csacsi. Tudod te jól, mi fájdit téged, nem kéz, láb, nem derék, zörög az út, zötyög az élet és kopik a kerék... A huszadik igaz sem volt tán, ám zörget a hetvenedik. De még azért falba ne verjük különbre jó fejünk! Hússzal, hetvennel, százzal is tán *csak emberek* leszünk. Egy posta küldi mind a százat és egyet akar mindahány, számár testvér, föl a fülekkel, légy optimista, légy vidám! Ez egyszer tán a cinegétől tanulj bölcsészetet, kettőnk együgyű éneke beillenék akár imának, ha egy ütemre muzsikálnak a számár meg a cinege”.

A Hány János típus. Mesél az öreg, mi is volt túl az Operencián. Győzelmekről szólnak a sztorik...

Csak jelzés értékű ez a csoportbeosztás. Úgy hasznos, ha megkérdem, *ki vagyok én?* Ahogy Bonhoeffer kérdezte. Az, akinek más lát engem, vagy akinek magam ismerem, vagy az, aki egyedül ismer és mégis szeret. Ki néz reggelente a tükörből vissza? Egy amerikai humorista szerint a villanyborotvát azért találták fel, hogy ne kelljen tükörbe nézni. Öreg színészek memoárjukban gyakran kérdezik: mi maradt a maszkok mögött? Ki vagyok én? Hamlet vagy III. Richárd? Tartuffe vagy Lear király? Az igazi színész az, aki el tudja játszani az Úr hangját, Ádám szerepét, Lucifer alakját. De ki van a szerepek mögött? Az Újszövetség passiótörténetében, amikor Jézus jelzi árulóját (Jn 13; Mt 26), amikor a Mester elszomorodik, a tanítványok is megszorodnak és egyenként kérdezik: *Én vagyok-e az, Uram?*

A NYUGDÍJAS LELKÉSZ IS MINDVÉGIG ISTEN ELŐTT ÁLL ÉS ÉL (CORAM DEO MINDHALÁLIG, SŐT AZON TÚL IS!)

A közismert felszólítás: „Ismerd meg magadat” eredetileg egy görög templom bejárata fölött állt. Keresztény relációban ez azt jelenti: Isten előtti önismeretről van szó. Isten nem ment nyugdíjba, és a nyugdíjas lelkész is még mindig Isten előtt él. Itt minden a miénk lehet, de mi az övé vagyunk és maradunk. Lelkiismeret vizsgálatra nemcsak minden este, de az élet alkonyán is szükségünk van, ő előtte. Így kérdelem most a következőket.

Van-e több időnk az imádságra? Magunkért, másokért, a gyülekezetünkért, egyházunkért, istentelen vagy istenes felsőbbiségünkért (az apostoli intés a Római Birodalomban hangzott el, közömbös vagy üldözött felsőbbiség idején).

Van-e több idő a Szentírás olvasására? Túl a megszokott perikópákon, az olvasás évében újraolvassuk-e Szentírásunkat, mint egykor Kemény Lajos esperes ajánlotta és gyakorolta: minden nyáron egyszer olvassuk el az Újszövetséget?

Van-e több idő beteglátogatásra? És általában családtagok látogatására, amíg menni tudunk, azokra, akikre nem jutott idő aktív korunkban. Mt 25 jézusi szava kijelentő nyugdíjas korunkban is.

Van-e több idő „szinten tartásra”? Amire nem volt idő a heti hajtásban, teológiai könyvek olvasására, még vesszőparipáinkra sem, most már van? Vagy végleg lemaradtunk, vagy már nem is érdekel? Hányszor váltottunk fejet szigorlatunk óta a teológiában? Szívcsere nem, de fejcsere szükségünk van. Meghökkenítő kérdést tett fel egy kereső kolléga néhány hete: „milyen teológiával fogok meghalni?” – kérdezte. Egzisztenciális teológiai kérdés ez.

Van-e több időnk lélekápolásra? A Gyökössi-féle lelkipásztori tanácsadás csak másokra érvényes? A spiritualitás hangsúlyozása csak divatos téma? Csendességem csak a „Sei 5 Minuten still” keretében mozog? Olyan a lelkem is, mint az íróasztalom, a könyvtáram? Nem találok benne semmit, amit éppen keresek?

Van-e több időm a hazakészülésre? Vagy csupán a megszokott életritmusban folynak napjaim? „Ettek, ittak, vettek, házasodtak” – írja a Szentírás rólunk, s közben eszünkbe sem jut, hogy még a pap is meghal, sőt még a pap is hihet abban, hogy nem minden a saeculum (aión). Emlékszünk-e még temetési igehirdetéseinkre, vagy éppen mi tudjuk Szabó Dezső lelkipásztorával együtt, hogy feltámadás pedig nincs, Makucskán sincs, itt sincs, nálunk sincs? Ez az igazi szekularizáció. Ez most nem a memento mori fenyegetése, hanem a *memento vivere* örömhíre. Az örökké alkonyt emlegető korunkban (Untergang, decline) az alkonyat vagy a hajnalhasadás emberei vagyunk? Már múlik az éjszaka, írja Pál apostol Róm 13-ban, mi meg a napfogyatkozás miatt keseregünk. A *naptámadat* szó ismeretlen ma. A nyomdában egy kéziratomban kihúzták és beírták helyette: *napimádat*, mert a szedőgépben ez állt: ilyen szó nincs. És ádventi előkészítőmben már így jelent meg a végző szövegben. Szoktunk-e még recsegő hangon, öregkorban szinte mutálva néha *mégis énekelni*? Ördögűző koráljaink segítenek-e depresszió idején? Gyakorolunk-e, hogy a mennyei kórusban tudjunk énekelni (Jelenések könyve)? Hol a *humorunk*, az ismert lutheri hilaritásunk? Ismerjük-e a vidám Jézust, ahogy egy nemrég megjelent teológiai könyv címében olvassuk, a gazdag humorú Jézus portréját (Der fröhliche Jesus)? Ismerjük-e az egyháztörténet gazdag humorú, derűs atyáit?

A NYUGDÍJAS LELKÉSZ IS TESTVÉR MARAD, MÁSKOK TESTVÉRE, NINCSEN EGYEDÜL. AZ ELSŐSZÜLÖTT FIÚ MIATT A NAGY CSALÁD TAGJA MARAD

Tartunk-e kapcsolatot volt tanítványainkkal? Másfél éve tartom hetenként az ún. szintentartó szenior órát volt tanítványaimmal. Ötven év körüliek. Valóságos felüdülést jelent, a Jelenések könyve képeire emlékeztet: *haldokló segít a haldoklóknak*. Nyugdíjas korban is érdemes meghallgatni a valódi élet, egyházi kereteken kívül élők hangját. Együtt kell érezni a csődbe jutott, családi problémák között vagy magányosságban vergődő, szétszóródott, de újra összegyűlt tanítványokkal. Mi nyomja a szívüket kérdésre csak úgy áradt a lelkipásztori vigasztalásra szoruló sóhaj. Felfedeztem ezt a műfajt, s rájöttem, nekem van leginkább szükségem arra, hogy volt tanítványaimat hallgassam.

Van-e több időnk és akaratum a barátok vagy az egy barát megbecsülésére? Hány barátban csalódtunk! Hány barát árult el? Hányat hagytunk mi ott? Hány kopott le melőlünk időhiány vagy a fizikai távolság miatt? Nagy kincs a jóbarát, Karácsony Sándortól tanultam, mekkora érték.

Tartunk-e kapcsolatot tudatosan akár telefonszolgálat keretében nehezen elérhető testvéreinkkel, kollégáinkkal, ismerőseinkkel? Egyszerű lapok és hosszabb, komoly levelek szolgálatát jelentősnek tartom az Internet idején is. (Luther kétszáznál több levelet írt Coburgból...) Mi lett volna a kora kereszténységből a leírt evangéliumok előtt keletkezett

epistolák nélkül? Nemcsak a pietisták voltak nagy levelezők, de sokan nagy teológusok és névtelen lelkészek között is. Isten nem csupán levelezőlapot küldött karácsonyra, hanem a Fiát küldte, olvastam két-három éve az Evangélikus Életben egy karácsonyi számban. Én mégis írok és kapok lapokat, leveleket, nem is csupán sablonos, nyomtatott üdvözletekkel, és ezt jelentős kapcsolattartásnak érzem.

Van-e több időnk családtagokra? A papnéra például, aki talán egy életen át haragudott a Krisztus menyasszonyára, az egyházra, mert arra volt több ideje a lelkésznek. A papnéra, aki kitartott viharos időben, félelmek és egyházpolitikai csaták idején. Mi mindent bírtak ki mellettünk a papnénk! Kenyerünk hanyadrészét keresték meg? Milyen háttér munkát végeztek, hogy mi főfoglalkozásunkban teljesíthessünk? Védtek, óvtak felszólalásoktól. Tudunk-e még együtt örülni, együtt beszélgetni asztalnál, reggel vagy este, vagy csak a TV rabjai lettünk, s azzal vigasztaljuk magunkat, hogy legalább egyfelé nézünk ilyenkor. Keressük-e kapcsolatunkat gyermekeinkkel, unokáinkkal, vagy természetesnek tartjuk az elvilágiasodott papcsaládokat?

Csak a kaini mentalitás kérdezheti azt, vajon felelős vagyok-e, őrizője vagyok-e testvéremnek. A jó pásztor Jézus pásztorokat akart formálni tanítványjaiból. Még a halász Péterből is nyáját őrző pásztort nevelt. Ma pásztorokra nagyobb szükség van az egyházban is, mint bármilyen más típusú lelkészre (menedzser, statisztikus, építésvezető, pénzügyi szakember, jogtudós stb.). Még a lelkészi szakfolyóiratunk neve is ez: Lelkipásztor. Ha a római katolikus világegyház merete vállalni, hogy a II. Vatikáni Zsinaton juridista, antimodernista, apologetikus jelleg helyett a pásztori zsinatot jelölje meg, éppen mi nem vállalnánk? Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet! – hangzik Ézsaiásnál, vigasztaljátok egymást, ahogy teszitek is – írja Pál apostol. És a consolatio fratrum csaknem szentség lett a reformáció egyházában.

Eddig csak a címről nem beszéltem? Talán mégis szóltam örömeimről és bánataimról. Örööm, hogy nem örültem bele mindabba, amit megismertem az egyház életéből 75 év alatt. Bánatom, hogy néha-néha elkeseredek, gyengébb a reménységem, mint ismereteim sora. Megpróbáltam, hogy ne csak a megszokott általános öregkori vonásokat emlegetsem: az irigységet, az önzést, az érzékenységet, az elmagányosodást, a lassulást, az önmarcangoló öregkori önvizsgálódásokat, a nyugtalan éjszakákat és a fáradt nappalokat, hanem a sajátos evangélikus nyugdíjas lelkészi kérdéseket vegyem szemügyre, ahogyan részben rokon a többi öreg problémáival, részben meg *tipikusan a nyugdíjas lelkész kérdése*, sőt bűneinek sora. Mindezt mégsem reménytelen magányban és egyre hanyatló erővel akartam tenni, hanem az egyház közösségében, ahogyan most itt együtt vagyunk, zömében nyugdíjasok és néhány aktív testvér, ahogy megéljük most nemcsak a világ méretű communio sanctorumot, hanem a konkrét congregatio sanctorumot is.

Örööm, hogy minderről ritkán előkerülő aspektusból szólhattam. Örööm, hogy figyelmesen hallgattatok meg, sorstársként. Örööm, hogy áldással fejezhetjük be nemcsak bevezető előadásunkat, hanem életünket is, ha elfogadjuk a nyugdíjas kor lehetőségeit. És az agg Simeon szavával búcsúzzhatunk (nunc dimittis). Örööm, hogy mindkét oldalról recepció történhet, és nemcsak a témát fogadjuk el, hanem egymást is, nemcsak egymás terheit, hanem egymás személyét is, hogy ma és holnap fontos lehet a másik is. Nem a sokat emlegetett nemzedékproblémát feszegettem, hanem a 4. parancsot ígérettel együtt a másik oldalról állítottam be.

Ádventben is kedves énekem a 340-es a régi szövegváltozat utolsó versszakával: van Isten népének szombatja, hol véget ér hétköznapiunk. A szombat igazi nyugalmi állapot, s a szombat Ura, a dominus sabbati megmarad Urnak Szombatunkon is.

Az elmúlt hetekben többször voltam öregek közösségében, pl. az Újságíró Szövetség aranytollas szekciójában, ahol az alsó korhatár 70 év. Ősz apókák gyülekezete, nagyothalló, már-már cinikus öregek, örömtelen aggastyánok. „Ki fog minket megsiratni?” – kérdezi lírai hangon az egyik publicista. „Megnyugtatlak, senki” – válaszol Vitray Tamás és folytatja: „örülnek, hogy eggyel kevesebb a nyugdíjas” – hangzott a nem éppen pásztori válasz a sikolyszerű kérdésre.

Részt vettem a pesti nyugdíjas lelkészek december 7-i gyűlésén, ahol lassanként egy csapattá, sőt gyülekezeté formálódnak a nyugdíjas kollégák. A legkülönbözőbb témával foglalkoznak Görög Tibor vezetésével, és gazdagodnak nemcsak ismeretben, de a közösködésben is.

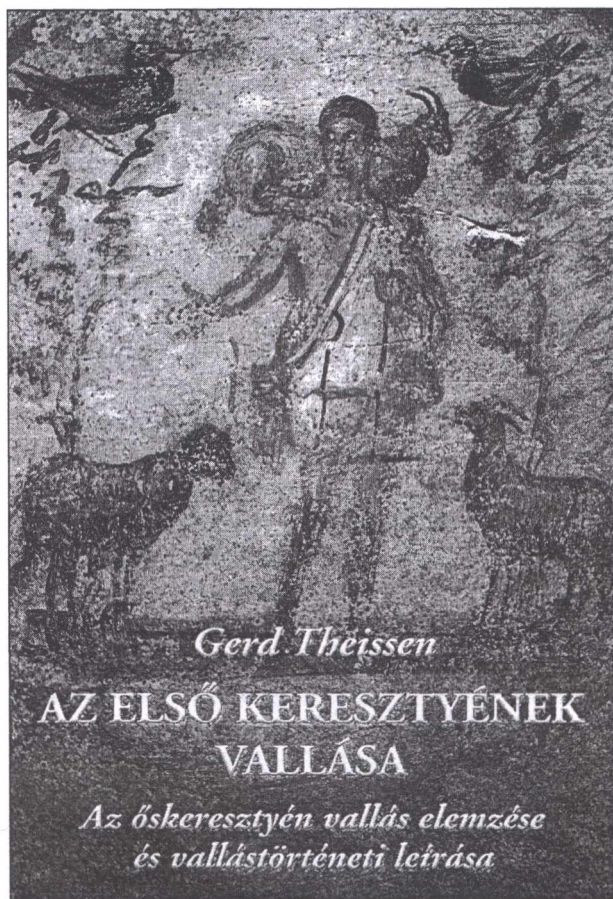
Láttam a Mennyből az angyal c. amerikai színdarabot. Egy öreg hölgy elfekvő kórházba kerül. Vissza akar menni családjához, de volt otthonában már nem mindenki fogadja szívesen. Karikatúraszerűen egy későn érkezett szerelem az egyetlen megoldás, amerikai happy-end, blöff. Végighallgattam Haydn Teremtését a Mátyás templomban, s közben azon gondolkodtam, nem maradt-e ki az öregek ügye a Teremtés hét napjából? Hallgatom az Idősek napja programját a Kossuthon, olvasom az említett svéd könyvben a nyugdíjasok új céljait, hogyan lehet élvezni az öregkor örömeit, 80 évesen sportolni és utazgatni, 91 évesen golf-partnereket keresni. Ezek után hogy fogok én hitelesen beszélni magyar nyugdíjas lelkészeknek a megadott témáról? Reálisan, hűségesen a valósághoz, Urunkat is belekalkulálva nyugdíjas pozíciónkba. Van baj? Van elég! Bűn? Halálfélelem? Van, de Urunk mindig nagyobb. Deus semper maior est. Gott ist immer grösser als unser Ruhestand, grösser als unsere Person im Ruhestand. Ha már Sík Sándort idéztük, fejezzük be „borongós naplementekor” írott egyik verse szavaival: „Megyek, megyek az alkonyati fényben, piros reményben, előre tárva két karom. Mit bánom én, ha nő az árnyék, mindent, mindent, ami rendelve vár még fiatal szívvel akarom.”

Hogy jobban értsük az Újszövetség iratait, s általuk magunkat is...

Gerd Theissen Az első keresztyének vallása című könyvéről¹

Gerd Theissen a heidelbergi egyetem professzora, s körünk újszövetséges színterének egyik meghatározó alakja. A jelen németnyelvű biblikus tudománya organikusabb fejlődésű az – átjárhatatlan módszertani határokkal elválasztott – angolszász iskoláknál, a hagyományos történetkritikai megközelítést nem felváltják, hanem kiegészítik a narratív, retorikai, feminista és más megközelítések. Theissen a társadalomtörténeti és pszichológiai szempontok, módszerek egzegetikai munkába való beépítése terén ért el a biblikus kutatás egészére nézve iránymutató eredményeket. Sokszor idézik nem csak német, osztrák és svájci, de angol, amerikai és skandináv tudósok is. Itthon sem ismeretlen a neve, hiszen *Nyomon követtem* című könyve, mely regényes formában foglalja össze a palesztinai Jézus-mozgalom struktúrájával kapcsolatos nézeteit, 1989-ben magyarul is megjelent (OMC, Bécs-Budapest, ford.: M. Jesszenkovits Teréz I. B. M. V. és M. Tatár Margit, I. B. M. V.). A hazai újszövetségesek közül sokak szemléletére hatott, de Balla Péter református kollégánk közvetlen tanítványa is volt².

Munkássága során Theissen számos hagyományosnak mondható újszövetséges témát dolgozott fel, de szinte mindig szokatlan, újszerű szemléletben és formában. A páli teológiáról írt első műve (*Psychologischer Aspekte paulinischer Theologie*, FRLANT 13, 1983) Pál megtérésének és későbbi munkásságának individuálszociológiai aspektusait, illetve a páli keresztyénség néhány jellegzetes szociálszociológiai vonását kívánja feltárni. Számos megállapítását vitatják ugyan erősen, de a megközelítések izgalmas és megtermékenyítő voltát még senki sem vonta kétségbe. Talán leggyakrabban idézett műve a *Lokalkolorit und Zeitgeschichte* (NTOA 8, 1989), egyfajta újszövetségi kortörténet, melyben az őskeresztyén vándorradikalizmussal kapcsolatos híres tézisért részletesen is kifejti³. Számos más könyve és sok-sok tanulmánya közül említjük még meg az Annette Merzcel közösen írt *Der historische Jesus*-t (Vandenhoeck & Ruprecht, 1996). A történeti Jézussal foglalkozó munkákhoz képest többletet jelent az izgalmas szerkezet, ahogy az egyes problémák áttekintését mindig a jellegzetes ellenér-

vek kiemelése, illetve hermeneutikai reflexió árnyalja – így lesz a könyv igazi, jól használható tankönyvvé.

Az első keresztyének vallása sok szempontból olyan, mint egy „újszövetségi teológia”: azt mutatja be, hogyan, milyen gyökerekből, milyen erők hatására, mely irányokban fejlődött az első keresztyén nemzedékek hite a kezdetektől a kánon kialakulásáig. Theissen azonban mindezt a folyamatok társadalmi-politikai és rituális összefüggésrendszerében tárja elénk. Bemutatja például a Claudius-féle ediktum és az ún. antiókhiai incidens (Gal 2) közti összefüggéseket, vagy a keresztség mint ritualizált tabusértés (öngyilkosság, alászállás a halálba/sírba) jelentőségét. Nem egyszerűen a teológiai rendszerek alakulását akarja értelmezni, hanem az Újszövetségben és a korai nem-kanonikus iratokban leírt teológia, mindennapi vallásgyakorlat, képzeletvilág, a keresztyén közösségi élet és világpolitika összefüggéseit. Egy olyan valláselméleti értelmezési kerettel dolgozik, amely ezek

¹ Gerd Theissen: *Az első keresztyének vallása*. Az őskeresztyén vallás elemzése és vallástörténeti leírása. Ford.: Szabó Csaba. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest, 2001.

² Balla Péter habilitációs előadása a Lelkipázsztor 2002/2. számában jelent meg.

³ A térel első megfogalmazását lásd 1973-as cikkében, ZThK 70, 245–271. old.

együttlátására s a vallási rendszerek alakulásának megjelölésére képes. Ez azt is jelenti, hogy a hagyományos újszövetségi teológiákhoz képest nagyobb a hangsúly a történeti fejlődés leírásán, s rövidebb a szintetikus, az iratok közös üzenetét kifejtő szakasz.

A megközelítésben érdekes kettősségre figyelhetünk fel. Egyrészt Theissen a kor vallási kategóriái, vallásos szokásai felől tudja láttatni a születő kereszténységet. Ami nekünk, európai keresztényeknek már a vallás természetes velejárójának tűnik – mint a vallási meggyőződés állam- és etnikumfelettsége, vagy univerzális igénye –, az Theissen tárgyalásában eredeti újdonságában, első századi frissességében ragyog fel. Ugyanakkor a könyv olyan fogalmakat és kategóriákat használ, amelyek csak az utolsó néhány évtizedben lettek a köznyelv részévé, de mára erőteljes politikai és érzelmi tartalmuk van. Pál például megtérése előtt Theissen szerint nem „buzgó”, „fanatikus” vagy „megszállott”, hanem fundamentalista volt – olyan fogalom ez, mely az apostol élettörténetét napjaink világpolitikai aktualitásaival hozza összefüggésbe.

Az első keresztények vallása többdimenziós megközelítésében az első keresztény nemzedékek vallásossága talán még töredezettebbnek tűnik fel, mint azokban az újszövetségi teológiákban, amelyek az újszövetségi gyülekezetek vallásosságának csak az elméleti-teológiai oldalát vizsgálják. Végigkövethetjük, milyen különböző, gyakran ellentétes értelmezések éltek a páli, a szinoptikus, a jánosi és a zsidókereszténységben az úrvacsorát illetően, s milyen élesen eltérő stratégiákat alkalmaztak a gyülekezeten belüli szociális feszültségek kezelésére. Theissen látható kedvvel mutatja be, milyen pluralitás élt a kereszténységben, s azt is, hogy milyen folyamatok, milyen erők voltak azok, amelyek ezeket a széttartó irányzatokat mégis össze tudták fogni. Számomra egyik legérdekesebb fejezete *Az őskereszténység pluralitása és egysége és a kánon kialakulása* című, ahol a keresztény kánon konszenzus-építő, konszenzus-megjelenítő szerepét mutatja be, és azokat az értékeket, teológiai tartalmakat, amelyek e kánon belső kohézióját adják.

Gerd Theissen már korábbi munkáiban is következetesen és komolyan vette figyelembe a zsidó Jézus-kutatás eredményeit és felvetéseit, a *zsidó-keresztény párbeszédben* megfogalmazódott hermeneutikai elveket, és több tanulmányban és könyvben elemezte a keresztény vallási axiómarendszer önnállósodásának, az eredetvallásától való elszakadásának folyamatát. *Az első keresztények vallása* ezeket a kutatásokat összegzi és fejleszti tovább. Talán ez az a pont, ahol Theissen a legkomolyabban viszi előre az újszövetséges tudományt – én legalábbis még soha, egyetlen újszövetségi teológiában vagy teológiatörténetben nem talákoztam ennek a fejlődésmenetnek ilyen részletes, meggyőző és sokoldalú ábrázolásával. Az első századi zsidóság a maga komplexitásában, iskoláinak és csoportjainak sokszínűségében jelenik meg. Jézus és az első keresztény közösségek tanítása és életfolytatása nem a

zsidóság ellenpontjaként vagy meghaladásaként, hanem egy lehetséges, a zsidó vallási rendszer belső dinamikájára felől értelmezhető folytatásként áll elénk. Ezt segíti számos izgalmas példa, a keresztény teológusok gondolataival parallel zsidó szövegrészlet, köztük olyanok is, melyek másutt magyarul nem érhetőek el.

Theissen e könyvében is kifejti és továbbépíti a palesztinai eredetű őskeresztény *vándorradikalizmusra vonatkozó elméletét*. Alaptételét dióhéjban úgy foglalhatnánk össze, hogy az első keresztények egy része mindenéről lemondva vándorprófétaként útra kelt, míg mások megtartották vagyonukat, folytatták hivatásukat, s alkalmanként otthonukba fogadták a vándorló misszionáriusokat. Ez egy kétlépcsős ethoszt jelent: a vándorprófétáknak szól elsődlegesen a Beszédforrás és a Hegyi Beszéd radikális erkölcs, míg a házigazdák az elbeszélő anyag mérsékeltebb, „realisztikus ethoszát” követték.

Ezt a teóriát az elmúlt évtizedekben több jeles újszövetséges – Wayne A. Meeks, Elisabeth Schüssler-Fiorenza, Luise Schottroff, Richard A. Horsley – bírálta. Sok kritika érte mind Theissen társadalmi analízisének módszereit, mind egyes textusok elemzését, a kritika éle azonban a kétlépcsős erkölcs tételére irányult. Az európai középkor kereszténységét valóban jellemzi effajta kettős norma használata, a hétköznapi hívek és a szerzetesek, apácák közti lelki „rangkülönbség” – mondják a kritikusok –, de az első keresztény nemzedékekben nem volt két ilyen elkülönülő csoport, inkább életformák sokfélesége volt jelen. Theissen tétele valójában a radikális ethosz mozgósító erejét redukálja, amikor azt egy kis, különleges hivatású csoport erkölcsévé teszi.

Az első keresztények vallásában Theissen továbbépíti a „radikális” és a „realisztikus” erkölcs kettősségéről mondottakat. Elméletének újabb hangsúlyai közül különösen problematikusnak tűnnek a megbocsátásról mondottak. Az isteni megbocsátás ígérete, illetve a keresztény közösségeknek szóló, megbocsátásra intő szavak Theissen értelmezésében ugyanis szoros összefüggésben állnak a radikális ethosz teljesíthetetlen voltával. Azért lehet és kell megbocsátani a vétkesnek, mert ehhez a szigorú erkölchöz képest mindenki egyaránt bűnös, sőt, a radikális ethosz meghirdetésének célja nem a követésre indítás, hanem a bűntudat felébresztése. (Ld. különösen is az 54., illetve 114–115. oldalakat.) Olyan tétel ez, ami nekünk, 21. századi protestáns keresztényeknek túlságosan is ismerős. A mi vallásos gyakorlatunkban a jézusi erkölcs radikalizmusa valóban sokszor nem követésre hív, csak az általános bűntudat fokozását szolgálja. Éppen emiatt ébredhet fel az olvasóban a gyanú, hogy Theissen olvasata a mai helyzetet vetíti vissza az első századba. Az első századi zsidóságban azonban nem éppen a legradikálisabb ethosz hirdetői voltak a legmegbocsátóbbak – gondoljunk csak Qumránra vagy a zélótákra. Ha az egyes keresztény iratokban próbáljuk felfedezni a feltételezett összefüggést, azt látjuk, hogy például a Zsidókhoz írt levél ethosza a már-

tíriumig menően radikális, viszont nem támogatja az elbukott keresztény gyülekezeti tag reintegrációját. Márk ellenben, aki a radikális ethosz tekintetében visszafogott (például sehol sem szól a házastárs elhagyásáról, s több történetben tesz példaképpé saját háztartásában élő embert), az elbukó Péter alakján keresztül határozottan tesz hitet az újbóli megbocsátás lehetősége mellett (vö. 16,7). A magam részéről úgy vélem, az Újszövetség gyülekezeteinek többségében egyetlen ethoszt hirdettek, amely mindenkinél szövelt, mindenki számára küzdelmeket és lemondást jelentett. A megbocsátás és kiengesztelődés pedig nem korrektívuma ennek az erkölcsnek, hanem inkább forrása (2Kor 5).

Félreérthetetlen Theissen szándéka, hogy a korai Jézus-mozgalmat a mai, radikális, szociális elkötelezettségű keresztény mozgalmaktól elhatárolja. A Jézusi erkölcs radikalizmusát enyhítő teológiai hangsúlyai is részben ezt szolgálják. Ugyanezzel a szándékkal vezet elő egy másik, kultúrtörténeti jellegű érvet. Kifejti ugyanis, hogy „a harmadik világ millenáris mozgalmait” és a Jézus-mozgalom egyaránt két kultúra összeütközése mentén születtek meg, „míg azonban a harmadik világban teljesen különböző fejlettségi fokú kultúrák összeütközéséről van szó, Palesztinában annak idején két magasan differenciált, egyenrangú kultúra került szembe egymással” (50. old.). Elszomorító érvelés ez. Nem áll meg az első századot illetően sem, hiszen a rómaiak ugyanúgy meg voltak győződve kultúrájuk felsőbbrendűségéről, mint a mai európaiak közül sokan. (Hogyan is ne lettek volna, hiszen a műveletlen, primitív zsidók fanatikusan ragaszkodtak furcsa hitükhöz, s olyan barbár szokásaik voltak, mint az, hogy minden egészséges csecsemőt felneveltek, ahelyett, hogy a felesleget kitették volna, rab-szolgakereskedők vagy vadállatok prédájául.) Csak a mi történelmi távlatunkból tűnik legalábbis egyenrangúnak a két kultúra. S kérdés, igazolja-e majd a történelem a felsőbbrendűségtudatát a mi kulturánknak, amely virágzó erdőket csak potenciális nyersanyagforrásnak lát.

Összességében tehát azt tudom mondani: Theissen könyve jelentős munka, olvasása hasznos minden lelkész és teológus számára – de indokolt a kritikus óvatosság is tételleivel szemben. Ráadásul jól struktúrált, nagyrészt könnyen olvasható szöveg. (Ne riasszon vissza senkit a kivétel, a bevezetés mintegy 25 oldalának információtömege: ez a szakasz mintegy előzetes összefoglalása annak, amit Theissen a következőkben 350 oldalon részletesen kifejt.) A lábjegyzetek nem csak referenciákat tartalmaznak, hanem izgalmas tudománytörténeti, bevezetéstani ismereteket nyújtanak – anélkül, hogy a főszöveget megterhelnék. A friss, gazdag irodalomjegyzék pedig valódi segítséget nyújt a további tájékozódáshoz.

Dicséretes gyorsasággal, az 1999-es angol és 2000-es német kiadást követően 2001-ben jelent meg a Kálvin Kiadónál *Az első keresztények vallása*. Hasonlóan dicséret illeti a könyv külső megjelenését. A fordítással, szerkesztéssel kapcsolatban már néhány kritikus szó is indokolt. A fordító, szándékkal-e vagy sem, nem tudjuk, eltér a magyar szakirodalom bevett terminológiájától, s ez nem mindig vezet szerencsés eredményre (Miatyánk vagy „Jézustól tanult imádság” helyett „Úri imádság”, házitáblák helyett „házi-rendek”). A fordítási hibák nem túl gyakoriak, de mintha az utolsó száz oldalon megszorodnának. Problémásnak érzem azt a gyakorlatot is, hogy a görög szavak német fonetikus átírásban szerepelnek, „hülasztérion” helyett a se görög, se magyar „hilasterion”, szarksz helyett „sarks”.

Végezetül még egy szó: Theissen, mint maga is megfogalmazza, nem csak tudósa és idegenvezetője, de imádkozó része, tagja is a keresztény vallás katedrálisának. Talán ennek is köszönhető, hogy az olvasó nem csak az Újszövetség koráról tanulhat tőle, hanem a bemutatott strukturális összefüggések, a bevezetett analitikus eszközök segítségével saját vallásosságát, gyülekezetét, vallásközi kapcsolatát is új fényben láthatja. Nem csak vázlata a könyv az első-második század kereszténységének, tükröt tart a beletekintő mai hívő elé is.

.....

ZSUGYEL ADÉL

Kende B. Hanna: Harry Potter titka

A gyermek csodavilága. Osiris Zsebkönyvtár, Osiris, Budapest, 2001.

A közelmúltban egyházi és világi fórumokon egyaránt sok szó esett a Harry Potter-regényekről. Kende B. Hanna könyve mintha kakukktojás lenne ezen megszólalások között a szerző sajátos szempontjaiból eredően. Aki a pszichoterapeuta író munkáját kézbe veszi, nem egyszerűen egy kritikával találkozhat, hanem különleges meghívást fogad el.

A meghívottak először is a gyerekek. Ők, akikkel a szerző és más, általa ismert pszichológusok nap mint nap ta-

lálkoznak családsegítő központokban és terápiás rendelősekben, nem furcsa betegségekben szenvedő csodabogarak. Mi is találkozhatunk velük, s talán nem is csak a gyülekezeti körökön kívül eső világban. Cívakodó vagy elvált szülők gyermekei ők, vagy éppen testvérükkel szemben erős féltékenységet érzők. Netán iskolai koncentrációs problémáik, elhatalmasodó agressziójuk, pszichoszomatikus tünetek jelentkezése miatt kerülnek pszichológushoz. Közös

bennük, hogy a szüleik vagy a tanáraik úgy látják őket, mint a szokásostól eltérőket, akik nem tudnak megbirkózni kis életük feladataival.

Kende B. Hanna és kollégái ezekkel a gyermekekkel játsza-va, beszélgetve azt tapasztalták, hogy az egészséges fejlődésnek és a zavarral küzdők gyógyulásának egyik velejárója egy saját csodavilág kiépítése. Ez a világ és ennek szimbólumai segítik a gyerekeket megküzdenni szorongásaikkal vagy az ellenségesként megélt – és sokszor tény-legesen ellenséges – külvilággal.

A második meghívott maga a mese, a Harry Potter-sorozat. Ez a történet kitűnő példa a zárt, önmagában egészet alkotó csodavilág jelenségére. Úgy is mondhatnánk, hogy az egész nem más, mint a regény szerzőjének mesevilága, amelyhez hasonló minden emberben létezik vagy létezett egykor, csak éppen talán soha nem öntötte szavakba. Ezt a meglátást valószínűsíti a szerző, Rowling nyilatkozata is (26. old.). Eszerint Harry alakja és a történet magja hirtelen és egyszeriben született meg az író gondolataiban – pusztán saját gyermekkori emlékeiből és régi önmagából.

A vendéglátó pedig a szerző, Kende B. Hanna. Ő, aki egyaránt ismeri a gyermekek fantáziavilág-szükségletét, a Harry Pottert és a lelkesedést, amellyel a gyerekek a könyv felé fordulnak, kísérletet tesz e lelkesedés titkának felderítésére. Eközben nem arra figyel, irodalmi vagy éppen teológiai szempontból jó-e, értékes-e a regény, hiszen se nem kritikus, se nem teológus. Számunkra épp azért lehet kaland könyvének megismerése, mert abba enged betekintést, hogyan olvassa a gyermekpszichológus Harry történetét.

A magyar és francia gyerekek között szerzett sokéves gyakorlat azt látszik bizonyítani, hogy a gyerekek Harry Potter iránti rajongása abból ered, hogy azonosulni tudnak a regény hőseivel, belső világával és annak szimbolikus történéseivel – hiszen saját fantáziájukban is hasonló történéseket élnek át.

Ismerik a kiindulópontot, a sokszor tapasztalható igazságtalanságot a családban és az iskolában, hogy az okosabb, ügyesebb, tehetségesebb vagy éppen csak fiatalabb testvért előnyben részesítik a szülők, és az osztálytársak között csak az erős és a gazdag jut szóhoz.

Ismerik a vágyat, hogy jó volna olyan világban élni, amelyben ők is fontosak, ahol számon tartják őket – mint Roxfortban számon tartották Harryt, és saját nevére címzett levelet küldtek neki.

Ismerik azt az érzést, hogy már csak a csoda segíthet, mert családi kapcsolataik vagy iskolai eredményeik hosszú ideje elkeserítik őket. A csoda Harry életébe Hagrid, az óriás képében köszönt be, s ő az, aki felborítja a Dursley család addigi hierarchiáját. A legyőzhetetlennek hitt apa retteg az óriástól, az istenített Dudley pedig egy varázslat eredményeképpen megkapja mohósága méltó büntetését, egy rózsaszínű malacfarkat.

Ismerik a fészült várakozást, hogy megtudják, vajon jók-e vagy rosszak igazából. Roxfortban, a varázslóiskolá-

ban a szívbe látó Teszlek Süveg dönt erről – s nincs mindig könnyű dolga. Harry Potter olyan, mint olvasói, van benne hajlam a rosszra, de belül vágyik arra, hogy a jók közé kerüljön. Így nem kell a legtöbb gonosz varázslót képző házba, a Mardekárba kerülnie, hanem a sokkal barátságosabb Griffendél ház lakója lehet.

Ismerik az érzést, mennyire fontos – vagy fontos lenne – az anyai szeretet. Harry történetét olvasva láthatják, hogy az egykor fiáért életét áldozó anya örökké védi a fiút a Gonosz elleni harcban, hiszen az ellenség sok mindennel szemben ellenáll, de a szeretettel szemben, amely Harryt védi, tehetetlen.

Ismerik a helyzetet, hogy az egyik gyerek lenézi a másikat – ahogyan az „aranyvérű”, varázsló családból származó Malfoy csúfolja a hétköznapi szülőktől származó „sárvérűeket”, főleg pedig Hermionet, Harry szövetségeseit és barátját. Annak a gyermeknek, aki maga is lenézett – mert szegény, mert roma, mert sérült – öröm tapasztalni, hogy a Roxfortban tanulók többsége felhőrdül az efféle hátrányos megkülönböztetést látva.

Ismerik azt a felnőtt típust, aki önmagát mindenké fölötteinek és tévedhetetlennek állítja be, de ha tettekre kerülne a sor, csúfosan tehetetlennek bizonyul. Így amit nem mindig tehetnek az életben, a mese olvasása közben nevelhetnek az öntelt Lockhart professzor bukásán.

Ismerik a Mc Galagony-féle felnőtteket, tanárokat is, akik az igazság őreiként járnak a világban, de szigorúságuk mellett mindig szeretet is terem.

Ismerik saját fantáziavilágukból az állatokat is, akik éreznek, beszélnek és saját személyiségjegyekkel rendelkeznek. A terápián résztvevő gyerekek többek között bábokkal fejezik ki önmagukat, s sokszor választanak állatfigurákat énképük illusztrálására. Harry Potter világa csak úgy nyüzsg az érdekesebbnél érdekesebb állatoktól. Az óriáspók, a többfejű kutya és a házmeister macskája éppúgy megtalálható benne, mint a sok mitikus állat: a sárkány, a főnix, a kentaur és az egyszarvú.

A sor tovább lenne folytatható, hiszen Kende B. Hanna művét olvasva folyvást bukkanhatunk újabb párhuzamokra a gyermeki fantáziavilág és a Potter-történet között.

A könyv szerkesztési módszere elmélet és gyakorlat folytonos egymás mellé állítása.

Elsőként bemutatja a helyzetet, amelyet mindannyian ismerünk: Rowling regénye minden korosztályban talál magának lelkes olvasókat, és hihetetlen példányszámokat ért el szerte a világon – kezdetben szinte teljesen nélkülözve minden hivatalos reklámkampányt. Ezzel a kapcsolatban a „crossover book” jelenségét mutatja be más irodalmi művek felől közelítve a Harry Potter-jelenséghez.

Ezután újabb elméleti reflexió következik az átmeneti tárgy fogalmáról és egy másik fontos jellemzőről, Harry szemüveges voltáról, ami kiszolgáltatottságát jelképezi. Ezt követi egy praxisbeszámoló, egy Rogers-i iskola Harry Potter-nyári táborának bemutatása és a résztvevőkkel folytatott beszélgetések eredményeinek összefoglalása.

Majd megismerhetjük Aranykát, Istvánt, Pétert, Viktort és más pszichodráma- és terápiás csoportban résztvevő gyerekeket, az általuk alkotott, eljátszott fantáziavilágot, s azt, hogyan követhető végig a szimbolikus játékban a gyermekek lelkének gyógyulása, problémáinak leküzdése. A játékkal nem egyszerűen kifejezik a gyógyulást, hanem a szimbolikus cselekedetek, a játékban kimondott szavak, a problémával való játékos szembesülés által haladnak a gyógyulás felé.

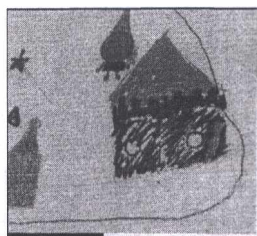
Ez a gyógyító fantáziaközeg létezik Harry Potter nélkül is. Arról nincs szó, hogy a Harry-történet lenne a terápia eszköze, a „gyógyító mese”, de mert a gyerekek azonosulni tudnak vele, mégis jelentős és kedves számukra a regény.

A *Szorongsúsítás a pszichodráma eszközeivel* című részben azt láthatjuk, hogy a gyerekek néha önmaguktól folyamodnak olyan eszközökhöz szorongásuk legyőzése érdekében, amelyek leginkább a varázsigék ráolvasásához hasonlítanak. Tehát nem arról van szó, hogy a regény varázslásra biztat és tanít, inkább arról, hogy az önmagukat, félelmeiket legyőzni próbáló gyerekek örömmel olvas-sák, hogyan birkóztak meg a varázslótanoncok a félelem érzésével.

Miután Kende B. Hanna felvázolja a regény szerkezetét, bemutat egy kis páciensei által kitalált történetet a Mindentlító halról. Azt is szemlélteti, mennyire hasonlóan dolgozza fel Harry Potter és Dori, valamint Isti, a gyakran egyedül hagyott testvérpár szülei hiányát.

Jó és Rossz, Hős és Ellenhős harcáról szól két fejezet a mű végéhez közeledve. Tulajdonképpen minden kaland, minden veszélyhelyzet és csodás elem annak a nagy csatának a része, amely Jó és Gonosz között zajlik, s melyben Harry küldetése a Jó győzelemre segítése. Erről a harcról így vélekednek a Rogers-i iskola tanulói: „– Azt tudom mondani, hogy most Harry a legszimpatikusabb alak. – Nekem még néha Voldemort is szokott tetszeni. – Voldemort...? Minden rossz tőle ered. – A könyv olyan változatos, soha nem lehet tudni, ki a rossz.” (46. old.)

Valóban, a tanév során épp arra terelődik a legkevesebb gyanú, akiről a végén kiderül, hogy a gonosz Voldemort csatlósa. Talán ezért is áll olyan közel a gyerekekhez, hiszen az ő világukban is érezhető ez a kettősség: jó és rossz között nem mindig lehet észrevenni a határt. Valódi harc, valódi izgalom vezet végig a regényen, de a végén

Kende B.Hanna

HARRY POTTER TITKA

A gyermek csodavilága

OSIRIS ZSEBKÖNYVTÁR

nehézségek árán győzedelmeskedik a jó. Éppúgy, mint a pszichodrámaiban részt vevő gyerekek álmaiban.

A 2001 októberében írt *Utóhangban* a szerző már reflektál a szeptember 11-i eseményekre és az azóta közénk férközött félelemre. Szükség van arra, hogy az emberek meglássák a jó és a rossz közötti különbséget, és síkra szálljanak a jóért. Az író szerint a gyermekkori nevelés épp ezt a feladatot végzi, „s a maguk varázslatos és közvetett módján” a Harry Potter-könyvek is segíthetnek a cél elérésében.

Ha elfogadjuk a meghívást arra a kalandra, amelyet Kende B. Hanna könyve kínál, nemcsak Harry meséjét érthetjük meg más szemszögből, talán alaposabban, mint eddig, hanem bepillantathatunk az előttünk olyan sokszor rejtve maradó gyermeki lélekbe is, mely nem kevésbé, mint a felnőtté, szenved, fél, de éppígy küzd és örül is.

FRENKL RÓBERT

Február 21-én lett volna hetven éves Szépfalusi István

A temetésén, 2000 decemberében fogalmazódott meg bennem a szándék. Meg kell emlékezni az élete java részében Bécsben élt és dolgozott magyar evangélikus lelkésztől, Szépfalusi Istvánról a magyarországi evangélikus lelkészek lapjában. Az ilyen elhatározások többnyire hiányérzetből születnek. De hát hogyan lehetett hiányérzetem, hiszen a jó barát püspök, Harmati Béla nagy ívű igehirdetése mellett hét búcsúztató is elhangzott, egyházi, társadalmi, kulturális... magyarországi, ausztriai, erdélyi szervezetek szóltak szépen Szépfalusi Istvánról.

És talán ez a magyarázat, ha kell egyáltalán magyarázat. Hibátlan volt minden, őszinte valamennyi méltató, búcsúztató szó, a részekből – legalábbis számomra – mégsem állt össze eléggé az egész, a sokoldalú, sokat vállaló, sokat nyújtó ember, az evangélikus lelkipásztor.

Azóta rájöttem, ezért is késett ez az írás, nagyobb távlat kell még annak az igénynek a szakszerű kielégítéséhez, amit Szépfalusi István életművének a feldolgozása, értékelése jelent: valójában nem is erre – legfeljebb ennek elindítására – vállalkozhatok. A többit bízzuk az utókorra.

De, amit már ma is kiegyenlíthető tartozásnak érzek, az az évforduló, a 70. születésnap alkalmából teljesíthető. Élete közel hatvankilenc évéből hatvanháromra terjedt ki barátságunk, különböző keretekben, kisebb-nagyobb megszakításokkal, folyamatos volt ez a barátság. A keretek: Deák-téri elemi iskola, Budapesti Evangélikus Gimnázium (Fasor), 16-os cserkészcsapat, Deák-téri ifjúság, Magyarországi Evangélikus Egyház. Többször voltam vendég-előadó az Ausztriai Magyar Evangélikus Lelkigondozói Szolgálatban, a Bornemisza Péter Társaságban, és életem részévé vált az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, ahová szintén Szépfalusi István hívott meg, első ízben 1978-ban.

A forradalom után 1960-ban jártam először Bécsben, innentől kezdve, negyven éven át ismét folyamatos volt kapcsolatunk, az utolsó évtizedben már – ami a helyszíneket illeti – kölcsönös, sőt ő többet járt nálunk, Budapesten. Néhány órát akkor is velünk töltött, amikor Illyés Gyula temetésére először jöhetett haza.

A gyermekkor és az ifjúság ideje alapvető minden életben. Négy eseményt említenék, melyek bizonyára meghatározóan befolyásolták Szépfalusi István sorsát. – 1944-ben eltávozott édesapja, saját elhatározásából vetett véget életének, hogy családját mentesítse származása terhe alól. – A

háború után egy korábban fel nem robbant gránát halálra sebezte egy osztálytársát, ő is súlyosan megsérült, de életben maradt. – 1948-ban nagypénteken Ordass Lajos püspök igehirdetése szabott új irányt életének. Ezután döntött a lelkési pálya mellett, pedig gimnáziumi tanulmányaival egyidőben már megszerezte a családi hagyományoknak megfelelően az órás-ékszerész képzettséget. – És a negyedik sorsfordító élmény az 1956-os magyar forradalom volt.

Egy évvel korábban, 1955-ben ment édesanyjával Bécsbe. Ekkor engedtek ki legálisan – az osztrák államszerződés megkötése, a szovjet csapatok távozása után – Auszriába ötven osztrák állampolgársággal is rendelkező nőt, illetve férfit.

Nem tudok markánsabb isteni gondviselésről, a Szentlélek vezetéséről, mint ahogy Szépfalusi Istvánt, lelkési oklevele elnyerése után (Pótszigorlat) sorsa Bécsbe irányította. 1950-ben kezdte meg teológiai tanulmányait. Ezen az őszön lettem én őutána a Deák-téri ifjúság vezetője. (1949-ig Fabiny Tibor volt a Deák-téri ifjúság vezetője. Ő ekkor kezdte meg Sopronban teológiai tanulmányait). Ez külön történet. Annyiban tartozik ide, hogy érdekes módon Szépfalusi teológiai éve alatt került leginkább a Sréter Ferenc nevével jelzett – és később az egyházból kivált – kegyességi irányzat hatása alá, és távolodott el valamennyire az evangélikus evangelizáció (Csepregi Béla), illetve a dunántúli kegyesség (Veöreös Imre) és természetesen a Deák-téri tradíciók (Keken András) által meghatározott ifjúságtól.

Visszatekintve, a hitbeli változások, gazdagodás is felkészítették Szépfalusi Istvánt arra a szolgálatra, amire pályázni nem lehet, csak vállalni Isten iránti óriási bizalommal. Ausztriai szolgálatát már ismét az említett Deák-téri gyökök is jellemezték.

Ki volt Szépfalusi István?

- magyar evangélikus lelkész Ausztriában,
- menekültügyi szakértő, a traiskircheni tábor sok ezer menekültjének lelkipásztor, sorsuk egyengetője,
- a diaszpóra mindenese (Cs. Szabó László meghatározása),
- a Bornemisza Péter Társaság megalapítója, ennek révén a magyar kultúra ápolásának harcosa,
- az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem egyik megalapítója, a határokon kívüli magyarság hitének és nemzeti identitásának gondozója, később hídépítő a hazai és az emigráns magyar szellemi élet között,

– autodidakta szociológus, az ausztriai magyarság szociográfiájának megalkotója (Lássatok, halljátok egymást, EPMSZ, Bern, 1980),

– Ordass Lajos életének és művének leghitelesebb tolmácsolója, az úgynevezett „lila könyvek” szerzője, szerkesztője,

– a kárpát-medencei magyar irodalom jeleseinek mendszelője. Illyés Gyulától Sütő Andráson, Csoóri Sándoron át csaknem mindenki, aki számít a kortárs irodalomban, megfordult a szimbólummá is vált Capistran gasse-i lakásban. (Találkozások Bécsben 1960–2000),

– a Magyar Írószövetség és a Pen Club tagja. Önálló alkotó, amit az említett munkákon túl többek között *A murteri kövek* kötet jelez.

Valójában fájdalmam és hiányérzetem egyik pontja ez. Szépfalusi István óriási munkabírási, zseniális szervező, korát megelőző menedzser volt. Projektekben gondolkodott, a legapróbb részletig megtervezte egy-egy esemény, egy-egy ügy kapcsán a teendőket, meghatározta saját és a projekt minden résztvevőjének feladatát. Ez a bírálói által is elismert hallatlan adottsága olykor elfedte az alkotó embert, nem mintha eleve különbséget lehetne tenni az értékek között. De a váratlan eltávozás fájdalma onnan is adódik, hogy reméltük, adatik még idő az alkotó embernek, megörökíteni mindazt, ami „benne van”, amivel hozzájárulhat az egyházi élet és a kulturális élet gazdagodásához. Ez a remény nem teljesült, annál fontosabb az életmű megőrzése, ápolása, közkinccsé tétele. Ezt is elősegíti a 70. születésnap alkalmából *Jerikó rózsái* címen megjelentetett bibliográfia.

Jó humorú, családcentrikus ember volt Szépfalusi István. Életét meghatározó élmények közé tartozik találkozása feleségével, Wanner Mártával, aki a szó minden értelmében társa, alkotótársa lett. A gyermek- és ifjúkori visegrádi nyaralások alatti ismeretség Bécsben, a menekültként végzett közös munkában vált életre szóló szerelemmé. Három fiúval áldotta meg az Úristen a házasságot, mindhárman humán ügyeket szolgálnak. Csaba környezet- és természetvédő szakember, Zsolt orvos, immár egyetemi tanár, Szabolcs biztosítási szakértő.

Ki volt Szépfalusi István? Magyar evangélikus lelkész. Ebben a három szóban integrálható csaknem minden, amit alkotott, és ezek jelentik a kulcsot a gazdag életmű megértéséhez.

Élete kétharmadát Magyarországon kívül élte le, mégis mindig magyar volt, maradt. Közönhetőleg az életét meghatározó forradalomnak is. Kár azon spekulálni, mi lett volna, ha nincs '56, nem jönnek az embert próbáló feladatok, akkor talán egyszerűen osztrák lelkészként, magyarok jó barátjaként élte volna le életét Szépfalusi István. Vagy a Lutheránus Világszövetség missziói lelkésze lett volna. '56-ban éppen braziliai kiküldetésére várt. A törté-

nelemmel nem lehet vitázni. Az egyházi ébredésből jött, mindvégig megőrizte azt a naivnak is nevezhető hitet, az empátiát – az egyszerűség kedvéért fogalmazok így – a pietetának meghatározott kegyességi irányzat képviselői iránt, ami mindnyájunkra jellemző, akik az ébredésből indultunk. De túljutott ezen a korszakán, megőrizve ennek értékeit. Ökumenikus személyiséggé vált a szó legteljesebb – vallási, teológiai és nemzeti – értelmében. Azonos segítő szeretettel fordult minden magyarhoz, tekintet nélkül vallására és nemzetiségére. Átengedte magát a fazekas Isten őt formáló akarátának. Végvári vitéz, kapitány volt, aki messze látott, és akinek ajtaja és szíve mindig nyitva volt a magyarországi, a kárpát-medencei és a nyugati magyarság számára.

Fontos volt evangélikus identitása. Boldog és büszke volt, hogy visszakérülhetett a hazai lelkészi karba, örömmel vállalt szolgálatokat. A politikában, a kultúrában a megérdemelt elismerések mellett csalódásokat is át kellett élnie élete utolsó, rendszerváltozást követő évtizedében, de az egyházban örömteli és egyértelmű volt a hazatérés. Ezért is hiányzik, mert még sokat segíthetett volna abban, hogyan egyeztethető össze a tanítás tisztaságának a megőrzése, a nyitott, feltétel nélküli, segítő szeretettel, aminek a közvetítése a ma legégetőbb feladata.

Lelkész volt, akinek dolga, hivatása, küldetése van a világban. Lehet, hogy milliós nagyságrendű a kilométerek száma, amelyeket a Bécs, Salzburg, Graz közötti autópályákon vezetett istentiszteletekre igyekezve. Találkozhatott a politikai és a szellemi elit nagyjával, elismerhették a legmagasabb szinten, mindig egyszerűen lelkész maradt. Aki számára a gyülekezet, az Ausztriában szétszórta evangélikus magyarság a prioritás, akiknek hirdetni kell az evangéliumot.

Lelkészként szervezte meg az '56-os fiatal nemzedék számára az evangéliumi ifjúsági konferenciákat, majd felismerve, hogy már nem fiatal a forradalom első nemzedéke, egyik alapítója lett 1969-ben az Európai Protestáns Magyar Szabadegyletemnek.

Az egykori reformátorok 20. századi utódaként ismerte fel felelősségét a magyar nyelv, irodalom, kultúra ápolásában és hozott létre e téren is életmű értékű alkotást.

Mi volt a titka Szépfalusi Istvánnak? A hit, a tehetség, az örökölt adottságok, a családi háttér, az alkotótárs mellett a sajátos helyzet is magyarázza a több életre is elég teljesítményt. A végvári helyzet nehézségei mellett előnyökkel is járt. Nem fecsérlődtek energiák pozícióharcokra, nem volt számárlétra, és Szépfalusi István tudatosan is kerülte a felesleges ütközéseket, feszültségeket, pontosan azért, hogy minden energia a teljesítményt szolgálhassa.

Teljesítményorientált ember volt, aki 1948 nagypéntekén az Isten kezébe tette életét és ő megőrizte azt fél évszázadon át, majd magához szólította gyermekét.

SZABÓ-PAP GABRIELLA

Iskolalelkész, kész?

(Egy zsinati törvény vitájának margójára)

A Zsinati Irodához 1998 őszén jutott el az első kezdeményezés arra vonatkozóan, hogy a Zsinat alkosson törvényt iskolalelkéshi poszt létesítéséről. Azóta eltelt több, mint három év, sok változás ment végbe az egyházban is, a bennünket körülvevő világban is, de úgy tűnik, a változások az iskolalelkésziség ügyét csak még aktuálisabbá tették. Köszönet és elismerés illeti meg a 2001-ben hivatalba lépett Zsinatot azért, hogy nem tette „süllyesztőbe” a függőben maradt ügyeket, hanem – többek közt az iskolalelkészről szóló javaslatot is – napirendre tűzte. A törvénytervezet vitája megkezdődött a 2002. február 2-i ülésen, de a vitában annyi tisztázásra váró probléma merült fel, hogy a munkát csak az áprilisi ülésen lehet majd folytatni. Tekintsük át, miről is van szó!

Az elmúlt három évben jelentősen megváltoztak az evangélikus oktatási intézmények munkakörülményei. 1998-tól kezdődően rendeződött az egyházi iskolák finanszírozása, bővült a hitoktatásra felhasználható pénzügyi keret, új iskoláink nyíltak meg, és előtérbe került a közéletben is az a felismerés, hogy a nemzet erkölcsi megújulásában, az ifjúság erkölcsi nevelésében az egyházak a világi hatóságok fő partnerei.

Tudatosodott az is, hogy ahol ifjú emberek személyiségének formálása, oktatása, nevelése folyik egyházi intézményi közösségben, ott szükség van főállású, állandóan jelen levő lelkipásztor működésére, nem csak az oktatottak, hanem az oktatók körében is. Így született meg 2001-ben a zsinati törvény az Evangélikus Hittudományi Egyetem főállású lelkészéről.

Ha ott, ahol leendő lelkészek és hittantanárok nevelkednek egyházunk legkiválóbb teológusainak irányításával, szükség van saját lelkészre, hogyne lenne még nagyobb szükség ott, ahol kiskorúak oktatásával-nevelésével foglalkoznak nehéz körülmények közt dolgozó pedagógusok, és ahol a szülőkkel kapcsolatban is problémák támadnak nemegyszer?

Az iskola „üzemi négyszögében”, a tanár, a diák, a szülő és az egyház közt számos feszültségforrás, konfliktusforrás adódik – ezeket nem lehet a szőnyeg alá söpörni, idő hiányában néhány kegyes szólammal, vagy akár vezetői hatal-

mi szóval „elintézni”. Robbanékony helyzetek alakulnak ki nap mint nap, lelki sebeket ejtünk és kapunk – néha már észre sem vesszük, mitől súlyos a ránk nehezedő lelki „battyu”. A konfliktuskezelés tudománya a mai magyar embertől igen távol áll (ez egyik oka az öngyilkosságoknak is). A békéltetés szolgálata Isten és ember közt nagy dolog. Keveset szólnak azonban az ember és ember közti békéltetés szolgálatáról, pedig jaj, mennyire szükség van rá!

A gyermek gyakran csonka családból, vagy veszekedésből dült otthonból érkezik az iskolába, ahol a teljesítmény, a lexikális tudás az első – de hogyan éri a hitről való ismeret életvezetéssé, ha nincs hely, idő és alkalom arra, hogy a tanultakat a mindennapokban adódó helyzetekre lefordítsa magának a gyermek? A hittanóra lemege a tanterv szerint, de a felvetődő egyéni kérdések, problémák megválaszolására az óra nem ad keretet. Ha lenne valaki, aki erre időt és módot talál – egyénileg vagy külön, kis körben, bármikor megkereshetően... valaki, akinek hivatása a jézusi szó magyarázata... *ha lenne iskolalelkész!*

A pedagógus a megélhetés, a szakmai továbbképzések gondjaival küszködve érkezik az iskolába, figyelmét lekötí, hogy véghezvigye a mindennapi csodát: átadja a tudását. Csak az tudja, milyen nagy koncentrációt követelő, lelkileg milyen nehéz feladat ez, aki maga is próbálta. Közismert probléma, hogy pedagógusaink korábban nem élhettek zavartalanul hitéletet, hitbeli ismereteik gyakran igen szerények, még ha pótlásukra tiszteletreméltó erőfeszítéseket is tesznek. Ha lenne valaki, aki állandóan jelen van munkahelyükön, aki megérti azokat a problémákat, amelyek az iskola sajátos közegében jelentkeznek, és akivel ezeket az Ige fényében meg tudják beszélni, aki segít kavargó gondolataikat, konfliktusaikat jó szóval rendezni.... *Ha lenne iskolalelkész!*

(A pedagógustól, az iskolától mindenki csak elvár valamit. Ha oktatásügyről olvasunk, mindenütt az áll: „az iskola köteles... a tanártól elvárható, hogy... a pedagógusoknak kellene megoldaniuk, hogy... az oktató-nevelő intézmény feladata az, hogy megoldja...”)

Soha nem olvasunk arról, hogy mit *adnak segítségül* azoknak, akikről ezt a sok mindent elvárják! Remélem,

hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház lesz az az iskolafenntartó, aki nemcsak követelményeket tud megfogalmazni, hanem segítséget is ad: lelki támaszt.)

A szülők többsége még ma is az iskolára hagyja gyermeke nevelését, hiszen őket lekötik a megélhetésért folytatott küzdelmek, a munkahelyi és a családi problémák, a háztartás gondjai. Nem felejtethetjük el azt sem, hogy a keresztyén szellemiségű környezet (család) ma már kevésbé jellemző, kivéve a nyugat-dunántúli régiót. (Lampérth Gyula szóbeli szíves közlése egy korábbi előadásában.) Budapesten, de a vidéki városok többségében is a háttér vallássossága, valláserkölcsei hozzáállása hiányos. Természetes hát, hogy a szülőknek gyakran támad nézeteltérése az iskolával a nevelés és a teljesítményelvű oktatás kapcsán, és még az sem ritka, ha magával az egyházzal, egyházi személyekkel kerül konfliktusba: nem érti meg, mi történik és miért. Ha lenne valaki az iskolában, aki segítene ezt megérteni... ha lenne, aki jó szóval elsimítja a meg nem értésből fakadó feszültséget... akivel meg lehetne beszélni a vallási nevelés, vagy a szülő saját vallási problémáit... *Ha lenne iskolalelkész!...*

A tanár, a diák, a szülő a gyülekezetben él hitéletet – optimális esetben. Ha nem? Akkor mi ennek az oka? Netán gátlásai akadályozzák, hogy újonnan jötteként, esetleg vallási értelemben keresőként belépjen a templomkapun, bekapogtasson a lelkészhez? Missziói helyzet! Netán konfliktusa támadt a gyülekezet egyik tagjával vagy a lelkésszel magával, és a restelkedés visszatartja attól, hogy rendezze a dolgot? Vagy a másik fél makacssága teszi ezt lehetetlenné? De jó lenne ezt megbeszélni valakivel, aki a gyermek révén amúgy is közel áll hozzá... *talán, ha lenne, az iskolalelkésszel!*

Erre külön egy státuszt beállítani? Hiszen a gyülekezeti lelkész ott van az igazgatótanácsban! Hiszen bejár az iskolába hitoktatásra! A gyülekezeti lelkészt azonban leköti a gyülekezettel való foglalkozás, idejéből ritkán jut többre, mint az óraadásra, többnyire távol van. Neki is szüksége van arra, hogy az iskola közösségét önálló, de vele jó szakmai kapcsolatban álló szolgálattevő lelkipásztor gondozza.

Az ötvenes évek elejéig létezett a gyülekezeti hitoktató lelkésszi munkakör. Az ő dolga volt a hitoktatás megszervezése azokban az iskolákban, amelyek a gyülekezet lakóhelyén működtek, és a gyülekezetben is. Ma a hitoktatás helyileg koncentráltabban folyik, más szervezést kíván a feladat.

Az iskolalelkész nem azonos a régi hitoktató lelkésszel: az iskolát ma körülvevő külvilág miatt inkább a lelkigondozói feladatoknak és a keresztyén erkölcsi nevelés előmoz-

dításának kell szükségszerűen munkája előterébe kerülnie. Kétségtávol, az iskolai jelenlét, a munka jellege és a munkajogi feltételek is azt kívánják, hogy az iskolalelkész munkaideje egy részében hitoktatást is végezzen, ez nem maradhat el. A klasszikus hitoktatói munkában azonban a hittantanárookra támaszkodhatna, inkább munkájuk koordinátoraként jelenhetne meg, illetve a hittan érettségivel kapcsolatos feladatait látná el.

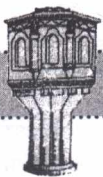
Új fogalomról van szó, ezért a leendő törvényünknek ezt az új fogalmat kell meghatároznia. Figyelembe kell venni természetesen a spontán bekövetkezett, pozitív fejleményt: azt, hogy már több helyen működnek iskolalelkészek, akik tapasztalatokat szereztek. A törvény szövegezése alkalmas arra, hogy a spontán folyamatok mellett a további feladatok irányában az iskolalelkészi munka lehetséges továbbfejlesztésének lehetőségeire rámutasson.

Új fajta szolgálatról van szó: lelkészi szolgálatról, amely azonban az oktatás közegébe ágyazva jelenik meg, ezért az iskolalelkész egyszerre lelkész is, oktató is. Interdiszciplináris a fogalom, tehát a törvényi megközelítésnek is interdiszciplinárisnak kell lennie. Egyeztetésre vár a törvénysszöveg az egyházi szolgálattal, az egyházi iskolával, a munkajogi kérdésekkel foglalkozó zsinati bizottsággal. A megkeresés sorrendje is alapos megfontolást igénylő kérdés. Az iskolalelkészi munkához kívánatos lenne kiegészítő képzés és/vagy szakmai továbbképzés, ami viszont a Hittudományi Egyetemen való egyeztetést involválja. Minthogy az iskola sajátos munkaterület, ahol a személyiség formálásában mindenkinek kulcsszerepe van, az iskolalelkészi poszt betöltésekor a lelkész habitusát jól ismerő egyházi vezető véleményétől, egyetértésétől aligha lehet eltekinteni.

Eldöntendő kérdés végül, hogy az iskolalelkészi poszt létesítése egy *lehetőség legyen, vagy kötelezően vezessük be* ott, ahol legalább 6 évfolyamon folyik az oktató-nevelőmunka. Van olyan nézet, ami szerint az iskola vezetésének szabad döntésére kellene bízni, alkalmaz-e iskolalelkészt. Nehéz ellene mondani, hiszen tiszteletben kell tartani a pedagógiai munka függetlenségét.

Mindazok az evangélikus pedagógusok, akikkel beszéltem az iskolalelkészi munkáról való elgondolásról, azt mondták: úgy kellene, mint egy falat kenyér. Tudják, érzik: ez hiányzik.

A zsinati törvény előkészítése tehát folyamatban van. Nem könnyű a feladat, de minden fáradságot megér, hiszen a tét az evangélikus szemléletmód, életvezetés eleve-nen tartása oktatási intézményeinkben.

HÚSVÉT ÜNNEPE UTÁN 1. VASÁRNAP

(QUASI MODO GENITI)

• 2Kor 5,14–17

2Kor 5,11–6,2 a levél teológiailag egyik leghangsúlyosabb szakasza. Pál itt az Isten és az ember közötti megbékélésről beszél, amely egyedül Krisztusban jöhetett létre. Ezen belül kijelölt textusunkban az apostol arra vezeti rá olvasóit, hogy Krisztus által egy gyökeres változás áll be a keresztyének életében: a régiek, a test szerintiek elmúlnak, és új teremtéssé leszünk.

Egzegezis

14. vers. Krisztus szeretete szorongat bennünket, írja Pál. Az *αγαπη του Χριστου* kifejezés elvileg kétféleképpen értelmezhető. Ha genitivus objectivusként magyarázzuk, akkor a mi Krisztus iránti szeretetünkről van szó, ha genitivus subjectivusként, akkor Krisztus irántunk érzett szeretetéről. Bár tetszetős az első lehetőség, nyilvánvaló, hogy itt az utóbbiról lehet csak beszélni. Hiszen az egész szakasz arról beszél, hogy mit tett a Krisztus az emberért. Szeretete a kereszthalálban nyilvánult meg. Bultmann szerint a halála, áldozata mutatja meg a szeretetét, Wolf pedig azt mondja, hogy mert szeretett, azért adta magát halálra. Voltaképpen mindkét megközelítés helyes és ugyanazt jelenti. Bár mi ítéletet érdemeltünk, Krisztus szeretetből mégis azt tette értünk, amit tett. A Krisztusnak erre a kereszten megmutatott szeretetére éppen azért volt szükség, mert mi nem vagyunk képesek magunktól szeretni őt. Tehát az ő halála egyben azt is jelenti, hogy mi is meghaltunk. A bűn, az istenfélelem hiánya miatt halottak vagyunk Isten előtt.

De kikről beszél itt Pál? *υπερ παντων*, írja: mindenkiért, mindenki javára. Nem önmagáról szól, nem is egyes csoportokról, nem is a gyülekezetéről, az egész egyházról, a hívőkről, hanem minden emberről, a fentieket is beleértve. Krisztusnak, az ártatlannak a halála mindenki felett íté-

let, hogy mindenki meghaljon, hogy aztán a kereszthalál kegyelemmé legyen mindenki számára. Nem gondolhatunk arra tehát, hogy lennének kivételek, akiknek rendben van az életük, akiknek nincs semmi baj az Istenhez való viszonyukban. Krisztus egyszer adta csak halálra magát, nem kell azt megismételni, ez az Isten szeretetének leghatalmasabb kinyilatkoztatása, ezért a keresztt egyformán érvényes mindenkire.

15. vers. Azzal, hogy Krisztus mindenkiért meghalt, elindította az élőket egy más úton. Mégpedig azon, hogy ők is meghaljanak és új életre támadjanak. Ahogyan majd a 17. versben sajátos kifejezésével mondja az apostol: hogy az élők *εν Χριστω* legyenek.

16. vers. Mindezt most szinte vallomásként ismétli meg Pál: mi mostantól senkit sem ismerünk test szerint, még Krisztust sem. A most nyilván az az idő, amikor az apostol, illetve „mi” találkozott Krisztussal. Ettől kezdve még Krisztussal kapcsolatban is eltűnik életéből a *κατα σαρκα*, a test szerinti ismeret. A szakasz egyik nagy egzegetikai fejtörője a *κατα σαρκα* kifejezés magyarázata. Mire gondol itt Pál? A legkézenfekvőbb magyarázat nyilván az lenne, hogy nem számít már az sem, hogy a többi apostoltól eltérően ő test szerint nem ismerte Jézust. Igaz, hogy ennek az üdvösség tekintetében nincs jelentősége. Az is igaz, hogy Pál tekintélye akkor még megkérdőjelezhető volt más apostolok, Jézus egykori társai részéről. Hiba lenne azonban bultmanni módon egyszerűen kérigmává laposítani Jézus személyét. Hiszen Pál számára is fontos volt a történeti Jézus, az, akiről nem csupán beszélnek, hanem aki valóban élt, meghalt és feltámadt. Sokkal inkább vonatkozik a *κατα σαρκα* magára az alanyra: aki eddig emberi módon közeledett a világhoz, embertársaihoz, sőt a Krisztushoz is, az immár – *εν Χριστω* új teremtéssé válva – másféleképpen ismer már mindent. Elsősorban Krisztust, akiben addig látott, amit látott, de most már kénytelen – hiszen az ő szeretete szorongatja – az érte meghaltat és feltámadottat, az új élet teremtetőjét látni benne.

17. vers. Aki nem test szerint ismer, az *εν Χριστω* van. A jellegzetes páli formula jelentése nem kevesebb, mint hogy valakinek az életét alapvetően az határozza meg,

hogy mit tett érte Krisztus, elsősorban tehát kereszthalála és feltámadása. Aki *ἐν Χριστῷ* van, az kikerül a *κατα σαρκα* életből, és új teremtéssé vált. A *καὶνὴ κτίσις* a rabbinizmusban a prozelitákat jelölő fogalom volt. A *καὶνός* gazdag jelentéssel bír: szokatlan, ismeretlen, új. Jól fejezi ki ez a szó, hogy mit tett velünk Krisztus: általa még soha nem volt, eddig elképzelhetetlen életbe mehettünk át.

Mai gondolatok

Húsvét ünnepe utáni első vasárnap a szószéken álló lelkész is kénytelen tanulni. 2Kor 5,14–17-et tüzetesen kiemeelve kénytelen elfordulni a kísértésként jelentkező igeértelmezési divatirányzatoktól, és – amennyiben hűség akar maradni az ígéhez – a kristálytisza kereszt teológiáját prédikálni. Ha még konfirmációi istentiszteleten történik mindez, akkor annál inkább.

Az ige ugyanis nem engedi, hogy bármit is hozzákeverjünk az emberi bölcsességből a Krisztus megmentő haláláról és feltámadásáról szóló evangéliumhoz. Szólnunk kell ezért arról, hogy a világban egyetlen hatalmasság van, amely szorongathat bennünket, amely döntően befolyásolhatja az életünket, ez pedig a bennünket szerető Jézus Krisztus. (Ne feledjük, hogy választási nap lévén, a legtöbben ezen a vasárnapon a világi hatalomra gondolnak csupán!) Ha pedig ez az egyetlen hatalmasság létezik csupán, akkor az sem lehet mindegy, hogy benne vagyunk-e – *ἐν Χριστῷ* –, vagy kivetetünk belőle? Márpedig ha benne vagyunk, akkor nekünk is meg kell halnunk a régi életünknek, hogy újra feltámadhassunk.

Hányszor vonjuk kétségbe a Krisztus szabadító szeretetét, a keresztnek a valóságos hatalmát? Ebből lesznek a teológiai tévtanítások. Hányszor tartjuk feleslegesnek a test szerinti élet meghalását és az újjáteremtettség ajándékát? Ebből lesznek a félszívű keresztyének. Mindkettőből talá-
lunk eleget, talán magunk sem maradunk érintetlenek...

Mit várhatunk Krisztustól? Nem többet és nem kevesebbet, mint az életünk teljes megújítását. Mert azért adatott halálra az Isten Fia, hogy megszabaduljunk a régitől – bűntől, ördögtől, törvénytől, haláltól –, és új teremtéssé legyünk. Jézus keresztjében válik a bűnös Ádám újra Isten képévé és hasonmásává. A mai ember számára ezek a tények nem olyan örömeteliek és nem hordoznak olyan szabadító üzenetet, mint Pál vagy a korinthusiak számára. Meg kell értenünk és értetnünk, hogy bajban vagyunk, ha a régi, a *κατα σαρκα* élet mellett kitartunk.

Halál és feltámadás: ez vár ránk is *ἐν Χριστῷ*. Így lehet minden napunk húsvéttá. Ma az ember áll gondolkodásunk középpontjában, gyakran még a szószéken is. Meg kell találnunk újra a Krisztus keresztjét, és meg kell találnunk a teológiánkban, igehirdetésünkben, keresztyén életünkben az őt megillető helyet. Nincsen olcsó kegyelem, hanem csak ingyen kegyelem van, de ez az ingyen nagyon is drága árat jelent: Krisztus halálát mindenkiért. Nem ön-

magától engesztelődik ki Isten a bűnös emberrel, hanem a Krisztus véérért. Ebből a drámából igazán csak mi profitálhatunk.

Ez a vasárnap örömmüzenete: a szegény bűnösökből gazdag, kegyelmet nyert bűnösökké, megújított gyülekezetté tesz a megfeszített és feltámadott Krisztus. Ha úgy tetszik, mindnyájunk konfirmációja, megerősítése lehet ez a nap: hiszen él a Krisztus, és élhetünk benne mi is.

Vázlat

Két vázlatkísérletet szeretnék bemutatni a fentiek alapján. Mitől vagyunk húsvéti gyülekezet?

1. Attól, hogy Krisztus az egyetlen, aki döntően befolyásolja életünket.

2. Attól, hogy vele együtt meghaltunk a bűnnek.

3. Attól, hogy vele együtt új életre támadunk.

Nem test szerint, hanem a Krisztusban élünk!

1. Hogyan tekintünk egymásra?

2. Hogyan tekintünk önmagunkra?

3. Hogyan tekintünk Krisztusra?

Tubán József

HÚSVÉT ÜNNEPE UTÁN 2. VASÁRNAP

(MISERICORDIAS DOMINI)

• 1Pt 5,1–5

Presbiterek az ősegyházban

Presbiterekkel (vénekkal, vének tanácsával) a zsidóság gyülekezeti és polgári alkotmányának hatásaként mindjárt az őskeresztyénség kezdetén találkozunk, mégpedig elsőként Jeruzsálemben. Az Apostolok Cselekedetei erről így tanúskodik: *A tanítványok pedig valamennyien elhatározták, hogy aszerint, amint kinek-kinek módjában áll, valami segítséget küldenek a Júdeában lakó testvéreknek. Ezt meg is tették, és elküldték Barnabással és Saullal a gyülekezet előjáróihoz.* (ApCsel 11,29–30) Továbbá: *Mivel pedig Pálnak és Barnabásnak nem kis viszálya és vitája támadt velük, úgy rendelkeztek, hogy ebben a vitás ügyben Pál, Barnabás és néhányan mások is menjenek fel az apostolokhoz és a vénekhez Jeruzsálembe.* (ApCsel 15,2) Hamarosan a pogány-keresztyén egyházakban is kialakult a „vének tanácsa”. Az apostolok, ha valahol új gyülekezetet alapítottak, azok élére azonnal presbitereket helyeztek, akiknek feladata a gyülekezeti élet irányítása volt. *Miután pedig gyülekezetenként előjárókat választottak nekik, bőjtölve és imádkozva az Úrnak ajánlották őket, akikben hittek.* (ApCsel 14,23) A presbiterek állásának még nem volt pontosan körülírt jogi természete, s nem lehet például azt mondani, hogy mondjuk a tanítói tiszttel kizárólag az ő kezükben lett volna, hiszen az őskeresztyénség első évtizedeiben mindenki szabadon szólhatott a gyülekezetben, akit erre a Szentlélek képessé tett.

Később természetesen, ahogy 1Tim 5,17-ben olvashatjuk, a gyülekezet oktatása egyes presbiterek, vagy egy presbiter feladata lett. *A vezetésben bevált presbiterek kétszeres megbecsülést érdemelnek: elsősorban azok, akik az igehirdetésben és a tanításban fáradoznak.*

Az apostoli kor után a gyülekezetek élén álló többtagú presbitériumokból lassanként kiemelkedett egy-egy személy, akiből a legfőbb vezető lett. Ő volt a püspök. Ekkor azonban még egyáltalán nem volt rangkülönbség a püspök és a presbiterek között. János apostol második és harmadik levelének címzésében magát presbiternek nevezi, de valószínű nem azért, hogy egyházjogi helyzetét kifejezésre juttassa, hanem inkább azért, hogy mondanivalójának évei tisztes számának hangsúlyozásával nagyobb nyomatókat adjon.

Az egyházban végzett szolgálatról általában

Nem gondolom, hogy amikor Péter apostol presbitertársként a presbiterekhez szól, akkor csak a szűkebb értelemben vett presbitériumokban tisztségeket vállaló gyülekezeti tagokhoz intézi intelmeit. Hiszen az egyházban végzett szolgálat nem kizárólag azok feladata és felelőssége, akik választott tisztséget viselnek. Az egyházi szolgálat nem vezetők és nem egyes emberek ügye. A gyülekezet nem néhány kiválasztott hitbizománya. A gyülekezet, az egyház Istené. A fej Jézus Krisztus, mi pedig testének tagjai vagyunk. Minden ember a maga helyén, a maga szolgálatában presbiter. Végeredményben a vezetők is és a gyülekezeti tagok is csak eszközök Isten kezében, és az egyházat az Úr tartja meg. Előljáróban néhány általános szempontot szeretnék felvetni az egyházban végzett szolgálattal kapcsolatban.

A vezetők és gyülekezeti tagok között mellérendeltségi viszony van. El kell fogadnunk annak igazságát, hogy a pásztorok vannak a nyájért, és nem fordítva. Továbbá, a pásztor felelős a nyájért, amint a nyáj felelős pásztoráért. Vannak gyülekezetek, ahol a lelkész, a felügyelő, a gondnok, vagy éppen egyes presbiterek túlzott ambíciói miatt feszültségek alakulnak ki a szolgálatban állók között, és törésvonalak húzódnak meg, szekértáborok alakulnak ki gyülekezeten belül. A mindenáron való vezetés, irányítás érvényre juttatásának vágya és az abból fakadó ellentétek megbonthatják a gyülekezet egységét, és a szolgálat ellehetetlenüléséhez vezethetnek.

Minden egyházban végzett szolgálat fontos. Nem lehet Isten szolgálatában egyetlen feladatot sem felértékelni, másokat pedig alábecsülni. Mindenkinek a szolgálatára szükség van. Ahogyan a test tagjai kiegészítik egymást, és egyetlen testrész megbetegedését az egész szervezet megcsúszni, úgy érezni hátrányát a gyülekezet életében annak, ha akár a látszólag legjelentéktelenebb szolgálatban törés következik be. Mi, gyülekezeti szolgálatban álló lelkészek érezzük igazán annak nyomorúságát és szolgálatunk kö-

rülményeinek megnehezülését, amikor a fogyó gyülekezetekben esetleg nem találunk senkiben arra hajlandóságot, hogy a szolgálatból kidőlt gyülekezeti tag helyébe lépjen.

A szolgálatban a példakép Krisztus. A pásztorok előtti példa a jó pásztor. Aki utána megy az egyetlen elveszettnek, aki önzetlen, aki nyitott szívvel, szeretettel fordul a legmélyebbre süllyedt ember felé is. Az egyház feladata az evangélium hirdetése és a szentségek kiszolgáltatása mellett az, hogy szeretettel és segítő szándékkal forduljon az emberek felé. Ez sem csak a lelkész vagy a presbiterek felelőssége. Túl sok az elesett és elsüllyedt ember körülöttünk, hogy könnyedén lerázhassuk magunkról a felelősséget. Nem könnyű nem személyválogatónak lenni. Sokkal könnyebb megbélyegezni azokat az embereket, akik önhibájukból jutottak nehéz, talán kilátástalan helyzetbe. Városi gyülekezetben szolgáló lelkészként magam is szembesülök sok tragikus emberi élethelyzettel, és érzékelem azt is, hogy milyen nagyfokú ellenérzés él még gyülekezeti tagok között is az ilyenekkel szemben. A jó pásztor, Jézus mondta: *Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek.* (Mt 9,12)

Mindnyájan Isten előtt adunk számot szolgálatunkról. Milyen vezetők, milyen presbiterek, milyen szolgálattelvők voltunk? Majd az Úr Isten fog ítélni és bírálni. Hűséges szolgák voltunk, vagy sem? A kevésen hűségesek voltunk, többet bíznak majd ránk? Nem emberek fogják mérlegre helyezni a mi szolgálatunkat. Mi legfeljebb eléggé el nem ítéltető módon bírálgathatjuk egymás munkáját, kereshetjük a másik szolgálatában a szálkát, aminthogy erre számtalan példát tudnánk hozni. A végső szó mégis Istené.

Az alapige konkrétumai

Péter apostol tovább megy az általános megállapításoknál, és három egészen konkrét igényt fogalmaz meg az egyházban vállalt minden szolgálattal kapcsolatban. Ezek egyben megadhatják az igehirdetés három pontját.

NE KÉNYSZERBŐL, HANEM ÖRÖMMEL

Hajszolt világban élünk. Örökké időhiányban szenvedünk. A földi javak megszerzése foglalja le minden gondolatunkat. Hihetetlenül egoistává vált a modern ember. Alig-alig lehet bármilyen közösség érdekében végzett önzetlen szolgálatra megnyerni. Fáradt, kiégett, önző a mi generációnk. Ráadásul az egyházat sem szeretik eléggé. Sok magát keresztyénnek valló ember gyülekezeti élete kimerül abban, hogy alkalmanként vagy talán rendszeresen is részt vesz az istentiszteleteken. A gyülekezetben végzett szolgálattal már tehernek érzik. Kényszerből viszont semmit nem lehet jól végezni. Aki munkahelyére úgy megy be, hogy az elvégzendő feladat nyűg a számára, az silány munkát ad ki a kezéből. Istennek szolgálni még kevésbé lehet kényszerből. Csakis örvendező, Istennek hálás szívvel. Egyik gyülekeze-

tem gondnoka minden vasárnap már hajnalban felkel, elballag a templomhoz, és rendet tesz a templom körül. Senki nem kérte rá, ő akarja. Mindig mondja: Ez a szolgálat nem teher neki, mert ő így tudja megköszönni Istennek mindazt a jót, amit vele cselekedett.

NE HASZONSZERZÉSBŐL, HANEM JÓINDULATTAL

Mindig voltak, és ma is vannak olyanok, akik a maguk hasznát és dicsőségét keresve szolgálták az Istent. Előmenetelt akartak, elismerésre vágytak, a csúcsra szerettek volna jutni. Helyezkedtek, törtettek, másokat a háttérbe szorítottak. Kapcsolati tőkéjüket felhasználva és nem az Istentől kapott talentumaiknak köszönhetően jutottak egyre magasabbra. Hol marad ilyenkor a szolgálat önzetlensége és öröme? Az ilyen haszonszerzéstől a Szentírás is óv minket, mert mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, önmagát pedig elveszti vagy romlásba viszi? (Lk 9,25) A szolgálat végzése bizony nehézségek vállalásával jár együtt. Sokkal több lemondást, áldozatot kíván, mint amennyi előnyt nyújt. Ez napjainkban talán még fokozottabban így van, hiszen az a világi környezet, ami körülvesz bennünket, a mai liberális közgondolkodás, az egyházakkal szemben sokszor érzékelhető elutasítás és tudatosan gerjesztett ellenszenv, mind-mind próbatétel, és újabb terheket rak a szolgálatban állók vállára. Az igazi haszon ezzel szemben az emberre nézve lelke örök üdvössége. A jutalmat tehát nem itt, nem ebben a világban várhatjuk, hanem majd akkor, amikor megjelenik a főpásztor, hogy elnyerjük a dicsőség hervadhatatlan koszorúját.

NE URALKODVA, HANEM MINT PÉLDAKÉPEI A NYÁJNAK

Az alázat nem a gyengeség jele, hanem sokkal inkább az emberi nagyságé. Az alázat az az emberi tulajdonság, amelyben az ember saját értékét kellően mérlegelve, nem becslili többre magát másoknál, és ezt másoktól sem várja el. Esetleges jó tulajdonságait nem emlegeti, nem hasonlítgatja másokhoz. Ilyen magatartás szükséges annak, aki Isten szolgálatában áll. Elsősorban Istennel szemben kötelességünk alázatosságnak lenni, akinek feltétlen nagysága, szentsége, tökéletessége, szeretete és kegyelme áll szemben a magunk kicsinységével, erőtlenségével, tökéletlenségével, megváltásra szorultságunkkal. Mindez csak alázatosságra készíthet bennünket. A dacosság, a gőg, az uralkodásra való hajlandóság sokszor szükségessé teszi azt, hogy Isten megalázza az ilyen embert, de ugyanakkor az igazán alázatosokat Isten felmagasztalja. Az emberek iránti alázatot Jézus kötötte a tanítványai lelkére. *De közöttetek ne így legyen: hanem aki naggyá akar lenni közöttetek, az legyen a szolgátok, és aki közöttetek első akar lenni, az legyen a rabszolgátok.* (Mt 20,26–27) Az alázat-

ra való készséget Isten kegyelméből nyert ajándéknak tekinthetjük, ami mások szemében naggyá tehet minket, és így példaképeivé válhatunk a nyájnak.

Kiss Miklós

HÚSVÉT ÜNNEPE UTÁN 3. VASÁRNAP (JUBILATE)
• 1Pt 1,3–9

Jubilate Deo omnis terra!

A vasárnapról

Fehér vasárnap és a Jó Pásztor vasárnapja után vagyunk. Húsvét után, ennek fénye már fakul, pünkösd pedig még a messze távolban van. A megelőző két vasárnapnak van saját karaktere: egyházunkban sok gyülekezet ezeken tartja a konfirmációt, az utánna jövő vasárnap Cantate jellege is markáns, itt vagyunk egy ünnepi fénnel mára már alig rendelkező, eredetileg azonban hangsúlyos vasárnapon. A vasárnap ógyházi evangéliuma Jézus közeli visszatértének ígérete, ami a mai hallgató számára már nem a hangsúlyos igék közé tartozik... Húsvétal és konfirmációval eltelt hallgatóság gyűlik össze a templomban – átlagosnak épphogy nevezhető számban –, a lelkesen érződik az előző nagy alkalmak többlet energiaigénye. Nagyjából ez lehet Jubilate emberi tényezője az évek nagy részében.

Szekuláris homiletikum

Idén azonban sajátságos helyzetben leszünk ezen a napon. Az örvendezés majd késő este várható az ország egy részénél, mások hangulata határozottan sötét lesz. Jubilate vasárnapján lesz az országgyűlési képviselő választások második fordulója, az eddigi három szabad parlamenti választás tendenciái alapján ezen a napon dől majd el az egyéni kerületek túlnyomó részénél a mandátum sorsa, valószínűleg a jövő kormány vezetőjének személye is. Sokan lesznek az igehallgatók közül, akik gondolatai a végeredmény körül forognak majd. Valószínűsíthető, hogy az igehirdetőre is igaz a főpapi imádás az azon kitétele, miszerint *ne azt kérem, hogy vedd ki őket a világból...* (Jn 17,15), azaz mi sem tudjuk majd magunkat függetleníteni a nap feszültségétől vagy hangulatától. Ugyanakkor nem célszerű, ha a gyülekezet az igehirdetés helyett várokozásunkat, vagy találgatásunkat hallja a szószékről. Az egyház prófétai megbízatása nem erről szól.

Bevezetéstani kérdések

A szakirodalom szerint a levél szerzősége, keletkezési körülményei és ideje általában vitatottak. Az ógyházi tradíció egyértelmű: Péter a szerző, legkorábban 130 körül már Hierapolisi Papias idézi a levelet.

Friedrich Hauck¹ kétségbe vonja Péter szerzőségét. Érve: Szilvánusz írja le a levelet; a címzettek azok a kisázsiai gyülekezetek, amelyek Pál missziói munkájának gyümölcseként jöttek létre; rendkívüli a hasonlóság a Római és az Efezusi levéllel; hiányoznak a jellegzetes jézusi kifejezések (pl. Isten országa), inkább a páliak dominálnak; szóhasználatában sok hellenisztikus, a misztérium vallásokra utaló kifejezés van. Uwe Holmer² Péter szerzőségét kétségtelennek tartja, Rómát látja a keletkezés helyének, 60–64-re datálja a levelet. Werner Georg Kümmel³ szintén kétségbe vonja Péter szerzőségét: nyelvezete jó görögsgű, rétori fogásokat használ, ószövetségi idézetei kizárólag a LXX-ből valók; a páli teológiát folytatja. Róm és Ef párhuzamosságát nem tartja perdöntőnek, a nyelvi hasonlóság a katechetikai tradícióból adódik; 1Pt nem említi a földi Jézus ismeretét; a címzettek üldözött helyzete jelzi, hogy nem Péter a szerző: az első nem helyi jellegű keresztyén üldözés Domitianus alatt volt, amikor Péter már régen nem lehetett az élők sorában (+64).

A görög szöveg sokféle változatban ismert, de ezek általában csak szóel térések, legtöbbször kötőszó, illetve jelző különbségek. A latin szövegben is inkább sorrendi és egyéb technikai jellegű differenciák ismertek.

Egzegetikai megjegyzések

Hauck az 1,3–12 verseket tartja egységnek, Boor egyetért perikóparendünkkel, Voigt⁴ megjegyzi, hogy a 10–12 versek eleve lazán csatlakoznak csak ide. Wilhelm Stählin⁵ egyetért a 3–9 osztással, de a 6–12 szakaszt is elfogadhatónak tartja. Adolf Schlatter⁶ viszont 3–12 bontást tárgyal.

3. vers. A pogánykeresztyének címzett voltát támasztja alá, hogy nem „Ábrahám, Jákob és Izsák Istene” vagy „Izráel Istene” szerkezet szerepel. Az ószövetségi „új teremtés” fordulat helyett „újjászületés” szerepel, ami helle-nista hatás, itt azonban a keresztségre történő utalás.

4. vers. Az örökség eszkatologikus értelemben áll, erre utal mindhárom jelző is: αἰθαρτον, αμιαυτον, αμαραυτον. Goppelt⁷ megjegyzése: „Amit az eszkaton hoz, az evilági számára mindig csak *via negationis* írható le. Apokaliptikus elképzelés: az üdvösség már készen van. Ebben az összefüggésben a mennyben annyit jelent: Istennél.”

5. vers. Isten az övéit is ugyanúgy őrzi, mint az üdvösséget.

¹ Die Kirchenbriefe. Das Neue Testament Deutsch 10. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen, 1949⁵.

² Der erste Brief des Petrus. Wuppertaler Studienbibel. R. Brockhaus Verlag. Wuppertal, 1982⁴.

³ Einleitung in das Neue Testament. Feine-Behm-Kümmel. Evangelische Verlagsanstalt. Berlin, 1965¹³.

⁴ Gottfried Voigt: Das heilige Volk. Homilitesche Auslegung der Predigt-texte der Reihe II. EVA. Berlin, 1979¹.

⁵ Predigthilfen Band II. Episteln. Johannes Stauda Verlag. Kassel, 1962².

⁶ Die Briefe des Petrus, Judas, Jakobus der Brief an die Hebräer. EVA. Berlin, 1965.

⁷ Idézi: G. Voigt, 220. old.

6. vers. A főige, ἀγαλλιασθε nem ígérgetés vagy követelés jellegű, hanem „futurikus jelen”, ami a végső időre utal. Ha így kellett lennie = ha ez Isten akarata.

7. vers. A vers szoros párhuzamban áll Jak 1,2 versével, bölcsességirodalmi gyökereük látható.

8. vers. Nem látni: nemcsak az észlelés hiánya, hanem a hit tárgyának elrejtettsége is a kifejezés része.

Egyéb megjegyzések

Az oltári lektió Mk 2,18–22 (Jézus tanítása a böjtről), ami nem könnyen, de összehozható a vasárnap karakterével és a textussal. Textusunk a német igehirdetési rendekben a húsvét utáni 1. vasárnap igehirdetési alapigéje, az előkészítők ezért nagyjából használhatóak.

Igehirdetési vázlatok

G. Voigt. Élő reménységre újjászületve⁸

1. tekintettel arra, ami előttünk van,
2. mindenek ellenére, ami köröttünk van,
3. azért, mert az Úr velünk van.

Günther Dehn. Élő reménységre újjászületve⁹

1. Isten nagy irgalmából.
2. Élő reménységre újjászületve.
3. Krisztus feltámadása által.

Schlatter. Krisztuskövetőnek lenni dicsőség (nem tagol). Marc Lienhardt¹⁰. Jézus feltámadása nemcsak az ő egyéni eseménye, hanem a földön egy új történelem megalapítója, meghatározza újjászületésünket. Krisztus élethatalma, nemcsak az ő sírját robbantja fel, hanem sok másét is...

Ezzel minket háromszorosan bátorít.

1. Isten dicsőítésére – erről szól textusunk. Elég a „gonosz világ” miatti sirámokból! Keresztyén életigenlés lehetséges, és szükségesebb, mint valaha!

2. Ez a bizonyosság megvédi magát a sokféle szorongattatás elleni harcban, amelyről az elmúlt régi történelem szól.

3. A keresztyén egzisztencia mindig előre néz, ahol ma a rejtett, de reálisan működő Úr jön hozzánk, a már meg-lévő üdvösség nyilvánvalóvá lesz.

Istendicséret.

1. a múltban, a szorongattatások között is,
2. ma a világ kísértése és csábítása ellenére, előre nézve,
3. szemtől szembe / színről színre.

Lackner Pál

⁸ Holmer ugyanezt címet adja kommentárjában a szakasznak.

⁹ Herr, tue meine Lippen auf. Hrsg. Georg Eichholtz. Emil Müller Verlag Wuppertal. Barmen, 1961³.

¹⁰ Calwer Predigthilfen Band 10. Neutestamentliche Texte der sechsten Reihe. Calwer Verlag. Stuttgart, 1971¹.

HÚSVÉT ÜNNEPE UTÁN 4. VASÁRNAP (CANTATE)

• Jel 14,1–5

Egzegézés¹

A Jelenések könyve különleges irat az Újszövetség 27 könyve között, az egyetlen próféta mű. Inkább mutat rokonságot Ezékiellel és Dániellel, mint a többi 26 könyvvel. Különleges azért is, mert Bibliánk utolsó könyve. Tudatos a Biblia első szava: „kezdetben”, tudatos az utolsó is: „ámen”. Érdekes az is, hogy a műben lévő sok, nehezen és sokféleképpen érthető képpel ellentétben a szerző megnevezi magát, és egyértelműen kimondja azt is, hogy mondanivalója nem emberi fogalmazvány. Jel 1,1: *Ez Jézus Krisztus kinyilatkoztatása, amelyet Isten adott neki, hogy közölje szolgálival mindazt, amelynek hamarosan meg kell történnie, és amelyet angyalával elküldve kijelentett szolgálójának, Jánosnak.*

Eme bizonyíték egyeseket nem győzött meg a múltban, s a jelenben sem, ők azt állítják, hogy az evangélium és a Jelenések annyira különbözik szóhasználatában, egyes szavaik is más-más jelentésűek, nyelvtanuk is más, stílusuk is, hogy mindezek kizárják Zebedeus fia, János szerzőségét. Elképzelhető, hogy némelyeket az sem győzné meg, ha János a Patmosz szigetén lévő otthonában maga mondaná el nekik a kijelentés külsőleges körülményeit. Én azokkal tartok, akik szerint János a szerző.

Elfogadom Justinus mártír tanúskodását: „Közöttünk is egy ember, János, Jézus Krisztus egyik apostola, a Jelenésekben, amelyet ő írt, előre megmondotta azoknak, akik a mi Krisztusunkban hittek...”²

Irenaeus pedig így ír: „Ha valaki figyelmet szentel azoknak a dolgoknak, amelyeket a próféták a végről mondtak, és mindazoknak a dolgoknak, amelyeket János, az Úr tanítványa a Jelenésekben látott...”³ Az egyértelmű, hogy Patmosz szigetén íródott a levél, az időpontról azonban ismételtlen megoszlanak a vélemények.

Némelyek Galba vagy Vespasianus uralkodása idejére, Kr. u. 67–70-re teszik a mű keletkezését, arra hivatkozva, hogy a 11. fejezet eleje szerint Jeruzsálem áll még; mások Domitianus idejére, 94–95-re látnak több bizonyítékot, megemlítve, hogy a római szenátus – halála után – még az emléktét is átokkal sújtotta, Plinius pokoli vadállatként jellemzi, a pogány vándor Apollós pedig azt hirdette: „Vigasztalódjatok népek, a zsarnokot megölték.”⁴

Én inkább elfogadom a későbbi évszámot, gondolva arra, hogy Jézus halála után több időre volt szükség ahhoz, hogy ne csak az egyház terjedjen el, hanem a különféle tévtanítások, hitbeli elerőtlenedés, üldözések is jellemzők

legyenek. Utóbbira válaszul indította a Szentlélek Jánost, hogy vigasztalja, kitartásra buzdítsa keresztyén őseinket.

Alapigénk azt az izgalmas pillanatot állítja elénk, amikor az idők végén az addig láthatatlan hatalmasságok megjelennek: egyik oldalon a vadállatok és mindazok a föld népei közül, akik imádják a 666 számú fenevadat és „nincsenek beírva a megöletett Bárány életkönyvébe a világ kezdete óta”, míg a másik oldalon megjelenik a győztes Bárány és kíséretében a hívek teljessége, ahol örömmel láthatjuk, hogy nincs lemorzsolódás (144000).

Érdekes módon ebben a feszült helyzetben (az ítélet bejelentése előtt!) himnusszerű ünnepélyességgel szólal meg igénk, a tanút, Jánost csodálattal tölti el a Bárány és kíséretének megjelenése.

A felsorolás: „királyi szék előtt, a négy élőlény és a vének előtt” és a 144000-es szám mutatja, hogy jelképszerű felsorolással van dolgunk, ahogy az egyik oldalon a Bárány ellenfeleit, a másik oldalon a teljes létszámú „Bárány-tábort” mutatják be. Úgy értékelem, hogy Keresztelő János Jézus-jövendöléséhez hasonló a helyzet: a személyt, az időpontot, a szolgálatot eltalálta, csak Jézus fő mondanivalóját nem, olyanra nem, hogy még követeket is küldött, annyira elbizonytalanodott. Itt is, igénk világosan bemutatja a két tábor (nem többet!), azonban a 12X12000 ember, akik *nem szentnyezték be magukat nőkkel*, világossá teszi, hogy itt képszerű megfogalmazásról van szó. Nem gondolnám ugyanis, hogy csak érintetlen férfiak és csak 144000-en volnának azok, akik az Úr Jézus dicsőséges közelségébe eljutnak.

És új éneket énekelnek. Érdemes figyelni arra, hogy ugyan Cantate-vasárnap van, mégsem tehetjük meg, hogy rövidzárlatos módon beszélünk az éneklés szépségéről, igénk nem engedi ezt meg nekünk. Hangsúlyos az, hogy „valami”, tehát megint azzal az idegesítő furcsasággal találkozunk, amit szívünk szerint könnyedén átlépnénk, hogy Isten Igéje mond dolgokat, mond fontos dolgokat, sokszor világosan érthető dolgokat, itt és most azonban tudatosan rejtje el a mi és a mindenkori olvasók szemei előtt: az ének dallamát és szövegét nem ismerjük!

Senki sem tudta megtanulni. Talán így jobban érthető, hogy nem iskolai tanulmányokról, megszerezhető tudásról, posztgraduális továbbképzésről van szó, hanem ajándékról.

Sebestyén Márta mondta egy beszélgetésben: „Egyéves koromban már tisztán visszaénekeltem hangokat, amikor még beszélni sem tudtam. Az éneklés annyira természetes volt számomra, hogy én azt nem érttem, hogy valaki miért nem énekel.”⁵

Gondolatok az igehirdetéshez

Bizonyára több csapda leselkedik az igehirdetésre „kárhóztatottakra”, én három ellenében szeretnék tudatosan beszélni.

¹ Karner Károly: Apokalipszis. Budapest, 1990. id. Magassy Sándor: Ögyházi perikópák. I. kötet. Szerzői kiadás.

² E. Aebi: Kurze Einführung in die Bibel. Zürich, 1949.

³ Uo.

⁴ Budai-Herczeg: Az Újszövetség története. Budapest, 1985.

⁵ Magyar Demokrata. 2002. január 17.

Az egyik, aki átvitt értelemben érti a Jelenésekben leírtakat, aki csak vigasztaló iratot lát benne, amelynek pontos idejét sem tudjuk, esetleg szerzője is bizonytalan; a másik mindent pontosan, szó szerint értelmez, Jehova Tanúinál is pontosabban tudja, hogy éppen 144000 kiválasztott lesz ott, a harmadik, akinek figyelme Cantatén van, s az éneklésről beszél, buzdítva a gyülekezetet, hogy csatlakozzon a mennyei kórushoz...

Figyeljünk arra, amit igénk mond: van olyan hely, ahol zavartalanul zeng a Jézus-ének a legijesztebb helyzetben is! Olyan erejű ez az ének, mint a dübörgő árvíz, a vízesés robaja: nem hallgattathatja el senki és semmi. Persze, vigasz is ez, minden idők minden keresztyénének. De ez a valóság is, jegyezzük meg jól! Minden szót, minden kifejezést árnyaltan elemezhetnénk, főleg eredetiben, s valószínűleg jottányit sem közelednénk mondanivalónk közepéhez.

Mi lehet ez? Mi az, ami a mai igehallgatóknak hasznos, éppen ezért számunkra fontos?

Áron vétettek meg. Remélem, mindnyájan egyetértünk abban, hogy amikor bevásárolunk, akkor többé-kevésbé magunktól határozunk arról, amit a bevásárlókocsiba teszünk és a pénztárnál kifizetünk. Gondolom, természetes, hogy a döntés a mi kezünkben van, legfeljebb tudatalattinkban befolyásolnak minket a reklámok. Vélem, ilyen természetesen, magától értőddően fogalmaz János. A fordítók is tudatosan vállalták a régies nyelvtani alakot, hogy hangsúlyozzák, a megvásároltaknak (sem tárgyakként, sem rabszolgáknak, sem megmentetteknek) semmi szerepük nincs a vásárlásban. Nem ők ugrottak bele a bevásárlókocsiba, nem ők érveltek maguk mellett a rabszolgapiacra, nem ők váltották meg önmagukat. Hangsúlyosan, egy mondatban kétszer is szerepel ez a megfogalmazás.

Összezseng vele 1Kor 6,19–20: *...testetek, amit Istentől kaptatok... ezért nem a magatokéi vagytok? Mert áron vétettek meg: dicsőítsétek tehát Istent testetekben.*

Az előkészítő írásakor még csak bőjthöz közeledünk, nyomtatásban éppen húsvétra jelenik meg, mi jóval húsvét után olvassuk. Addigra már túl leszünk egy meghatározó választáson, esetleg a kormány is újjáalakult. Most nem tudhatom, akkor mi lesz az a kapcsolópont, amivel a hallgatók összekapcsolódhatnak a bibliai mondanivalóval. Egy bizonyos: az nem vesztí el időszerűségét, hogy bármilyen politikai hatalom alatt élve is Jézus Krisztus vére az egyetlen törvényes fizetőeszköz, amit a mennyei bank is elfogad – ez az ár, amit mi nem tudunk magunktól-magunkból kiegyenlíteni! Ma, amikor minden – kultúra, vallás, ideológia – áru lett, meghökkentő, hogy 2000 éves szövegünk is ismeri, s nyugodtan használja ezt a kifejezést: Jézus Krisztus megvásárolt téged is, engem is, őket is, így lettünk az ő árucikke, az ő tulajdona. Márpedig nem az áru, hanem a tulajdonos határozza meg, hova teszi, hol használja, mit tesz vele.

Tudatában vagyunk annak, hogy időnknek, gondolatainknak, tetteinknek, (egymást vádló vagy védő) szavainknak, családi életünknek, pénzhez és hatalomhoz való vi-

szonyunknak nem mi vagyunk a meghatározói? Gondolkodjunk el, és szálljunk magunkba, eszközök voltunk-e a tulajdonos kezében, afféle hasznos „beszélő szerszámok”, vagy éppen önálló, öntörvényű vésők, lapátok és főzőkanalak? Olyan hangon mondtuk az Úr szavát hétköznapi, amilyen természetesen jön ki Sebestyén Márta torkából „az a nyavalya”?

S ha úgy látjuk, hogy nem, nem és megintcsak nem sikerült eltalálnunk a hangot, akkor elemi erővel tudja szívünk átjárni a szó: *és új éneket énekelnek*. Igénk nem beszél megterésről, de erővel arra akar bennünket taszigálni. Ne csak síránkozzunk azon, hogy úgylis betelt a létszám (144000), nincs már több hely, esetleg azzal áztatjuk magunkat, hogy csak elvont, jelképes beszéd az, amit leírva látunk; kezdjünk érdekelni – mi ez az „új ének”, amit megtanulni nem, csak tudni lehet?!

Vázlat

1. Énekelünk, énekelgetünk.
2. Hallgassuk a mennyei kórust!
3. Örüljünk, hogy mi is ott lehetünk, sőt hangot is kapunk az énekhez!

Magassy Zoltán

HÚSVÉT ÜNNEPE UTÁN 5. VASÁRNAP (ROGATE) • Róm 8,24–27

Egzegézis

Isten fiai vagyunk, a fiúság Lelkét kaptuk! – Pál apostol a Rómaiakhoz írott levelének 8. fejezetében azt részletezi, mit is jelent e fiúság, az, hogy Isten gyermekeinek tudhatjuk magunkat. Textusunk e részletezés egyik eleme, melynek előzményeként Pál ír arról, hogy Isten Lelke lakik bennünk, az ő Lelke vezérli életünk. Istent Atyánknak mondhatjuk, örököstársai vagyunk Krisztusnak, és reménységünk van üdvösségünkre. Mindezeket hallva az ember biztosítékokat keres. Honnan tudhatjuk ezt? Mi a bizonyítéka annak, hogy mindez igaz? A jelen szenvedései, a bűn valóságának, jelenlétének, életünkben való hatalmának megtapasztalása nincs-e ellentétben azzal, hogy Isten megváltotta a világot, megváltott bennünket, és az ige szerint gyermekei vagyunk? Erre a ki nem mondott, de a háttérben meghúzódó kérdésre válaszol az apostol. A „sóhajtozás” és „vajúdás” időszakát éljük. Isten gyermekei – éppúgy, mint a teremtet világ – még nem érték el, még várják az Istennel való teljes közösséget. E várakozás kísértésekkel teli, és mi állhatatlanok, erőtlének vagyunk. Szükségünk van mennyei Atyánk segítségére.

Isten gyermekei vagyunk, reménykedhetünk! Isten csodálatos ajándéka a remény, az, hogy gyermekeiként „reménység híján is reménységgel” lehetünk (Róm 4,18), a

„nem látható dolgok létéről” is bizonyosságunk lehet (Zsid 11,1). Hit és reménység összetartozik; egyik sem a látottan, megtapasztaltan, megismerten alapszik, nem a pontosan kivizsgáltra és meghatározottra épít, hanem arra, aki az ígéretet adja, aki a reménységre biztat. Hit és reménység összetartozik, mindkettő a feltétel nélküli bizalmat feltételezi. Hit és reménység összetartozik; mi emberek önmagunktól képtelenek vagyunk hinni és remélni, állhatatossággal várni arra, ami nem látható, aminek az ellenkezőjéről akar meggyőzni bennünket a világ. Szükségünk van mennyei Atyánk segítségére!

Isten gyermekei vagyunk, imádkozhatunk! A hit és a reménység imádságból él. A hitet és a reménységet az Istennel való kapcsolat táplálja. Imádkozom, azaz kapcsolatban állok mennyei Atyámmal. Micsoda óriási ajándék az imádság, az, hogy kapcsolatban lehetünk Istennel, elé állhatunk, megszólíthatjuk őt. Többnyire nem tudjuk, mire van szükségünk, mit kell kérnünk, mi válik javunkra, és mi okozza vesztünket. Sokszor elvétjük a célt, és a magunk akaratát erőltetjük. Aztán elfog a csüggedés amiatt, hogy Isten meg se hallgatja imánkat. Bízhatunk a Lélek segítségével! A „sóhajtozás és vajúdás időszakában” Isten nem feledkezik meg gyermekeiről. Tudja, hogy mire van szükségünk, tudja, hogy magunktól sem hinni, sem remélni, sem imádkozni nem tudunk. Lelkét küldte, a Pártfogót, aki esedezik értünk, van úgy, hogy épp annak ellenkezőjéért, mint amivel mi fordulunk Atyánkhoz. A Lélek jobban tudja, mi válik javunkra. Így mélyből jövő, legbensőbb imádságainkban az Isten előtti csend és az Isten szavára, ígéjére hallgatás is megjelenik. Ráhagyatkozunk Istenre. Legyen meg a te akaratod! Ne úgy legyen, ahogy én akarom, hanem amint te!

Meditáció

Látásra vágyunk! Bizonyosságra afelől, hogy a Krisztusban való reménység „nem szégyenít meg”, hogy valóban értelme van életünket Isten ígéjére és ígéretére építeni, hogy Isten gyermekeinek tudhatjuk magunkat, hogy imádságban elmondott szavaink és sóhajaink meghallgatásra és meghallásra kerülnek, és mindezek háttérben annak bizonyosságra, hogy nem céltalan és semmibe hulló az élet, létezik az, akit Istennek nevezünk.

Kapcsolatba szeretnénk kerülni az Istennel! Azt már elfogadtuk, hogy a látás nem adatott meg. Sok miérre nem kaptunk feleletet, a teremtett világban sok megmagyarázhatatlan, felfoghatatlan titokkal szembesültünk már, így „nem látóként” belekapaszkodunk Isten létezésébe, a megváltás valóságába, abba, hogy Isten gyermekeinek nevezhetjük magunkat. A görcsös kapaszkodásra ideig-óráig még képesek vagyunk, de arra már nem, hogy feltétlen bizalommal forduljunk e titokzatos isteni hatalom felé, és állhatatos várakozással várjuk az eljövendő dicsőséget, Istennel való közösségünk teljességét.

Reménység és imádság. Ezt kaptuk. A reménység és imádság ajándékát. „Hol vagy, Ádám? Ne félj, mert én vagyok Istened!” – hihetjük, hogy életünk örömteli vagy épp nyomorúságos helyzeteiben Isten megszólít bennünket. Keres, és megtalál minket. Ura életünknek. Ez a reménység felbátorít bennünket arra, hogy ne mi akarjuk irányítani magunk vagy mások sorsának alakulását, egyházunk, gyülekezetünk, szűkebb és tágabb emberi közösségeink életét, hanem merjük azt remélni, hogy Isten teszi ezt! Remélhetjük, hogy öröm és boldogság, győzelem vagy vereség, de nyomorúság és fájdalom egyaránt javunkra szolgál, üdvösségünket munkálja! Remélhetjük, hogy amikor nem a helyes úton járunk, amikor a magunk akaratát Istentől tesszük csak mi véljük, akkor Istenünknek gondja van arra, hogy ígéjével, eseményeken és embereken keresztül magához térítsen bennünket. És remélhetjük a látás ajándékát, hogy egyszer majd kitisztul „tükör által homályos” látásunk, célt és értelmet nyer minden érzés, küzdelem, szándék és cselekedet, és „úgy fogunk ismerni, ahogy minket is megismert az Isten”.

Reménység és imádság. Reménységünk az, hogy megszólítottak vagyunk. Válaszolhatunk erre a hívásra. Évezredek óta más-más szavakkal, de minden imádságban ezt akarjuk elmondani. „Itt vagyok, Uram! Vedd kezedbe, oltalmazd életemet, cselekedjél rajtam keresztül!” Imádkozunk, azaz kapcsolatban vagyunk Istennel. Tapasztaljuk, életünkben, micsoda erőt adó, hordozó és megtartó ereje van egy-egy embertársunkkal való kapcsolatunknak. Ha ezek a megtartó kapcsolatok rendben vannak, akkor képes az ember sok terhet és nyomorúságot elviselni, ha ezekben zavarok lépnek fel, akkor kerülünk igazán nehéz életszakaszba. Az is megfigyelhető, hogy ha nem ápoljuk emberi kapcsolatainkat, nem fordítunk kellő időt és energiát rájuk, akkor kiürülnek és semmitmondóvá válnak. Így van ez Istennel kapcsolatban is. Az imádság az Istennel való kapcsolattartás lehetősége, a „lélek lélegzetvétele”. Imádság, reménység és hit szorosan összetartoznak.

Nem tudok imádkozni! – sokunk tapasztalata ez. Sokféle oka lehet egy ilyen vallomásnak. Hiányzik az idő, a lelki ráhangolódás, az Isten iránti feltétlen bizalom megélése, az alázat Isten akaratának elfogadására, az állhatatosság és a türelem. Az imádságban megtapasztalásra, bizonyosságra és érzelmi beteljesülésre vágyunk, ennek hiányában feleslegességét érezzük. Az imádság hitet teremt, a hit szükséges az imádsághoz. „Hiszek, Uram, segíts hitelenségemen!” A hit és hitelenség, remény és reménytelenség közt vívódó emberi életek örök imádsága ez. Milyen vigasztaló és felemelő, hogy a hitetlenül hitért imádkozó, kétségek közt vívódó ember tudhatja: a Lélek is imádkozik érte! Nem hagyott magunkra az imában sem Istenünk! A mi esetlen szavaink, tehetetlen és néma vergődéseink, még magunk által sem ismert imádságaink mellett a Lélek szava tisztán és érthetően kéri azt számunkra, ami az Isten akarat, ami üdvös itt lenni a földön, és ott fenn a mennyben örökölni örökre.

Az igehirdetés felé

A Lélek imádsága

1. *A Lélek esedezik érettünk, mert Isten gyermekei vagyunk* – Isten szeret bennünket, üdvösségünket munkálja. Mi bizonyítékokat, biztosítékokat keresünk. Nem Isten szavában és ígéretében, hanem e bizonyítékok megtapasztalásának hiszünk/hinnénk.

2. *A Lélek esedezik érettünk, mert magunktól nem tudjuk,*

mire van szükségünk – Isten csodálatos ajándéka a remény-ség és az imádság. Bízhatunk igéjében, megszólíthatjuk őt, kapcsolatban lehetünk vele. Magunktól még azt sem tudjuk, mivel forduljunk Istenünk felé.

3. *A Lélek esedezik értünk, mert reménységünk erőtlen, imádságunk hitetlen* – Hitünk erőtlen, imádságunk hitetlen. De bízhatunk a Lélek segítségével, aki helyettünk is imádkozik Istenhez. Így valósul meg általunk és bennünk is Isten akarata.

Solymár Mónika

CSELOVSZKY FERENC

Igehirdetés ötvened vasárnapján*

Jn 9,39–41

Néhány éve az ifjúsági táborok nagy „slágerének” számít az úgynevezett láthatatlan színház. Az ilyen előadások lényege, hogy a közönségnek úgy kell átélnie egy darabot, hogy abból semmit nem láthat, mivel be van kötve a szeme. Az előadók egyenként vezetik végig a látásától megfosztott publikumot a színdarab egyes részletein. A játék sajátossága, hogy a darab üzenetének így a látást kiiktatva, pusztán hangok, érintések, mozdulatok és ízek közvetítésével kell eljutnia a résztvevőkhöz.

Magam is átélhettem néhány ilyen előadást, melyek mély benyomást tettek rám. A tapasztalatról elmondhatom, hogy részben pozitív, részben viszont negatív élményt keltettek bennem. Azt mindenképpen nagyszerű dolog volt átélni, hogy lám, a látáson kívül van még más érzékszervem is. A mindennapokban annyira túltengnek a képi információk, hogy üdítő volt felfigyelni az egyéb csatornákra is. Az azonban ijesztő volt, mennyire kiszolgáltatott és mennyire ügyetlen lesz az ember egyik pillanatról a másikra, ha elveszti ezt a fontos támaszát, amelyet a látása jelent.

A tapasztalat azt mutatja, hogy az ember természetes képessége, hogy lát. Ezt a képességét csak akkor veszíti el, ha valami hiba, defekt következik be, ami vakká teszi. Ha valami betegség támadja meg, vagy sérülés éri azokat a szerveket, amelyek a látásért felelnek. Az evangéliumi történet szerint, melynek végéről a mai alapigénk való, Jézus kortársai számára ilyen vakságot okozó dolognak számíthatott a bűn is: ki vétkezett, ez vagy a szülei, hogy vakon született? – kérdezik Jézust a tanítványok, amikor meglátják azt a szerencsétlen embert.

A tapasztalat tehát azt mutatja, hogy az ember természetes képessége, hogy lát, és ezt a képességét csak akkor veszíti el, ha valami hiba, defekt következik be, ami vak-

ká teszi. A Bibliában azonban gyakran találkozunk azzal, hogy ez a helytállónak tűnő, a tapasztalaton alapuló megállapítás érvényét veszti. Sőt, pont az ellenkezője bizonyul igaznak: Hogy t. i. minden ember vakon születik, és csak a különleges isteni kegyelem teheti látóvá.

Csak néhány példát hadd mondjak: Bálám mindaddig vak dühvel noszogatná a szamarát, hogy idejében odaérjen a helyre, ahol átkot kell mondjon, míg fel nem nyitja Isten az ő szemeit is. Csak akkor látja meg azt, amit számára már régen lát: hogy nem ez az ő útja!

Isten népe hányszor rohan vakon a vesztségbe! Az Ószövetség állandó témája ez. S csak kevesek vannak, akik látják, hogy nem jó irányba halad a nép, az ország. Mert veszedelmes bálványozást folytat. A teremtmények helyére teremtményeket állít. Mert biztonságát a jóléttől, a jó politikától várja, ahelyett, hogy Istenre és az iránta való hűségre építene. Csak kevesek vannak, akiknek megadatik, hogy tisztán lássák a helyzetet. Ezért a kegyelmi ajándékért, ezért a feladatul kapott világos látásért nevezik a prófétákat *nábi*-nak, azaz látónak. De milyen sorsuk van! A tengeri vak között milyen borzasztó teher, hogy látniuk kell a következményeket.

És itt van ez a vakon született, akiről mindenki azt talál-gatja, ugyan mi lehet az oka annak, hogy nem lát. De a történet végére kiderül, ő az egyetlen közel s távol, aki megérti, milyen nagy dolgok történnek ezekben a napokban. Micsoda esély, mekkora ajándék, hogy Jézus itt jár, hogy ő megszólít és megszólítható. Hogy általa gyógyulás támad. Igen, ez a vakon született is ezt a furcsa megállapítást húzza alá: minden ember vakon születik, és csak a különleges isteni kegyelem teheti látóvá.

Látászavart, mi több, vakságot okoznak az ember elfogult elvárásai, vágyálmai. Mert valamit nagyon szeretne belelátni a másikba, a világba. Valamit, amire vágyik. És azt mintegy kivetíti, rávetíti a másik emberre, a környeze-

* Elhangzott a Budapest Deák téri templomban, 2002. február 10-én.

tére. Mekkora elesések következnek ezután. Amikor kiderül az igazság. Hogy nem ahhoz ment hozzá, akit megálmodott, nem abba fogott bele, amibe hitte, hogy befog. Csak az álmoképek eltakarták a valóságot. A vágyak vaká tettek a realitások irányában.

Látászavart, vakságot okoznak az előítéletek is. Csak ezek épp a mások értékeinek meglátására tesznek képtelenné. Mert eltakarva a valóságot, sztereotíp képet festenek az embertársról. Elég, ha látom a korod, a ruhád, a cipőd, a hajad, elég, ha érzem a szagod, ha tudom a neved, a nemed, hogy honnan jöttél, vagy hogy éppen hová igyekszel; hogy ki a barátod, hogy kire adod a voksodat – és máris kész a kép rólad! Több nem kell! Közben nem látom a sebidet, hogy mi fáj, nem látom meg az értékeidet, nem érdekelnek a gyökereid, az érzéseid. Ezekre már vakká váltam. A megértés látóidegeit lebénytotta valami kór.

Vakságot okoz olykor a megingathatatlan meggyőződés a magunk igazáról, mely minden kétséget kizáróan állítja: az igazság ideát van. Megcsontosodott vélemények söpörnek le minden olyan érvet, amely megingathatna, elgondolkodtathatna. Sokkal kényelmesebb így, vakon hinni valamiben, vagy elvakultan tagadni valamit. Így nem kell szembe-sülni kellemetlen kérdésekkel, nehéz, gyötrő kétségekkel. A „hátha mégis” nyugtalanító hangjával.

Vakságot okoz sokszor a megszokás is. A kényelemszeretet. Amikor az új meglátása változtatásra készítetne, ezért aztán az ember jobbnak látja becsukni a szemét minden ilyen előtt. Nehogy a megszokottól eltérő, túl nagy fel-fordulást okozzon.

Nemrégiben egy hitoktatással foglalkozó továbbképzésen egy fiatal, ambíciózus pedagógus arról tartott előadást, hogy milyen egyszerű lehetőségek rejlenek a csoportmunka különféle formáinak alkalmazásában. Hosszasan mutatta be, mennyi pozitívummal jár ez a módszer a gyerekek önállóságára, problémamegoldó-képességére, a közösségre stb... Nem is beszélve arról, hogy sokkal érdekesebb is így az óra. Azután a végén elmondta: sajnos kevesen alkalmazzák. A miért kérdésre ez volt a válasz: mert az ilyen új kihívások fárasztó változtatásokat jelentenek a nevelő számára. Hát így vagyunk ezzel! Az újat, a mást sokszor inkább meg sem látjuk, csak hogy a nyugalmunk megmaradjon.

Vakságot okoz a félelem is. Még gimnazista koromban egy osztálykiránduláson éltem át: egy vidéki kisvárosban este indultunk sétálni. Egy sarkon belénk kötött egy részeg, és elkezdett fenyegetőzni, hogy megver. Nekünk sem kellett több, nosza, futásnak eredtünk. Jó néhány sarokkal odébb, mikor már üldözőnk eltűnt a láthatárról, megállva pironkodva néztünk egymásra. Ekkor az egyik fiú félhan-

gosan kimondta, ami ekkorra valahol már mindannyi-unk fejében ott volt: „Mit futunk? Vagyunk vagy tizenötén!” Csak persze a félelem eltakarta a valóságot, hogy t. i. mi vagyunk túlerőben.

De vakságot jelenthet a túlzott kockázatvállalás is. Ahogy az ilyen embert a magyar nyelvben találó módon *vakmerőnek* nevezik.

Sok dolog van még, ami elvakít, ami gátol a látásban. Nem folytatom ezek felsorolását.

Egy dologról azonban, úgy hiszem, még szólni kell. Mégpedig azokról a határokról, amelyeknél az ember meg kell, hogy álljon, és be kell, hogy vallja: átláthatatlan fallal került szembe. Ilyen az élet és a halál, a lét és a nemlét határa. Ahol a jövőt fürkésző szem előtt sötét ismeretlenség fedi el a folytatást. Ha valahol, akkor itt igazán megérezzük: minden ember vakon születik, és csak a különleges isteni kegyelem teheti látóvá.

„Én ítéletre jöttem ebbe a világba, hogy akik nem látnak, lássanak, és akik látnak, vakká legyenek.” Ítélet – annak a pillanatnak a szava ez, amikor megtörténik a szétválás. Amikor elválik egymástól érték és értéktelen, világos és sötét, hazugság és igazság, vakság és látás.

Ahol Jézus színre lép, ahol Jézus belép egy-egy emberi életbe, ahol valóban létre jön egy találkozás közte és mi közöttünk, ott megtörténik az ítélet is.

Igen, ott ítélet hangzik el dolgaink, gondolataink felett. És őáltala megmérve bizonyulnak azok helyesnek vagy helytelenek. És megítélésre kerül látásunk is. Mit mutat ez a látás? Az igazi valóságot vagy valami délibábót?

Az evangéliumi történet rámutat a Jézussal történő találkozás kétféle, a látást érintő következményére.

Egyfelől megtörténhet, hogy amiről emberek azt hitték, hogy a valóság, arról kiderül, pusztán káprázat. Elvakult, elfogult, előítéletes, félelmeiktől áthatott torzója a valóságnak. Vakság. Jézus ítéletet mond efölött.

De Jézus nemcsak ítéletet, hanem ahogyan az evangéliumi történet mutatja, gyógyulást is hoz. Gyógyulást hoz ott, ahol az ember nem az öngazolást, hanem valóban a gyógyulást keresi. A farizeusok nagy hibája, hogy a Jézus által megítélt látáshoz ragaszkodnak. Azt próbálják lépten-nyomon igazolni. Nem véve tudomást a bibliai igazságról: minden ember vakon születik, és csak a különleges isteni kegyelem teheti látóvá.

A Jézusban ránk találó isteni kegyelem, amely képes le-metszeni szemünkről az elvárások és előítéletek hálógátát. Ki tudja tágitani az öngazolás keresésében és a megszokás kényelmében beszűkült csőlátásunkat. Segít győzni az elvakító indulatok felett. És megadja nekünk a hit látását, ott is, ahol mi már azt mondanánk: nincs tovább...

Böjti áhítat Hamvazószerdán

*Bizony por vagy, és vissza fogsz térni a porba! 1Móz 3,19b
Valljátok meg azért egymásnak bűneiteket. Jak 5,16a*

Izgatott vagyok. Böjtben ugyanis, ha Isten szándéka szerint él az ember, ha közelebbről szemléli Jézus Krisztust a kereszten, a kereszttúton, akkor hihetetlen élményekben lesz része. Böjt számomra is tartogat olyan élményeket, amelyek életre szólóak, hitemet erősítik, a hitemet teszik mindennél drágább kincssé.

Izgatott vagyok, mert a lelki élet egyik legjelentősebb, legizgalmasabb időszaka a böjt. Izgatott vagyok, mert Krisztusban önmagamát fedezhetem fel, és ha fájó is, mégis a kereszten önmagamát látom.

Böjt kezdődik. Böjt előtt érezzük magunkat izgatottan, legyünk tele vágyakozással, hogy mit tartogat Krisztus nekünk. Ne felejtjük azt azonban, hogy Krisztus a róla szóló bizonyosságtételben, igehirdetésben jelenik meg. Böjt éppen ezért közösségi jellegű felkészülés. Sokakkal együtt abban való részvétel, hogy mindannyian esendőek, gyengék, bűnösök vagyunk, és nincs más mentségük, mint az, hogy Krisztusra tekintünk. „Szomorú szívvel szemlélek, mert így gyógyulást reménylek, moss meg szent véredben s élek...” – énekeljük, és érezzük is ezt.

Bűnbánat és töredelem hozzátartozik az életünkhöz. Belegondolni életünk miértjeibe talán nem akkor kellene, amikor ránk köszönnek a bajok, amikor már össze-vissza vagyunk zavarodva, amikor kétségbeesetten kínozza önmagunkat is kérdezzük, gyötörjük, hanem most, amikor pont ennek van az ideje, akkor kell szembe nézni önmagunkkal, akkor kell önmagunkat kérdezni, akkor kell elgondolkodni, mit, hogyan csinálók én. Mit nem teszek úgy, ahogyan Jézus tette, ahogyan Jézus tanítja?

Óriási hangsúlyt kell fektetni arra, hogy milyenek vagyunk, milyen vagyok én. Nagy hangsúlyt kell fektetni a bűnbánatra, az önvizsgálatra. Mondhatnám: kötelező bűnbánatot tartani, kötelező böjtölni, kötelező az embernek szembenéznie önmagával, kötelező Krisztus kereszttűját évente végigkövetni!

Évről-évre visszatérő időszak ez, mégis, évről-évre ez a feladatunk! Évről-évre Krisztus keresztjét magunk elé kell venni!

Mert bizony porból vétettünk, és olyanokká leszünk, mint a hamu, elhamvadunk, porrá leszünk. Hamuvá lesz az ember, kár ezt szépíteni. Elégünk, leégünk Isten előtt teljesen. Megsemmisülünk Isten előtt. Nem jó belegondolni abba, hogy olyaná leszünk, mint a kályhából kiszedett hamu. Ez vagyok én, ilyen leszek én, és milyen reménytelen az én helyzetem. Mi lesz abból a hamuból? Kidobják, kiszórják, nem való semmire.

Azt mondják, a talajra, a szántóföldre érdemes tenni,

szórni. Merthogy befolyásolja a talaj minőségét, fertőtleníti azt. Jót tesz az ott elültetett növénynek. Valamit kicsíhó magából a hamu, szebb, egészségesebb növényt hoz esetleg elő a földből.

Ez a hamu mindenesetre fává sohasem lesz. Ami volt annak előtte, az már nem lesz. Porrá lesz az ember, és a hamuból egy másik, egy szebb, egy egészségesebb, igazibb élet lehet. Ez az, ami megtörténhet. Hamvazószerdán azonban mégis elsősorban azt kell meghallanunk, hogy bizony porrá leszünk, leégünk Isten előtt.

Kínos az, amikor leégünk, amikor szembetaláljuk magunkat valakinek az igazával. Isten előtt leégni a bűneimmel való szembesülést jelenti. Ég, kínozza a bűn. Nem való az emberhez. Az ember Istenhez való, és Isten nem tűri meg a bűnt. Gyűlöli azt. Azt próbálja tőlünk távol tartani. Azt akarta legyőzni, megsemmisíteni. Nem az embert, nem az emberre haragszik, a bűnre. Nem kell rejtegetni magunkat, nem kell takargatni magunkat, nem kell hazudni Istennek, nem kell elhítni azt magunkról, hogy bűn nélkül valók vagyunk, az embert nem gyűlöli Isten, de a bűnt igen.

Éppen ezért, hogy tisztázzuk magunkat, meg kell vallani bűneinket. Tisztázni magunkat nem azt jelenti, hogy kibúvókat, mentségeket, magyarázatot keresünk, hogy álarcot hordunk. Lejár egyszer a képmutatások, a hazugságok ideje, a tisztázás azt jelenti, hogy Isten előtt leégtünk. Hiába hiszünk benne, hiába szeretjük, hiába valljuk Urunknak, mégis megcsaljuk őt.

Bűnvallomás a böjt. Leégtünk Isten előtt, megcsaljuk őt. Megsemmisülve állunk meg előtte, és nincs semmi mentségünk.

„Mindennek, mindennek vége!” – kiált Ady Endre versében. Mindennek vége! Leégtünk Isten előtt. Térdre hullunk a földi kincsek előtt, a múlandó dolgok előtt. Elénk bármit odahelyezett az ördög, mind elvettük. Kenyér, jólét, hatalom, mind kellett az embernek. Kétségbeesnének, ha éhezünk kellene 40 napon át, az élelem szenvedélyévé vált a világnak, túlsúlyos, elhízott az emberiség túlnyomó része. Nemcsak a magyarok, a németek, az északi országok lakói. Rabul ejtő az élelem mai bőséges kínálata, aztán a jólét megint csak minimum-igény lett, több luxust, több kényelmet, több biztonságot igényel a kor embere. Víz, gáz, villany mind központossá van. Minden a rendelkezésére áll az embernek, nincs is hát találkozás a kútnál, nincs is esti beszélgetés, hanem órákig tartó tévzés, és közben miénk lett a hatalom.

Ki tudna ma nem 40 napon, csak egy héten, távol mindentől, önvizsgálatra indulni? Ki fölött Úr az Isten oly mértékben, hogy böjti alkalmakat tart? Semmi gondot nem okozott Jézus számára a pusztaság. A kietlenség. Az elszakadás a megszokott környezettől, az elszakadás a megszokott ritmustól. Jézus tudta, készülnie kell. Nagy feladat előtt áll,

Isten megbízta, Isten vár tőle valamit, neki erre kell koncentrálnia! Ketyegett az óra Jézus számára.

Ketyegett az óra, Isten kegyelméből megértük 2002 böjti időszakát. Eljött ez a nap, és itt állunk mi ennyien, böjt-re készülve, a böjtöt komolyan gondolva. Ma már ahány óra, annyiféleképpen megy, annyifélét üzen. Van, akinek ez a szerda nem a böjt kezdetét jelentette. Térdre hullani múlandó dolgok előtt ma épp úgy lehetséges, mint térdre esni Isten előtt. Ma éppúgy lehet igazítani életünk ritmusát tv-műsorokhoz, programokhoz, de hamvazószerdán nem elkezdni a böjtöt, nem kívánni, nem vágyakozni elkezdni a böjtöt, éppúgy leégés Isten előtt.

.....

Bibliaismeretből bizonyára még elevenen él a kép bennetek, hogy Lukács evangéliumának 10. fejezetében az olvasható, hogy Jézus kettessel küldi ki a tanítványokat. Pontosabban azt olvassuk, hogy *elküldte őket maga előtt kettessel minden városba és helységbe, ahová menni készült*. Kioktatja őket szelídségre, okosságra, bizalomra, missziói feladatokra. Beszél nekik a gondviselésről és arról, hogy milyen fogadtatásra számítsanak. Mindezeket összegzi és lezárja azzal a mondattal, amit felolvastam az alapigében. Milyen érdekes, hogy ahová ő készül menni, oda maga előtt tanítványokat küld. És milyen megdöbbentő, hogy mi vagyunk azok a kiválasztott és elhívott tanítványok, akiket itt a harmadik évezred fordulóján elküld Jézus mindazokhoz, akiket meg akar szólítani, akikhez ő maga el akar jutni. És micsoda felelősség, ha arra gondolunk, hogy ez a biztatás, ez a bátorítás nekünk is szól! *Aki titeket hallgat, engem hallgat*. Lehetünk teológusok, vagy akár több évtizednyi lelkipásztori szolgálatot magunk mögött tudó lelkészek, ezt soha nem felejthetjük el. Igehirdetésünkben Jézus szólal meg. Soha nem a mi saját gondolatainkat mondjuk, és nem azt, ami eszünkbe jut, hanem valóban az *Atya, Fiú, Szentlélek nevében* szólalhatunk meg. Mert Jézus mondja, hogy aki minket hallgat, az őt hallgatja. Vajon átérezzük-e szüntelenül, hogy ez micsoda felelősség? És Jézus bíz bennem, hogy alkalmas vagyok erre a hivatásra.

Most három földi képen keresztül szemléltetem, hogy a gyakorlatban mit jelent ez a hivatás, különösen is a veszélyeire figyelve.

Az igehirdető Isten országának nagykövete. Szavaival és tetteivel képviseli azt, aki őt megbízta, kinevezte és elküldte. A nagykövet pusztá megjelenése is sok mindent el-

Jézus, lám, értünk végigjárta a böjtöt, a lelki felkészülést.

Nekünk önmagunk miatt kell ezt a böjtöt végigjárni és Krisztust szemlélni.

Valljuk meg bűneinket, imádkozzunk egymásért, mert porból vétettünk, és azzá leszünk.

Akinek ez porhintés, az maga is por marad, akinek ez az örök élet beszéde, az Krisztus keresztyénre tekint.

Nézzünk rá Krisztus keresztyénre, és szeressük Urunkat, aki életét adta értünk, hogy a porból új élet, feltámadásunk valósulhasson meg.

Böjt küszöbén induljunk el azzal a gondolattal, hogy Krisztus van velünk. Az értünk megszenvedő Krisztus!

MENYES GYULA

Lk 9,10–16*

árul. A protokollnak szigorú szabályai vannak. Lehet, hogy újdonságként hangzik, de az igehirdetőre, a papra hasonló szemmel néznek az emberek, mint egy távoli ország kinevezett nagykövetére. És bizony az elutasítás a mi hibánkból is megtörténhet. Akkor jaj nekünk! Tetteink és szavaink lehetnek olyanok, amire elutasítás a válasz: *Én nem kérek ebből. Én nem kívánom ezt az országot megismerni*. Nem menedzserekre, nem ügynökökre, nem reklámszakemberekre van szüksége Jézusnak, akik az emberek számára elfogadható szintre süllyeszti le az ige üzenetét, így téve vonzóvá. Hanem igazi nagykövetekre, akik szavakban, tettekben, képviselik Isten országát. Szüntelenül érezve, hogy milyen nagy hatalom áll mögöttük. Vonzóvá téve azt az országot, ahová nemcsak ellátogatni érdemes, hanem hit által a polgáraivá is lehet válni.

A második hasonlat, hogy *az igehirdető olyan mint egy tolmács vagy szóvivő*. Nem a saját gondolatait mondja, hanem azt, amit rábíznak, amit érthetővé kell tenni a másik ember számára. Igehirdetésünket állandóan meg kell vizsgálnunk az ige mérlegén. Nem mondunk-e olyat, ami a saját kiegészítésünk vagy véleményünk, amit Jézus soha nem mondana! Mert arra már nem lehet azt mondani, amit Jézus kijelentett rólunk: *Aki titeket hallgat, engem hallgat*. Jézustól el kell kérni az üzenetet, ki kell imádkozni, el kell csendesedni, meg kell hallani. A szóvivő is állandó kapcsolatban van azzal, akit képvisel. A tolmács is figyelni megbízója minden szavát a lehető legpontosabb fordítás érdekében. Hiszen a nem megfelelő szórend, vagy akár a pontatlan hangsúly ellenkező értelmet is adhat egy-egy gondolatnak. Jézus az igehirdetésre, emberi szavakra bízta országának terjesztését ezen a földön. Ezáltal tud a hit magva elvetetni az emberi szívben. És ezt a feladatot elsősorban ránk – igehirdetőkre – bízta Jézus azzal az ígérettel, hogy *aki minket hallgat, az őt hallgatja*. Isten országának nagyköveteiként vajon élő-e a kapcsolatunk

* Elhangzott a Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület teológusainak Győrött, az egyházkerület székházában rendezett csendesnapon, 2002. február 9-én.

azzal, aki elküldött minket, hogy szavát tolmácsoljuk és hitvallásként adjuk tovább?

És végül a harmadik képhez a modern technika világából hívok segítséget. *Az ígehirdető olyan, mint a távközlésben a közvetítő közeg.* Alapvető feltétel, és joggal elvárhatjuk, hogy amit mondunk a telefonba az egyik oldalon, ugyanannak kell hallatszódnia a másik oldalon is a hallgató számára. Nagyon sok tényező zavarhatja ezt a közvetítést. Fontos szabványok tárgyalják, hogy hány százalékos információ veszhet el ezekben a rendszerekben, hol van az érthetőség határa. A mobiltelefonnál az alacsony télerő, a hálózati frekvencia zaja, az áthallás, a sűgás, és sok más zavaró tényező lehet jelen, ami rontja a megértést. Ez a közvetítés olyan, mint amikor az ígehirdető szavakba önti a gondolatait. Emberi mivoltunkból adódik, hogy nem szólhatunk tökéletesen. És Jézus mégsem százalékban méri a közvetítőkéességünket, hanem száz százalékban megbízik bennünk, hiszen azt mondja, hogy *aki titeket hallgat, engem hallgat!* Nem mondja, hogy ki men-

nyire formálja saját tetszése szerint a rá bízott üzenetet. Nem szégyení meg minket azzal, hogy éppen csak sűrűjünk az érthetőség határát. Ő ismer bennünket, előtte nem kell másnak látszanunk, hogy ránk merjen bízni valami az ő szavát. De ezt a gondolatot kérdésként is feltehetjük: Ő ismer bennünket, és mégis ezt meri mondani? *Aki titeket hallgat, engem hallgat.* Ez a kegyelem!

Jézus kiküldi a tanítványokat, és küld minket is. Az hetvenkét tanítvány, akiről említést tesz az evangélium szintén nem volt elit alakulat. Amiképpen a tizenkettő emberi módon viselkedett. Jézus tehát jól ismer bennünket, és minden emberségünk és gyengeségünk tudatában választott ki, hívott el, és áll mögöttünk ígéretével. De ugyanakkor ezzel nem szabad visszaélnünk. Adja Isten, hogy meg tudjuk érteni, milyen hangsúlyos Jézusnak ebben az ígében tett kijelentése, és érezzük a felelősséget, hogy minden szavunkra és tettünkre igaz legyen: *Aki minket hallgat, az Jézust hallgatja, és aki minket elutasít, az őt utasítja el. Aki pedig őt utasítja el, az Isten hívásának fordít hátát!*

Karl Schwarz bécsi egyháztörténész professzor *vegyesházasságokról* írt tanulmányát közöljük áprilisi számunkban. Értékelést olvashatnak a *hitvallási iratok* szerepéről, valamint folytatjuk az *iszlámot* bemutató háromrészes tanulmányunkat.

Nyugdíjasokat szólítunk meg a Figyelő rovatban, és megemlékezünk *Szépfalusi István*-ról. Két *könyvet* ajánlunk figyelmükbe, valamint felvetjük a zsinat egyik aktuális témáját, az *iskolalelkészi* szolgálatot.

Közlünk három a közelmúltban elhangzott igehirdetést. A prédikációs előkészítőket ebben a hónapban a *Győr-Soproni Lelkészi Munkaközösség* készítette.

Anyagtorlódás miatt több cikkünk késve jelenik meg. Szerzőink szíves elnézését és türelmét kérjük.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Áprilisi számunk szerzői

Andorka Eszter PhD ösztöndíjas – Budapest

Cselovszky Ferenc lelkész – Budapest

Ferenczy Andrea lelkész – Nagyveleg

Főnyad Pál lelkész – Perchtoldsdorf (Ausztria)

Frenkl Róbert egyetemi tanár, orsz. egyh. felügyelő
– Budapest

Hafenschner Károly ny. lelkész, c. teol. professzor
– Budapest

Kiss Miklós lelkész – Mosonmagyaróvár

Lackner Pál lelkész – Győr

Magassy Zoltán lelkész – Nemeskér

Menyes Gyula lelkész, püspöki titkár – Győr

Németh Pál ref. lelkész – Budapest

Schwarz, Karl egyháztörténész professzor
– Bécs (Ausztria)

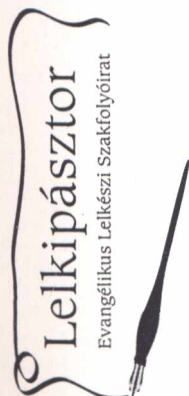
Solymár Mónika lelkész – Sopron

Szabó-Pap Gabriella tanár – Budapest

Szabóné Mátrai Marianna lelkész,
felelős szerkesztő – Budapest

Tubán József lelkész – Csorna

Zsugyel Adél PhD ösztöndíjas – Budapest

Megjelenik havonta

Felelős szerkesztő: Szabóné Mátrai Marianna, 1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3. Tel.: 469-1050

e-mail: mariann.matrai@lutheran.hu

A szerkesztés munkájában a szerkesztőbizottság vesz részt.

Olvasószerkesztő: Laczi Roland. Műszaki szerkesztés és borítóterv: Galgóczi Andrea.

Tördelés: Rezessy Szabolcs.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./Fax: 317-5478

e-mail: sajto.osztaly@lutheran.hu

Felelős kiadó: Kende K. Péter mb.

Egy szám ára: 480 Ft. Előfizetési díj 1 évre: 5760 Ft

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt) évi 9900 Ft,
egyéb külföldi országokba 10 900 Ft.

A borítón: A *Jó Pásztor* című kép látható Kővágóörsről. A fotót Molnár Géza készítette.

Nyomdai kivitelezés: ETO-PRINT Kft. Felelős vezető: Balogh Mihály

ISSN 0133-2821